

zuzana stanislavová

O zažívaní hodnôt

***Vektory originality
a umeleckých
hodnôt v próze pre
deti a mládež 2012***

Pojem vektor chápeme v zmysle matematickom, teda ako veličinu určenú veľkosťou, smerom a orientáciou (Šalingová, 1997, s. 1275). V aplikácii na produkciu prózy pre deti a mládež roka 2012 nám teda pôjde o pokus načrtnúť mieru, smerovanie a orientáciu umeleckej hodnoty a originality epických žánrov v protiklade k priemernosti, konvenčnosti až trivialite. Reflektovanie celej dostupnej produkcie roka 2012 sme z hodnotového hľadiska koncipovali na báze klesavej tendencie, t.j. pohybujeme sa od textov, ktoré možno považovať za pozoruhodné a originálne, k tradičnejším a konvenčnejším; v tejto štúdii bude postupne reč prevažne o dielach, ktoré výrazne alebo aspoň čiastočne presahujú úroveň priemernosti.

1. ČO ROK DAL S PRIDANOU HODNOTOU ORIGINALITY

1.1 Detská výtvarná kniha

Zrejme najzaujímavejším knižným projektom roka 2012 je publikácia **Slavky Liptákov** a **Fera Liptáka Dierožrút**.

Príbeh o podivnej imaginárnej bytosti, ktorá sa živí pojedaním dier akéhokoľvek typu, má rozprávkový pôdorys: začína sa v bode „raz“, „kedysi“ a „kdesi“, pokračuje sformovaním nedostače („*A stále mu bolo málo.*“) k príbehu vystavanému na nonsense (čím viac dier tvor zhltnie, tým je hladnejší), ktorý spolu s motívom putovania možno čítať ako príbeh s iniciačnou podstatou naplnený symbolikou. Protagonista sa na svojej púti stretáva s rozličnými bytosťami; spojitom sekvencií je pojem diery viazaný na sujet prostredníctvom frazeologizmov (byť dutý ako poleno, mať čosi v hlave, nemať kúska srdca, nechať si za korunu vráť koleno, mať deravú pamäť, stať sa dobyvateľom zaslúbenej zeme) – ich demetaforizačného uchopenia a následného popretia. Putovanie napokon smeruje k poznaniu vyjadrenému opozíciou prázdnej studne a studne naplnenej vodou. Možno ho čítať aj ako posolstvo o kvalite a hodnote života (domov, ruky plné práce ako symboly), o nenásytosti, ktorá vedie k strate zmyslu života (k ničote), k vyko-

renenosti, k strate schopnosti tešiť sa zo života, o pôžitku zo schopnosti objavovať plnosť života („ako dobre, že život nie je deravý“) a čaro okamihov („v die-rožrúťovi ožila chuť“). Zrejme aj v tomto prípade ide o knihu, o ktorej možno polemizovať, či je, alebo nie je primeraná detskej recepcii. Pravda bude najskôr v tom, že je to artefakt s univerzálnou intenciou, určený pre človeka s vyvinutým zmyslom pre imagináciu bez ohľadu na jeho vek.

1.2 *Symbolika, imaginácia, empatia; kúzelnosť nezbadaného*

Pečať originality nesie aj nová próza **Jána Milčáka** *Rozprávka o oslíkovi* (Trio Publishing – ako súčasť záslužného projektu *Čítame s porozumením*). Patrí k typu evokatívnych príbehov, v ktorých je podstatná atmosféra a symbolikou modelované poslanstvo. Imaginatívnu atmosféru príbehu vytvára pocit slobody, voľnosti, ohľaduplnosti, porozumenia a náklonnosti. Aj preto je zrejme dôležité evokovanie zmyslových (vizuálnych, auditívnych, ale aj chuťových a čuchových) vnemov; v tom rámci má ako motív významnú pozíciu umenie: najmä maliarske (jedným z protagonistov je maliar, ktorého postavy na obrazoch ožívajú, len čo sa im prihovori), ale aj hudobné či architektonické. V takejto lyricko-imaginatívnej koncepcii sveta je komika veľmi sporadická (spôsob jej nenápadnej prítomnosti možno exemplifikovať napr. na domýšľavosti vrabčieho výroku „*Koník je po vrabcovi najkrajší boží tvor.*“). Zlo, tu reprezentované pažravým psom Orlandom (požiera všetko prirodzené) a zlodejmi (kradnú zo sveta radosť), sa týka významných ľudských hodnôt (prirodzenosti života, schopnosti tešiť sa zo života, vedieť sa priateľiť). Vytesňuje ho fluidum humanity, budované tradičným rozprávkovým etickým princípom (eli-

minovanie zla dobrom) nenápadne prítomným v pozadí príbehu, ale aj autorovou filozofiou času (relativitou jeho trvania i zdôraznením jeho podstatnosti, dôležitosti) v prepojení s filozofiou o sile umenia, krásy a priateľstva, ktorému neprekáža, ak niekto má namiesto štyroch nôh iba tri alebo na chrbte hrb, ktoré neznáša „priväzovanie“ a vždy je pripravené pomáhať. Aj poslanstvo J. Milčáka je vyjadrené prostredníctvom symbolov, premien a sujetových náznakov, čo deťom recepciu neuľahčuje. Spontánou recepciou oporou textu môže však byť pre deti imaginatívny priestor mesta, do ktorého autor „prestáhoval“ celý rad postáv známych z jeho predchádzajúcich rozprávok a naviazal na ne príbehové fragmenty.

Originalita poviedok **Jany Bodnárovej** *Trinášť* (Perfekt) spočíva v schopnosti prenikať cez javovú stránku vecí k ich podstate. S väčšinou poviedok jej novej knihy sa mladí čitatelia stretli v periodických zborníkoch vydávaných vydavateľstvom Perfekt od roku 2005. J. Bodnárová svojou tvorivou metódou, založenou na empatickom ponáraní sa do zázračnosti skrytej v nezbadaných či nevidených veciach naokolo, vtahuje čitateľov do sveta, v ktorom sa spolu s protagonistami, chlapcami a dievčatami na začiatku dospievania (preto ten názov knihy *Trinášť*), na chvíľu ocitnú „v cudzej koži“, aby spoznali veci „také, aké naozaj sú“. Toto prenikanie od povrchu k podstate vonkoncom nie je bezbolestné, ale na druhej strane nechýba mu poetickosť, ba ani jemný humor. Pod povrchom príbehov je správa o étose života – a je jedno, či táto správa vedie cez obraz jeho privrátených (príjemných) alebo (častejšie) odvrátených stránok. Ak mladí čitatelia pristúpia na jej metódu, cizelujú si vnímavosť voči veciam, bytosťam a vzťahom okolitého sveta.

1.3 Originalita pragmatického

Daniel Hevier zúročil bohaté skúsenosti s tvorbou „úžitkovej“ estetiky a fikcie v najnovšom titule **KR.V. alebo Krajina V. čiže Kráľovná Viktória** (Trio Publishing) napísanom „*spolu s deťmi s diagnózou hemofílie, ktoré knihu aj ilustrovali*“. Prvým problémom takýchto publikácií býva spôsob koncepčného spojenia príbehu so svetom detí s poruchou, ktorá sa stala inšpiráciou textu. Z tohto hľadiska Hevier spoľahlivo dokáže ľudský (fyzický či psychický) hendikep vynaliezavo tematizovať a uchopiť ako sujetotvorný element. V najnovšej próze deťom zážitkovým spôsobom predstavuje nástrahy špecifického krvného defektu, pričom fikciu spojil (aj keď nie vždy bez kompozičného „švika“) s informáciami o tom, čo to znamená mať diagnózu hemofília, ako človeka poznačí, ak sa nepodchytí zavčas, ako sa prejavuje, čím je osobitý životný štýl hemofilikov. Ani v takýchto súvislostiach sa však nezriekol funkčne využitej hravosti: uplatnil ju už v prológu pri vysvetľovaní skratky KR.V. Predovšetkým je však na nej postavený sujet druhej časti príbehu – od momentu, keď sa protagonista a jeho spolužiačka dostanú prostredníctvom kvapky krvi do imaginárneho, paralelného sveta (do ríše zvanej KR.V., čo môže znamenať rovnako dobre Krajinu V. – Všetkého, Všeličoho – veselosti, voľnosti, ako aj Kráľovnú Viktóriu, ktorá bola prvou známou prenášačkou hemofílie v dejinách). Postupne sa rozpúta dobrodružný zápas medzi silami dobra (obyvateľmi krajiny KR.V., ktorá na čele s kráľovnou Viktóriou má za úlohu strážiť krv) a zla (obyvateľmi krajiny VRK – Veľmoc Rozľatej Krvi na čele s jej vojvodom VR-Kom Maximálnym, v ktorej krv premieňajú na vzácny kov). Príbeh nadobúda imaginatívny rozmer nielen vďaka prí-

tomnému rozprávkovému fantastickému pôdorysu, ale aj zásluhou hravej práce s onymiou: protagonista je Viktor Král – spojencom sa mu stáva kráľovná Viktória; spolužiačka Strelka (ako na kompase) ho zachránila zraneného v parku a sprevádza ho po imaginárnom svete; v príbehu sa vyskytne Teodor Macko, alias Macko Uško, alias Teo Grizly. Posolstvo Hevierovej knihy sa dotýka problému (ktorý autora permanentne vzrušuje) „inakosti“ ľudí: hemofilici sú iní, ale daný zdravotný „výkyv“ treba brať ako samozrejmosť („*Nemám chorobu, len som hemofilik.*“), ktorá síce modifikuje kvalitu života, ale neneutralizuje ju. Príbeh má však aj hlbší etický rozmer, vyjadrený slovami: „*keď sa ľudská krv zmení na vzácny kov, ľudia vychladnú. Budú studení a kovoví. Zmenia sa na poslušné mašinky...*“ V týchto intenciách sa pohybuje poetické zdôvodnenie existencie hemofilikov (aby ľudia pamätali na to, že krv je život). V súlade so záverečným rozprávkovým víťazstvom dobra nad zlom aj písmeno V. v názve krajiny napokon možno vysvetliť ako skratku pre víťazstvo, victory, Viktória, Viktor. Sujetové napätie (dobro verzus zlo, motív školskej šikany a pod.) autor zvyšuje aj použitím techniky filmového strihu či „režisérskymi“ vstupmi rozprávača do textu („*Neprestávajúte čítať! Teraz sa to rozhodne!*“). Sledovaný pragmatický zámer potvrdzuje epilóg, ktorý je stručným výkladom o hemofilii, hemofilickom združení a o procese genézy knihy.

Originálny titul sa objavil aj v rámci historickej literatúry faktu. V pozoruhodnej publikácii **Natálie Gálisovej Dejiny statočného národa slovenského** (Perfekt) je neprehliadnuteľná príbuznosť s úspešnou českou publikáciou Lucie Seifertovej (*Dějiny udatného českého národa a pár bezvýznamných světových událostí*, 2003). Aj Gálisová totiž

rozpráva o minulosti (v tomto prípade Slovákov a Slovenska) od najstarších čias doposiaľ s nadhľadom, humorom a dobromyseľnou iróniou. Kniha má charakter mozaiky obrázkov a krátkych textov, ktoré približujú kľúčové pojmy, okamihy a osobnosti našich dejín – vecne, ale zároveň vtipne, bez pátosu, nadľahčene a s jemnou recesiou. Vznikla tak kniha, v ktorej si mladý čitateľ zaiste rád zalistuje, pričom zistí, že história vie byť vlastne celkom zábavná.

Napokon ako originálny projekt so zdôrazneným pragmatickým zámerom možno posúdiť aj publikáciu **Malovaná písanka** (Matica slovenská). Ide o podobný typ publikácie, aký s ilustráciami I. Popoviča publikovala svojho času L. Friedová (*Malované čítanie alebo Môj prvácky rok*, 1984), ktorá je ojedinelá použitím kaligrafického písma. Kniha tak po rokoch opäť ponúka deťom možnosť zdokonaľovať si schopnosť dešifrovať (čítať) rukopisné písmo, ale aj možnosť interaktívne vstupovať do knihy. Drobné príbehy svojou jednoduchou a sviežou literárnosťou vychádzajú v ústrety prvočitateľom.

2. DÔSTOJNÉ NAPŔÁNIE NAJLEPŠÍCH TRADÍCIÍ

2.1...v príbehoch o deťoch na prahu dospievania

K najkvalitnejším titulom z posledných rokov v tomto žánrovom okruhu patrí diológia **Tone Revajovej Johanka v Zapadáčiku** a **Zlom väz, Johanka** (Slovart). Revajová je vtipná rozprávačka, pričom jej vtipnosť nie je vypočítaná na efekt – je jednoducho prirodzeným rozmerom autorkinho rozprávačského talentu. Vďaka tomu dokáže podávať príbehy svojich hrdinov tak, aby mali humorný rozmer, ale zároveň aby sa nezľahčovali životné problémy hrdinov.

V jej najnovšej diológii (ktorá sa do konca roka možno zmení na trilógiu) sa život protagonistky Johanky komplikuje: s matkou, ktorá sa usiluje vlastnými silami stať nezávislou od rodičov a s malým bráčekom sa sťahuje na dedinu do staršieho, skromného domca. Znamená to nielen uskromňovanie sa v hmotných veciach, ale spočiatku aj osamelosť, novú školu, nadväzovanie nových priateľstiev, nové starosti, ale aj radosti. Autorka presvedčivo dokázala vyjadriť svet svojej hrdinky tak, aby sa nenápadne vyjavovali jej charakterové hodnoty i hodnoty rodinného zázemia, ale aby sa pri tom zároveň nestratil prirodzený detský spôsob vnímania, myslenia i komunikácie. Vo svete hrdinky má popri počiatočnej neistote a pocite vykorenenosti stále miesto optimizmus, nesentimentálna neha a empatická citlivosť. Na hrdinkinej životnej ceste, ktorá by sa dala pomenovať aj ako pohyb tam (z mesta do Zapadáčika) a späť (zo Zapadáčika do mesta), protagonistka – rozprávačka poznáva, čo má v živote a vo vzťahoch skutočnú cenu a čo je iba pozlátko. Cez život jej rodiny vstupujú do detského príbehu citlivo selektované problémy sveta dospelých (generačné vzťahy, susedské, partnerské vzťahy, otázky hmotného zabezpečenia, samostatnosti človeka a pod.), nepateticky vyjavujú ľudský profil protagonistky a zároveň vytvárajú podtext, ktorým Revajová nenápadne oslovuje dospelých.

V poradí ďalší zborník poviedok pre deti z vydavateľstva Perfekt má tentoraz názov **Ako si vychovať brata**. Opäť ide o tematický ponor do najrozličnejších problémov súčasného detstva a medziľudských vzťahov s potvrdením dávnejšie konštatovanej skutočnosti, že kvalita príspevkov sa zvýšila a stabilizovala a že publikovanie zborníkov súvisí s oživeným záujmom autorov o tvorbu spo-

VLADIMÍR KRÁL / Jostein Gaarder: Vianočné mystérium

ločenskej prózy pre dospelých (alebo ju do istej miery aj iniciovalo). Aj najnovší zborník je prehliadkou autorských pokusov vyrovnáť sa s tým, čo znepokojuje, teší i bolí súčasné deti na prahu, resp. v čase dospievania, s ich prežívaním súrodeneckých, generačných vzťahov, prvých lások, rozpadu rodiny, rasovej či fyzickej inakosti. Väčšina z poviedok má v sebe to, čo knihy pre deti nevyhnutne potrebujú: humor, esteticky vyjadrené signály o skutočných i pochybných životných hodnotách, dávku optimizmu, nádeje, že ak aj životné trampoty nemožno vždy vyriešiť celkom k spokojnosti všetkých zúčastnených, možno aspoň dosiahnuť istý sta-

tus quo. Zvlášť iritujúca je poviedka G. Futevej: problém týraného a zanedbávaného dieťaťa uchopila v takom vekovom štádiu, keď dieťa napriek všetkému ešte stále zostáva oddané svojmu trýzniteľovi a krivdy páchané na sebe ospravedlňuje vlastnou nedokonalosťou. Použitie priamej detskej narácie stupňuje v tomto znepokojujúcom, psychologicky virohodnom príbehu katarzný účinok.

2.2... a v povesti

V roku 2012 sa po niekoľkoročnej pauze opäť objavilo viacero zaujímavých kníh tohto žánru. Nadštandardnú literárnu kvalitu majú povesti **Jozefa Lenharta Čierne zlato**. **Povesti z Hor-**

nonitria I. (Trio Publishers – projekt *Čítame s porozumením*). Konceptcia knihy, v ktorej spomienkovo ladené pásmo subjektívnych reflexií rámcuje jednotlivé príbehy, umožňuje autorovi zachovať žánrový príznak textu (väzba na historickú udalosť) vrátane jej ľudového hodnotenia a zároveň zvýrazniť emocionálny náboj, teda subjektivizovanú zážitkovú rovinu. Hutne fabulované a zručne zliterárnené povestové príbehy rozprávajú o vzniku miest a obcí na Hornej Nitre.

Vysokú profesionálnu úroveň a originálne spracovanie majú tiež **Karpatské povesti** (Vydavateľstvo Maticе slovenskej) **Petra Urbana**. Ide o zliterárnené, kultivovane podané príbehy slovenské, české, poľské, ukrajinské, maďarské a srbské, korektne vybavené poznámkami a slovníkom. Napokon aj dva ďalšie súbory povestí vydané vo Vydavateľstve Maticе slovenskej si zaslúžia pozornosť: **Jozef Tatár** v zbierke **Turčianske povesti** potvrdil svoju profesionalitu a autor-skú skúsenosť v tomto žánri; osobitný etnografický význam majú **Vinohradnícke povesti** (doslov P. Pilinský) vydané v dvojautorstve **Dobroslavy Luknárovej** a **Zuzany Kuglerovej** v rámci projektu *Povestová mapa Slovenska*. Pravda, táto publikácia so sledovaným žánrom korešponduje len čiastočne. Iba časť textov totiž spĺňa žánrové kritérium povestí; inak sú sem zaradené recepty, vinárske múdrosti, pranostiky, poézia o víne, informácie o viniči, aj autentické spomienky. Zjednocujúcim princípom tejto žánrovej pestrosti je lokalita Rače s jej vinicami a vinárstvom a dôsledne využitý etnologický prístup.

3. PREKRAČOVAŤ VLASTNÝ TIEN (A TIENE TRADÍCIE) – SA NIE VŽDY PODARÍ...

3.1 Prekonať tradíciu (dobrodružná próza) verzus naplniť konvenciu (science fiction)

Slovenská próza nikdy príliš neoplyvala dobrodružnými príbehmi. Próza **Jána Uličianskeho** **Tajomstvo Čierneho dvora** (Trio Publishers – projekt *Čítame s porozumením*) je v tomto smere príjemným prekvapením. Isteže: dobrodružný príznak nie je u tohto autora novinkou – nachádza sa aj v jeho rozprávkach; tentoraz však nadobudol žánrový charakter pátračského románu so všetkými príslušnými atribútmi. Hrdinami sú dospievajúci chlapci, ozvláštnení pôvodom (jeden z nich má otca Taliana, druhý zasa pochádza z nadštandardne dobre situovanej rodiny). Chlapčenské kamarátstvo, ktoré sa zrodí vďaka tomu, že obe rodiny sa stanú susedmi v novej vilovej štvrti (pričom anemozita medzi rodinami, podporujúca dejové napätie, je spôsobená pôvodným záujmom o ten istý stavebný pozemok), umožnilo autorovi v jemných narážkach nastaviť krivé zrkadlo aj vybraným spoločenským nešvárom (napr. predsudkom vznikajúcim na báze vzájomného nepoznania sa, nekalým manipuláciám s nehnuteľnosťami a pod.). Obaja protagonisti sú primerane individualizovaní. V súvislosti so sujetom treba však podotknúť, že viaceré motívy doň nezapadajú celkom funkčne (postava dievčaťa Kiky, onkologické ochorenie matky jedného z chlapcov, epizóda s výrastkami v parku, samovražda bláznivého Schwarziho a i.). Určitým naratívny paradoxom je napr. skutočnosť, že o súvislostiach medzi ľudskými kostrami v podzemí a detstvom bláznivého Schwarziho sa dozvie len čitateľ, ale nie protagonisti. Počet-

né motívy teda svojou teleologickosťou korešpondujú s ľahším modelom dobrodružného žánru. Na druhej strane Uličiansky vie vystavať napínavý dej. Vytvára ho postupmi pátračského románu (pri vyhlbovacích prácach v záhrade jedného z chlapcov sa objaví vchod do tajomnej chodby, jej tajomstvo spolu tajne skúmajú), prvkami hororu (tmavá chodba, dve kostry na jej konci, strata možnosti návratu na zemský povrch pôvodnou chodbou; použitie ľudských kostí ako nástroja na prebúranie nového otvoru je však dosť morbidne, najmä ak by sa v danej situácii ponúkali aj iné riešenia), prvkami kriminálneho príbehu (bláznivý Schwarzi a jeho spojenie s detskými kostrami v podzemí), viacnásobným sujetovým tajomstvom (mysteriózna lokalita Čierny Dvor, tajná chodba, tajomstvo otca jedného z chlapcov, matkino tajomstvo – onkologické ochorenie, tajomstvo smerujúce k udobreniu pohnevaných protagonistov). Mnohé momenty deja môže čitateľ na základe nenápadných indícií anticipovať, mnohé sú prekvapujúce, pri iných je využité vynaliezavé blufovanie. Happy end je obligátnou súčasťou dobrodružného príbehu, a tak je to aj v tomto prípade. Uličiansky v závere však nevyrieši všetko; mnohé necháva otvorené.

Z iného súdka je dobrodružnosť v knihe **Jozefa Žarnaya** *Signály ladvého sveta* (Regent). Kým Uličianskeho príbeh má rozmer mysterióznosti, Žarnayov je vybudovaný pomocou tradičných rekvizít sci-fi. Autor voľne nadväzuje na staršiu knihu *Kolumbovia zo základne Ganymedes* (1983), neprekročil však hranice, ktoré by znamenali prechod do sféry vážnejšej science fiction, a to napriek skutočnosti, že sa príbeh odohráva ďaleko vo vesmírnych svetoch, že hrdinami sú nielen pozemšťania, ale aj obyvatelia jednej z ďalekých planét, že

je naplnený rozličnými technickými vynálezmi a pomôckami. To všetko zostalo len rekvizitami, nad ktorými by sa skúsený čitateľ sci-fi pousmial a ktoré teda slúžia skôr na vybudovanie dobrodružnej exotickosti príbehu. Tento typ fantastiky i jednoducho tlmočené posolstvo (výstraha pre ľudstvo pred zničením vlastnej planéty) smeruje k mladším čitateľom okolo 9 – 10 rokov; má šancu zaujať ich dobrodružným napätím, ktoré autor podporuje aj strihovým prelínaním niekoľkých dejových línií, sledujúcich niekoľko skupín hrdinov v akcii. Zásluhou pomerne mechanickej aplikácie tejto náračnej techniky sa však príbeh zároveň stáva miestami málo prehľadným.

4 KONVENCIE V DOBREJ TRADÍCII

4.1 *Imitácia má svoje pôvaby aj limity (v príbehoch zo života detí)*

Príbehy pre prvočitateľov a mladších školákov, ku ktorým sa v závere tejto reflexie dostávame, patria do žánrového okruhu, ktorý sa najúpornejšie drží tradície a konvencie. Nasledujúce tituly z minuloročnej produkcie však potvrdzujú, že to ešte vôbec nemusí znamenať hodnotový prepád pod štandardnú úroveň tvorby.

Kveta Dašková v próze *Petka, ja a osem medvedíkov* (Q111) a **Hana Košková** v knihe *Uľa Fulá krotí farby* (Matica slovenská) podávajú príbehy o živote detí v rodine z rozprávačskej perspektívy malých školákov. Dašková vsadila na vtipnú imitáciu detskej naivity a rozšafnosti rozprávania; Košková zasa preferuje skôr situačnú komiku, jej príbehy sú však sujetovo miestami povrchné, akoby nedotvorené. Na imitácii detského sveta a vyjadrovania sú založené aj drobné príbehy **Vierky Švenkovej** *O múdrej Aničke* (Vydavateľstvo SEN).

Okolo vydania knihy **Petry Nagyovej**

Džerengovej Klára a mátohy (Slovart) bolo svojho času mimoriadne veľa rozruchu, ale výkon neprekročil štandard. Je to vcelku nenáročné čítanie, v ktorom je fenomén strachu uchopený ako tematické ozvláštnenie a zárodok sujetového konfliktu; nie je to však umelecká fenomenológia strachu a procesu jeho prekonávania (akú dokázal vytvoriť napr. D. Dušek v próze *Deň po dlhom daždi býva voňavý*, 1984). Ale autorke nemožno uprieť zmysel pre špecifiká detského sveta, úsmevnosť, uveriteľné postavy a vierohodné vzťahy. Detské prázdninové huncútstva, mátohy vytvorené detskou obrazotvornosťou, alúzie na Pippi Dlhú Pančuchu zasa obohacujú príbehy o dobrodružný príznak. Rodina s dvomi mamami (jednou biologickou a geograficky vzdialenou, druhou nevlastnou) a jej vnímanie ako samozrejmosť je odzvou na iný model v súčasnej štruktúre rodiny, než je napr. model T. Revajovej. Azda najviac konvenčným prvkom je motív nového súrodenca, ktorý sa stal už takmer stabilnou sujetovou rekvizitou takéhoto typu príbehov.

4.2 Tradícia a spoľahlivosť hodnôt v knihách určených na „prvé čítanie“

Tradícia v dobrom zmysle slova sa uchovala aj v tvorivých výkonoch **Jána Turana** a **Jany Šrámkovej**. Obaja sa prezentovali typom komponovanej antológie prozaických a básnických textov. Takéto knihy sa objavujú v podstate pravidelne (aj v Turanovej tvorbe) a občas mávajú charakter čítaniek. Samostatná knižka J. Turana *Smelá Apoliena* (Mladé letá) aj spoločná kniha manželov pre začínajúcich čitateľov *Hop zo škôlky do škôličky* (Regent) ponúkajú hravé, poetické i humorné prózy a básne (v prípade J. Šrámkovej sú viaceré reedície), ktoré nesú pečať talentu a spo-

lahlivej tradície, ktorá ešte stále má svoje miesto medzi hodnotami pôvodnej tvorby pre deti.

4.3... a vo zvieracej autorskej rozprávke

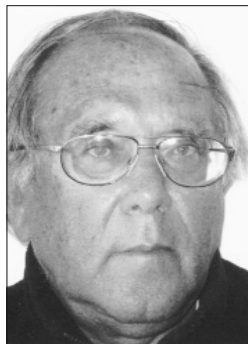
Rozprávky v knižke *Medzi nami zvieratami* (VirVaR) s textami **Viery Brunovskej** a ilustráciami Petra Klúčika sú zaujímavé prepojením animačného princípu (ktorý je nositeľom významového plánu smerujúceho k ľudskej spoločnosti) a biologického, zvieracieho rozmeru (ktorý je zasa nositeľom racionálneho pohľadu na obyvateľov zvieracej ríše v ich vybraných znakoch). Výsledkom sú receptne viac alebo menej prístupné analógie, odkazy na individuálnu i spoločenskú ľudskú prax (napr. v súvislosti s voľbou kráľa vtákov rozprávač nevinne aktualizuje: „*panovník sa oddáva na vyberal podľa toho, či sa dokázal šikovne krútiť a predvádzať pred ostatnými*“, s. 18).

ZÁVER

V súčasnej dobe je vo vzťahu k deťom a mladým čoraz aktuálnejšia myšlienka rakúskeho neurológa a psychiatra Viktora Frankla: „*Hodnotám nemôžeme naučiť – hodnoty sa musia žiť.*“ (1994, s. 19). Knihy pôvodnej tvorby pre deti a mládež z roku 2012, ktoré sme spomenuli, umožňujú deťom hodnoty zažiť; pri niekoľkých z nich je toto zažitie sprevádzané intenzívnym katarzným účinkom. A o takú literatúru práve ide...

LITERATÚRA

- Frankl, V. E.: *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta 1994. ISBN 80-85139-29-2.
Šalingová, M. a kol. *Slovník cudzích slov*. Vydavateľstvo SAMO 1997.

Knihovníčky so srdcom

***Dni detskej knihy 2013
v Prievidzi***

Chicanos nie je na Slovensku veľmi frekventované slovo. Skrýva sa za ním pomenovanie Američana, ktorý sa narodil v USA, no jeho rodičia pochádzajú z niektorej latinskoamerickej krajiny. Medzi Chicanos patrí aj spisovateľka detskej literatúry Patricia Mora. Jej predkovia pochádzajú z Mexika a do USA sa presťahovali v čase mexickej revolúcie v rokoch 1910 – 1920. Pat (tak znie jej skrátené krstné meno) sa narodila 19. januára 1942 v meste El Paso v Texase a dnes žije v Santa Fe v Novom Mexiku. Napísala viac ako štyridsať kníh. Jej cieľom je boj proti negramotnosti, zasaďuje sa za dvojazyčnú gramotnosť (vedieť po španielsky a po anglicky) a lásku ku knihám. Tieto zásady predurčili, aby sa jej slová stali mottom pre Dni detskej knihy 2013 u nás. Motto sme počuli na Dňoch detskej knihy, 9. – 11. apríla v Hornonitrianskej knižnici v Prievidzi. Deklamovala ho siedmačka Dagmar Bošková: „Pred desiatimi rokmi pani Pat Mora vytvorila výraz

radosť z knihy (bookjoy) na vyjadrenie osobnej radosti, ktorú čitateľ prežíva. Pat Mora objasňuje aspekty písania a radosti z knihy: „*Mám rada tájomstvo písania poézie či prózy. Slová sú potešenie a vyjadrujú nálady, emócie, myšlienky. Čitatelia v publiku sa vždy usmievajú. Tiež milujem kruhy (mám veľa lások): zem, mesiac, kruh detí, ktoré sa držia za ruky a točia sa dokola, dokola. Chcem ponúknuť túto báseň o radosti z knihy, aby som ukázala, ako nás knihy spájajú a vytvárajú z nás kruh čitateľov.*“

V ZNAMENÍ VÝROČÍ

Spoluorganizátorom stretnutí s tvorcami knihy a čitateľmi bola BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti, (delegáciu tvorili riaditeľ Ing. Peter Tvrdoň, asistentka riaditeľa Margita Leskovská, vedúca oddelenia knižnej kultúry a sekretariátu slovenskej sekcie Medzinárodnej únie pre detskú knihu Eva Cíferská a prezidentka Slovenskej sekcie IBBY Timotea Vráblová).

vá). Skupinu spisovateľov a ilustrátorov tvorili: Július Balco, Roman Brat, Marta Hlušiková, Peter Karpinský, Ľubica Kepštová, Ján Milčák, Toňa Revajová, Paula Sabolová, Ivan Szabó, Juraj Šebesta, Jana Šimulčíková, Juraj Martiška, Miroslav Regitko, Daniela Zacharová. V delegácii ešte boli psychoterapeutka Gunilla Ekmanová zo Švédska, bibliografka a redaktorka Eva Hornišová, propagátor kníh pre deti Tibor Hujdič, programová riaditeľka BAB pri BIBIANE Katarína Minichová a vedúci Akadémie animovanej tvorby Filmovej a televíznej fakulty VŠMU v Bratislave prof. František Jurišič.

Dni detskej knihy v Prievidzi sa konali v roku významných výročí mesta. Pred 900 rokmi sa jeho meno prvýkrát zjavilo v Zoborskej listine (De Preuigan sunt termini tres, de terra facti et quattuor quercus) a 630 rokov uplynulo od čias, keď kráľovná Mária z Anjou 28. januára 1383 udelila Prievidzi mestské práva: „My, na základe nášho vladárskeho úradu a práva ustanovujeme, zaraďujeme a povyšujeme našu kráľovskú osadu, nazývanú Prievidza, na spôsob a roveň ostatných našich kráľovských miest so súhlasom a slobodnou vôľou najjasnejšej kňaznej pani Alžbety, našej najdrahšej matky.“ Na otvorení dní pripomenuli výročia mesta scény hercov Divadla A a Divadla Shanti, ktorých autorom, scenáristom a režisérom bol Vojtech Bartko. Moderátorkou pásma bola Vanda Rozenbergerová, autorka knihy poviedok, maliarka, matka malého Maxima, ktorý v programe tancoval a spieval s takou chuťou a elánom, že si vyslúžil dlhý potlesk spisovateľského hľadiska. A to všetko za sprievodu husiel Barbory Bročkovej a harmonikára Marka Leporisa z folklórneho súboru Maľý Vtáčnik.

Kto z mužov bol na prezenčnej službe, vie, že zorganizovať podujatie, ako sú Dni detskej knihy, môže pripomínať organizátorom bojové cvičenie. Veď treba všetko zabezpečiť tak, aby to išlo ako švajčiarske hodinky. Predovšetkým napláňovať besedy so spisovateľmi na rozličných miestach. V tomto roku sa besedovalo v Prievidzi, Bojniciach, Handlovej, v Novákoch, Diviackej Novej Vsi, Kanianke, v Koši, Lehote pod Vtáčnikom, v Lazanoch, Nitrianskom Rudne, Nedožeroch-Brezanoch a v Ráztočne. Riaditeľka Hornonitrianskej knižnice Mgr. Silvia Myšiaková to zrákala: „So svojimi mladými čitateľmi sa dovedna stretlo 23 autorov detskej literatúry, ilustrátorov, vydavateľov a ďalších odborníkov na päťdesiatich besedách. Zúčastnilo sa na nich viac než 1500 detí. V priestoroch knižnice súťažili žiaci základných škôl prvého stupňa v rámci čitateľskej olympiády. Súťažné úlohy boli zamerané na zisťovanie, ako dokážu deti chápať prečítaný text a reprodukovať ho vlastnými slovami. Hľadali tiež hlavných hrdinov či autorov kníh, ako aj logické chyby v príslušných statiach.“ Ale to nebolo všetko. Nasledovali tvorivé dielne, ktoré mali v réžii ilustrátori detských kníh Juraj Martiška, Miroslav Regitko a Daniela Zacharová.

Ako vnímal stretnutie s čitateľmi Miroslav Regitko? Dáme mu slovo: „*Skúsenosti so stretnutiami s mladými čitateľmi sú väčšinou pozitívne, keďže besedy sa skladajú z diskusie a otázk mladého publika, čo tvorí polovicu stretnutia. Druhá časť je akčná ukážka môjho kumštu, predstavujúca tvorivý proces vzniku ilustrácie či obrázka, čo mladí vnímajú s veľkým úžasom, keďže to nikdy predtým nevideli. Stretnutia prebiehajú vo veselej atmosfére, lebo vždy sa snažím uvoľ-*

niť ich, zbaviť počiatočného stresu zo stretnutia s cudzím človekom nejakou vtipnou hláškou. Ak som na besede so spisovateľom, prvý besedujúci je autor. Ja zatiaľ pozbieram pamätníčky a knižky. Počas besedy ich podpisujem a pridám malú ilustráciu na pamiatku. Každý by ju chcel, a tak ma kolegovia prozaici vždy musia čakať. V Prievidzi sa tvorivých dielní zúčastnilo päťdesiat detí. Moji kolegovia zadali deťom tému, ktorú mali spracovať. Ja som im to troška kazil, lebo mi nedalo, aby som deťom nezačal predkresľovať obrázky. Rýchlosť mojej kresby ich zaujala natoľko, že chodili za mnou, aby som im to nakreslil namiesto nich.“

ČÍTANIE A DUŠEVNÝ VÝVIN DETÍ

Pre učiteľov a knihovníkov z celého Slovenska sa stal prínosom seminár o otázkach súvisiacich s detským čitateľom. Timotea Vráblová hovorila, ako s knihami pre deti pracovať, ako zaujať detskú pozornosť, ako deti učiť čítať nielen s porozumením, ale zároveň vytvárať medzi knihou a čitateľom vzájomné puto – tajomné spojenie. Ďalšou z lektoriek bola Gunilla Ekmanová. Zaujala témou o psychológii čítania detí a o vplyve na ich duševný vývin. Zdôraznila, že „práca učiteľov a knihovníkov je poslaním, kde odmenou nie sú financie, ale dôvera a vďačnosť detí, ktorú si možno získať iba otvoreným prístupom.“ „Všetko sa začína v detstve,“ konštatoval viceprimátor Prievidze Ľuboš Maxin, akoby nadväzoval na myšlienky Gunilly Ekmanovej pri stretnutí s tvorcami kníh na mestskom úrade, a dodal: „Je to stará pravda, a pokiaľ ide o litera-

túru, platí to dvojnásobne.“ Potom sa zdôveril, že aj v strednom veku sa občas cíti ako nejaký hrdina z knihy Rudarda Morica. Viceprimátor sa rozhovoril o úlohe spisovateľov i o problémoch súčasnosti. Zdôraznil: „Dôležité je nielen kritizovať pseudohodnoty považujúce sa všade okolo nás, ale predovšetkým chrániť a ukazovať korene, ktoré máme, pevné ukotvenia... našej kultúry a kultúrnosti. Odklon od tradičného formátu, pokiaľ ide o čítanie, je celosvetový fenomén... O to väčšiu váhu majú drobné, nenásilné, no autentické vstupy do detského vedomia, vaše rozprávanie, vaše životné príbehy, milí spisovatelia, váš vzťah k jazyku, k vzdelaniu, váš pohľad na príčiny a následky. Deti milujú príbehy a po-

trebujú ich.“ A o príbehoch boli aj besedy s deťmi, pretože čitatelia sú síce zvedaví na osudy hrdinov knížiek, ale radi sa dozvedia aj to, či knižný hrdina má čosi spoločné s osudom jeho tvoriteľa.

Toňa Revajová o besede v Koši: *„Zaujímali sa, čo všetko je v mojich knihách pre deti pravdivé a koľko deja som si vymyslela, či si vytvorím vzťah k postavám, ktoré som vymyslela.“*

Na stretnutie s detskou knihou si zaspomínala aj vedúca odboru kultúry Trenčianskeho samosprávneho kraja Marta Šajbidorová (mimochoďom samosprávny kraj ako zriaďovateľ Hornonitrianskej knižnice ju podporil značnou sumou na nákup novej literatúry a na rekonštrukciu a vybavenie interiéru knižnice). Prezradila: *„Základy čitateľských aktivít každého z nás sa formovali predovšetkým v detstve. Pamätáme si na toho, kto nám recitoval prvé veršičky, čítal rozprávky. Spomíname si na svoju prvú knižku. Prežívali sme dobrodružstvá hrdinov našich kníh, objavovali sme nekonečnú ríšu fantázie, precestovali celý svet. Ak dieťa číta, v jeho vedomí znejú slová vo forme melódie, hýria farbami. Čítanie je okienko, cez ktoré deti vidia a spoznávajú svet i seba samých... Viem to podľa vlastných skúseností z detstva.“*

POSTREHY Z BESIED

Aké boli? Toňa Revajová (jej kniha Johanka zo Zapadáčika sa dostala do celosvetového katalógu kníh pre deti, obsahujúceho dvestopäťdesiat titulov z viac ako päťdesiatich krajín, ktorý vydáva knižnica v nemeckom Mníchove, a získala ocenenie White Raven – Biela vrana) besedovala

s piatakmi zo Základnej školy na Energetickej ulici v Prievidzi, potom v Koši (s ilustrátorom Jurajom Martiškom) a opäť v Prievidzi s Evou Hornišovou v škole „u piaristov.“ Prinášame jej impresie. Základná škola na Energetickej ul. v Prievidzi: *„Piataci sa na besedu dôkladne pripravili. ‘Hovorkyňa’ si sadla do prvej lavice a položila pred seba zošit s niekoľkými stranami otázok. Týkali sa potreby čítania, obľúbených autorov a knižných postáv, ale aj tajomstiev tvorby. Ďalšie otázky sa však rojili v detských hlavách v priebehu rozprávania, a tak sme zoznam odsunuli na koniec. A na konci sme s prekvapením zistili, že v zošite neostala ani jedna nezodpovedaná otázka.“* Základná škola v Koši: *„Starosta obce poskytol škole zasadačku obecného úradu. Možno preto boli deti spočiatku tiché, bolo to pre ne nezvyčajné prostredie. Napriek tomu sme všetci spolu zažili zaujímavú besedu o knihách – o tom, ako sa píše a ilustrujú, ale aj o spolupráci spisovateľa, výtvarníka a grafika. V Koši pršalo, ale videli sme neobvyklú trojicu svätostánkov: nový kostol, repliku gotického presbytéria starého kostola, ktorý kvôli vyprázdneným ložiskám uhlia pred trinástimi rokmi musel vyletieť do vzduchu. Originálne presbytérium sa odborníkom pred odstrelom podarilo presunúť o dva kilometre ďalej k novému kostolu.“* Piaristická základná škola v Prievidzi: *„S deťmi z históriou dýchajúcej piaristickej školy sme sa spolu s Evou Hornišovou stretli v štýlovej pivničnej klubovni. Hoci moje knižky čítalo iba zo pár štvrtákov, bolo vidieť, že pátrali v učebniciach a najmä na internete.“*

Keď sme sa v rozprávaní Töne Revajovej dostali k „piaristom,“ zastavíme sa pri barokovom kostole (škola

*Na prijatí u viceprimátora Prievidze:
prvý rad – R. Brat, J. Šebesta, P. Tvrdoň, riaditeľ BIBIANY, a E. Cíferská*

je súčasťou komplexu), stavebnej pýche Prievidze. Tam sme strávili vyše hodiny, zoznamujúc sa s jeho históriou. Lektorka začala od grófkы Márie Františky Kuenovej, vdovy po palatínovi Pavlovi Pálfim, majiteľovi Bojnického zámku. Ten zomrel roku 1653 a po jeho smrti pozvala grófka jezuitov, aby jej pomohli s rekatolizáciou okolia. Lenže jezuiti žiadali od grófkы viac, ako im bola ochotná dať, tak roku 1666 odišli. Namiesto nich prišla školská rehoľa piaristov. Grófka poskytla reholi peniaze na výstavbu kostola a kláštora v Prievidzi. Roku 1740 na jeho základoch začali stavať kostol v barokovom slohu. Na stavbu dozeral kremnický majster Ignác Peter Götz. O výzdobu chrámu sa postaral sochár Dionýz Stanetti, maliari Anton Smidt, Štefan Ján Bopovský-Bo-

jack a ďalší. Hlavný oltár je venovaný Nanebovzatiu Panny Márie. Kostol roku 1753 vysvätil ostrihomský titulárny biskup Pavol Révay. V kostole bolo chladno, no zaniatený výklad lektorkы poslucháčov trochu zahrial. Dobre padol aj čaj, ktorý v priestoroch knižnice ponúkali starostlivé knihovníčky. Po hrejivom čaji pokračujeme v dojmoch a skúsenostiach z besied. Ako si na besedovanie spomína spisovateľ Ján Milčák? „*Stretnutia s čitateľmi sú jednotaj prekvapujúce, trochu tajomné, najmä ak ide o stretnutia s deťmi... Sú aj plné zvedavosti a fantázie pri spoločnom vymýšľaní rozprávok. Besedy som absolvoval najmä s tretiakmi a štvrtákmi. Okrem otázok, prečo som začal písať rozprávky, sa pýtali, či mám manželku a ako sa volá, či chovám nejaké zvie-*

ratko, a ak áno, aké má meno. Ozvali sa aj otázky, aké sú moje obľúbené knihy a či mám deti. Neodpovedal som priamo, malí čitatelia museli hádať. Niečo uhádli a niečo som prezradil. Keď som povedal, že mám malého múdreho psíka, ktorý všetkému rozumie, a ak chceme, aby nevedel, o čom rozprávame, musíme hovoriť v inotajoch, deti sa pochválili svojimi zvieratkami. Bolo ich toľko a boli také rozmanité, že v bojnickej škole by mohla vzniknúť ďalšia zoologická záhrada. Nevznikla. Škola nemá voľné priestory. Keďže som bol kedysi učiteľom, zachcelo sa mi známkovať (so súhlasom pani učiteľky). Žiaci dostávali jednotky, niektorí neobyčajne usilovní ich získali aj päť. Objavila sa občas aj päťka, ale tých bolo menej ako málo. Známkovali sa najmä zaujímavé otázky a interesantné odpovede na moje otázky. Pani učiteľky slúbili, že známky zapisujú do žiackych knížiek. Záujem o autogramy bol neobyčajne veľký a podpisoval som sa aj na kožu predlaktia. Besedy boli veselé, deti, s ktorými som sa rozprával, boli samí mudrci. Nestretol som sa ani s jedným smutným dieťaťom.“

V Bojniciach okrem Jána Milčáka besedovali aj Jana Šimulčíková, Ľubica Kepštová a autor týchto riadkov. Všetci sme mali podobné skúsenosti. Viacerí žiaci z Bojníc sa pochválili, že majú ambíciu stať sa spisovateľmi. Napríklad piatak Lacko Revaj už čosi napísal. Jeho dielko je O psoch z Hafánkova. Popoludní nás čakala prehliadka zámku. Jeho história je taká známa a krása taká nezvyčajná, že ak ste si ho ešte neboli pozrieť, rozhodne to urobte. O ten zážitok vás svojím rozprávaním nepripravím, radšej sa vrátim k našej misii. Večer aj Julo Balco sumarizoval zážitky a dojmy z besied.

Bol na Dňoch detskej knihy v Prievidzi aj roku 2007. Porovnával, ako to bolo vtedy a je teraz. „Aj po šiestich rokoch, ktoré uplynuli od našej návštevy hornej Nitry, sme sa v Prievidzi a jej okolí stretávali na besedách s dobre pripravenými, sčítanými deťmi. Je to predovšetkým zásluhou kvalitných pedagógov.“ A hneď si spomenul na pani učiteľku slovenského jazyka a dejepisu Annu Matulákovú. Pred šiestimi rokmi besedoval v obci Koš, kde učila. O tom, ako pristupovala k vyučovaniu literatúry Julo napísal do Národnej obrody (č.4/2007). Platnosť jej zásad je stále aktuálna: „Treba vyvinúť obrovské úsilie, aby si deti našli cestu k slovenskej literatúre a obľúbili si ju. Treba ich zbaviť falošného pocitu, že my Slováci sme čosi menej ako okolité národy. Porovnávali sme napríklad panteón slovanských a keltských bohov, rozoberali sme postavu víly a folklórne prejavy, odomykanie studničiek. Upozornila som deti, že aj v keltskej kultúre boli rozprávkové bytosti podobné našim vílam, že vôbec nie sme izolovaní a patríme aj historicky do spoločnej európskej kultúry. Učiteľ musí mať zaujímavé informácie a musí ich vedieť účelne a prefíkane využívať, aby žiakov dostal tam, kam ich chce priviesť...“ Anna Matuláková zmenila funkciu a pôsobisko. Stala sa riaditeľkou Základnej školy v Diviackej Novej Vsi, v obci s dávnou históriou, veď v povodí Nitrice patrila na prelome 12. a 13. storočia k najväčším sídlam. Nadšenie pre literatúru jej zostalo a prenáša ho na ďalšie generácie. Július Balco sa s vynikajúcou pedagogickou opäť stretol. Opäť besedoval s čitateľmi svojich knížiek. Dnes už čerstvo ovenčený titulom nositeľa Trojruže: „Beseda v tejto príjemnej obci, ale i stretnutie so starostom

Ivanom Kohútom boli inšpiratívne. Z Obecných novín, ktoré založil a vydáva, som vybral vetu Paula Coelho: Na svete je jedna reč, ktorej všetci rozumejú. Je to jazyk nadšenia z vecí urobených s láskou a chuťou, s túžbou dosiahnuť to, o čom snívame alebo čomu veríme."

POCHVALA DÁMAM Z KNIŽNÍC

Tri besedy absolvovala Marta Hlušíková (Prievidza, Lehota pod Vtáčnikom, Nedožery-Brezany). Na Základnej škole na Mariánskej ulici v Prievidzi boli podľa nej šikovní žiaci, „čo rozvírili vody literárnych súťaží“. Aké mala zážitky v Lehote pod Vtáčnikom? Povedala: „... jedným z výrazných pedagogických mužských vzorov je školník. Pán Čertík cez prestávky deťom spieva do mikrofónu, hrá sa s nimi, opraví všetko, na čo si len pomyslia, je neustále usmiaty a v dobrej nálade. Myslím si, že škola bez neho by bola iba polovičná... Po výdatnej besede sa zvedavým čitateľom odovdáčujem školským spôsobom – do žiackej knižky im píšem: *Beseda so spisovateľkou: jednotka! Zrazu mám pred sebou more žiackych knížiek a spolu sa tešíme, ako zaujímavo sa dá zlepšiť známka zo slovenčiny. Do takejto školy by som chcela chodiť: majú bazén, tenisový kurt, ovocný sad – nuž a toho usmiateho pána Čertíka. Pani riaditeľka je herečkou miestneho divadelného súboru, víta deti v obci do života a ja si zrazu uvedomujem, v čom táto takmer štvrtisícová obec vyhrála nad mnohými mestami: tu sa žije tvorivo!*“

A čo spisovateľka zažila v Nedožerach-Brezanoch? „*Na besede ma čakaá prekvapenie: žiaci si pripravili dra-*

Ján Milčák medzi priateľkami

matizáciu mojej rozprávky a výstavku obrazov z našich kníh. Totiž kníh mojich a Romana Brata, s ktorým sa stávame na hodinu deťmi. A nielen my – ved' na jeho 'rýchlej ruke' sa zabáva so žiakmi aj pán riaditeľ, ktorý žiakov na besedu priviedol. Kým sa toto deje, ilustrátor Miroslav Regitko ticho sedí a maľuje jeden obrázok za druhým. Otázky sa sypú ako jarný dážď a ja sa snažím zapamätať si veselé detské tváričky. Najviac sa mi zafixuje jeden ryšavý chlapec s modrými očami, pehami a zubami ako lopaty. Nádherný Pippi Dlhý Pančuch. Prežíval každé jedno slovíčko a ja si Nedožery-Brezany budem navždy spájať s tou pehovou zvedavou tvárou."

O tom, že v Prievidzi urobili organizátori všetko, aby Dni detskej knihy

prebehli bez problémov, sa nedá pochybovať. Svedčia o tom vyjadrenia majstrov pera a štetca. Ilustrátor Miro Regitko: „*Prievidza mala podujatie veľmi dobre pripravené a zvládnuté, za čo chválím celý kolektív úžasných dám Hornonitrianskej knižnice, ale aj knihovníčok a učiteľiek zo škôl, ktoré som navštívil.*“ Slovam chvály nešetril ani Roman Brat: „*Netajím a nahlas tvrdím, že knihovníčky obdivujem. A nielen preto, že sú dobrými a dôveryhodnými propagátormi nášho dieťa. Niektorí by povedali, že si predsa robia svoju prácu. To je pravda. Lenže okrem toho, že ju mnohé z nich ro-*

bia naozaj s veľkým zanietením, odovzdávajú spisovateľom malý – veľký bonus: šíria naše knihy medzi deťskými čitateľmi lepšie a účinnejšie ako sofistikovaná masmediálna reklama... Roky rokúce, čo chodím po Slovensku rozprávať o svojich knihách, som ani raz nezapochyboval, že tieto dámy z knižníc sú nám bez zvyšku naklonené, že nás majú rady. A ešte radšej ako nás majú rady knihy a čitateľov, ktorí ich čítajú.“

Knihovníčky so srdcom a radosťou z knihy, to sú dva pocity, ktoré si účastníci podujatia z Prievidze odniesli.

Literárna, ilustračná a dramatická tvorba pre deti a mládež 2012

Pod týmto názvom BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti, Slovenská sekcia IBBY a Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty UK usporiadali 3. apríla t. r. na PdF UK v Bratislave vedecký seminár o stave pôvodnej tvorby pre deti a mládež v roku 2012. Úvodný referát predniesol Ondrej Sliacky. Zaoberal sa v ňom významom revue Bibiana pri reflexii literárnej tvorby pre deti a mládež počas jej dvadsaťročnej existencie. V referáte *O zažívaní hodnôt* Zuzana Stanislavová analyzovala prozaickú tvorbu, predovšetkým jej úsilie formovať v deťských čitateľoch hodnotové vedomie. Martin Klimovič v príspevku *Ukryté v rýme* hodnotil najnovšie básnické knihy, v ktorých sú ukryté „hlboké pravdy i prázdne taľafatky“. Mediálnu dramatickú tvorbu v referáte *Rozprávky do (d)uší* zhodnotila Adela Mitrová. Činohernej a bábkovej tvorbe sa venovala Lenka Dzadíková. Referát o trendoch v ilustrácii a dizajne deťských kníh pre deti a mládež predniesla Iveta Drzewiecka. Na seminári boli prítomní poslucháči slovenského jazyka a literatúry, spisovatelia a zástupcovia vydavateľstiev špecializujúcich sa na vydávanie deťských kníh.

Ukryté v rýme

(Poézia pre deti 2012)

martin klimovič

Rok 2012 poézii pre deti priniesol niekoľko knižných titulov rôznej kvality. **Juraj Kuniak** vydal básnický prerozprávavý príbeh *O stratenej rukavičke* (SKALNÁ RUŽA), **Lubomír Feldek** pripomenul svoju poéziu pre deti v zbierke *Uspávanka pre Martinka* (BUVIK). **Danuša Dragulová-Faktorová** aj v roku 2012 pokračovala v tendencii ročne vydať dve zbierky vo vydavateľstve DAXE (*Veveričky z (luna) parku*, *Z leta vanie cestovanie*), **Aliča Náhlíková** vydala zbierku *Básničky do detskej izbičky* (Vydavateľstvo Príroda). **Ján Turan** sa prezentoval hneď dvakrát, raz v knihe *Smelá Apolienka* (Mladé letá), kde popri próze čitateľovi núka aj poéziu, druhýkrát v spoluautorstve s **Janou Šrámkovou** v knihe *Hop zo škôlky do školičky* (Regent), tiež v kombinácii prevažne Šrámkovej prózy s prevažne Turanovou poéziou. Zbierku básní pre deti *ZOOlogické MYŠlienky* (Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov) predstavil **Pe-**

ter Kubica. **Daniel Pastirčák** v roku 2012 básnicky podal Konštantínov Proglas pre deti v knihe *Slovo pred slovom (Proglas pre deti a ich rodičov)*, ktorú vydalo Literárne informačné centrum. Vydavateľstvo Mladé letá znovu publikovalo veršované leporelo **Kristy Bendovej** *Rozpovie ti táto knižka, koho zjedla Mikimyška*. Vo vydavateľstve DAXE vyšiel výber z piesňových textov a aforizmov Borisa Droppu *Pre pána Žána!*, určených najmä dospelievajúcemu čitateľovi a dospelým.

Čo je ukryté v rýme slovenských básnikov pre deti? Aké hodnoty možno v lyricky orientovanej tvorbe pre deti odhaliť? Aké postupy si poeti vyberajú, aby oslovili najmenších poslucháčov či začínajúcich čitateľov? Aká je poézia pre náročnejších?

Vydavateľstvo BUVIK, možno v snahe pripomenúť kvalitu a potenciál poézie pre deti, vydalo v predošlom roku výber z tvorby **Lubomíra Feldeka** *Uspávanka pre Martinka*. Súčasný detský čitateľ sa tak môže osobne stretnúť s Figliarom Botafogom, po-

budnúť v Cirkuse zelenín, hľadať Stratený zverinec alebo môže skúsiť niektorý z receptov Kuchárskej knihy pre deti. Zbierka predstavuje síce iba torzo Feldekovej poetickej tvorby pre deti, no variabilnosť postupov a básnických hier sa aj napriek tomu ukazuje v plnom rozsahu. Feldekove básne i dnes potešia čitateľa hravosťou, imaginatívnosťou, fantazijnosťou, prekvapivými pointami založenými prevažne na polysémii, homonymii, paronomázii v „*intelektuálno-senzualistických asociačných radoch*“ (Stanislavová, 2010, s. 38). Feldek si váži slovo, do rýmov ukrýva iba to, čo je pre významovú i formálnu stránku básne potrebné, slovom neplytvá. Nonsenseovo ladené kratšie i dlhšie útvary sú príjemným čítaním pre náročnejšieho čitateľa, pretože sa spoliehajú na predstavivosť dieťaťa, na spoluvytváranie zmyslu a významu z metaforických kompozícií, na detský jazykový cit.

Juraj Kuniak aktualizoval motív neobývaného domčeka (*Domček, domček, kto v tebe býva?*) v básnickej kompozícii s epickým podložíom *O stratenej rukavičke*. Paralelne sa vo veršoch odohrávajú dva príbehy; jeden príbeh je o Matejovi, ktorý v zasneženej zime hľadá stratenú rukavičku a sám sa takmer stratí, druhý príbeh je o rukavičke, ktorú stratenú postupne nachádzajú lesné zvieratá a zabývajú sa v nej. Silnou stránkou Kuniakových veršov je schopnosť slovami vyjadriť emocionalitu protagonistu príbehov, ako aj schopnosť gradovať text. Škoda, že gradáciu nezavršil v posledných veršoch kompozície. K naratívny pasážam veľmi citlivo volí priliehavé deskriptívne časti, čím text naberá na hĺbke výrazu. Z hľadiska rytmu sa mi však na niektorých miestach vidí nie cel-

kom ústrojné nepravidelne striedať dvojveršia so štvorveršiami, združený rým so striedavým, uplatňovať veršový presah pri priamej reči, rozkolísané sylabické rozloženie verša, pôsobí to rušivo. Kuniak ukrýva do rýmov príbeh, čím naznačuje jednu zo stratégií, ktorými možno tematicky i v odtienkoch žánru inovovať súčasnú poéziu pre deti. V jeho podaní je to inovácia tvorivá.

Dvoma prozaicko-poetickými zbierkami sa v uplynulom roku prezentoval **Ján Turan**. Básnický výraznejšia je knižočka *Hop zo škôlky do škôličky*, na ktorej sa poväčšine rozprávkami autorsky podieľala i **Jana Šrámková**. Ide o knihu určenú najstarším škôlkarom a najmladším školákom. Turan v nej predstavuje široký repertoár básnických prostriedkov, počnúc eufonickými figúrami až po vynaliezavú hru s významom slov. Krátke riekankové útvary sú vďaka autorovej nápaditosti výrazovo pestré, vtipne pointované. Turan potvrdzuje svoj cit pre slovo, ucho malého poslucháča i čitateľa potešia aliteračné prostriedky, kde sú na malom priestore verša nakumulované rovnaké hlásky („*Mamina má mimino, / menuje sa lmino.*“), pravidelný rytmus veršov, nové rýmové dvojice, ale aj milá lexika, ktorá sprevádza viaceré básne (oriešky sú *orieščatá*; babička je *babičenka*; tí, čo chodia na jahody, sú *jahodári*). Básnik svoju kreativitu naplno odhaľuje aj v básni *Čo uhádneš ťažko*, kde do rýmov ukladá sedem rôznych odvodenín adjektíva *malý* (tučne zvýraznil M. K.):

Čo uhádneš ťažko

Bol raz jeden chlapec,
taký **maličký**,
že nôžky mal ako paličky.

Fero LIPTÁK / Slavka Liptáková: Dierožrút

Ten chlapec bol taký **malinký**,
že sa ukryl za konvalinky.

Taký malý, **maličenký**,
iba po žabkine členky.

Taký ti bol **malučičký**,
že chcel stále na ručičky.
Bál sa každej kalužinky,
taký vám bol **malušinký**.
Zjedol iba omrvinku z omrvinky,
taký bol ten chlapček **malilinký**.
Kto to bol, ten **malušký**,
uhádneš len ťažko.
Najradšej mal halušky.
Bol to Janko Hraško.

V knihe *Smelá Apolienka* sa okrem prozaických útvarov čitateľ môže potešiť veselými básničkami, v ktorých Turan znova rozohráva hru so slovami (makový koláč je *makoláč*), verše prikrášľuje zvukovými prostriedkami, napríklad vnútornými rýmami („*med a rožky zo samošky*“; „*nie sme tetky domasedky*“), do popredia sa dostávajú prevažne prírodné motívy, ktoré sú kombinované detskými motívami hier (*Ako sa hrajú lienky*, *Čo robia na jar lienky*) a vtipne podanými prvými školskými i neškolskými povinnosťami detí (*Neposlušné písmenká*). Podobne ako v predošlej knižke aj tu

majú miesto básne, ktoré by sa mohli stať aj prostriedkom kultivovania výslovnosti malých školákov („*Elo pát-ra po oleji, / rád by dolial olej Lei.*“), v básni *Z vrška na vršok* zas možno precvičovať výslovnosť spoluhlások *r, ř* („*Zrazu prudká sprška / vyhnala nás z vrška.*“).

Do rýmov sa dajú ukryť aj rokmi overené pravdy. Napríklad také porekadlá sú tiež vhodnou inšpiráciou básnika, ako to dokazujú básne *Medardove pomocníčky*, *Silák Matej*: Medardovi v básni pomáhajú rosničky roznášať kvapky, kalendárový Matej sa stáva silákom, lebo ľady láme. Kniha obsahuje takmer 20 hádaniek s prírodnými motívmi. V nich Turan ilustruje svoju schopnosť metaforicky opísať svet okolo čitateľa, čím ho vedie k citlivému vnímaniu podobností a odlišností, k pripodobňovaniu. Turanove zbierky možno považovať za prínosné najmä vďaka reflektovaniu tradičných hodnôt vo svete dieťaťa.

Aj **Danuša Dragulová-Faktorová** v minulom roku vydala dve zbierky básní pre deti. Treba však povedať, že ani jedna zbierka nedosahuje kvality Turanových básní. Kniha *Veveříčky z (luna)parku* prináša zhudobnené básne, čím autorka nadväzuje na predtým vydanú knihu *V rytme psíka hudobníka* (2011). Autorka preferuje hru so slovom, ale význam slov je druhoradý. Napríklad v básni *Čo ti povie kalendár* nájdeme takéto dvojveršie: „*Že karneval nie je kar, / povie ti tvoj kalendár.*“ Ak sa zamyslíme nad súvislosťami nositeľov významu, čiže substantív *karneval* a *kar*, zaiste nám vychodí, že ťažko možno hľadať akýkoľvek významový vzťah medzi týmito slovami. Jediný dôvod, prečo sa ocitli spolu v básni, je formálna podobnosť prvej slabiky slova *karneval*.

Celú zbierku básní sprevádza laxný výber slov, nedôslednosť pri výstavbe motívov, snaha za každú cenu vykúzlíť nekonvenčné riešenie. Solídny rytmus i zmysel pre rým (ako sme si už u tejto autorky zvykli) je degradovaný triviálnosťou nápadov, unáhlenosťou pri výbere jazykových i básnických prostriedkov. Škoda, že viac pozornosti Dragulová-Faktorová nevenovala zvukovej stránke básní (či piesní). Niektoré riešenia refrénov sú ozaj podarené, dokonca aj funkčné, ako napríklad refrén v básni *Roztopašný vietor*: „*Vie, vie, vie, vie, vietor / vie, vie, vie, vie, vie to.*“ Precíznejšou prácou so sémantikou by sa iste dalo z básní vyťažiť viac zmysluplnej hry.

V miniatúrnej knižočke (či zošite?) *Z leta vanie cestovanie* sa Dragulová-Faktorová znova ako v nedávnom období (porov. zbierku *Na chvoste šarkana*, 2011) snaží cez poéziu vyučovať, ale je to zásadne neústrojné, devalujuce poslanie poézie. Za básničkami určenými prvým čitateľom i starším nasledujú úlohy, ktoré nijako nesmerujú pozornosť čitateľa k vnímaniu poetiky básní ani k vlastnému utváraniu významov, ale učia ho počítať objekty na príslušnej strane alebo nájsť cestu von z labyrintu. Samotné básne by sa úplne zaobišli bez tohto mentorského zásahu autorky. Takisto je rozkolísaná kvalita hádaniek, ktoré sú v zbierke usporiadané tematicky. Podarenejšie *Hádanky na kolesách* striedajú menej vydarené *Ovocné hádanky* (v jednej z nich je znakom ovocia podľa autorky aj toto: „*Že je zlá, má v mene / drobulinká bobuľa.*“ Vraj ríbezľa je odpoveď.). Asi to treba povedať otvorene. Myslím si, že nemožno každým rokom publikovať dve zbierky básní, závaňa to jednou mániou.

Debutantka v poézii pre deti **Alica**

Náhlíková v roku 2012 vydala zbierku s názvom *Básničky do detskej izbičky*. Ide o viac ako 20 básní založených na motíve rodičovskej lásky, ktorý je vsadený do rozprávkového i zvieracieho sveta. Náhlíkovej tvorba je však zatiaľ iba veršovaním, o poézii možno hovoriť ťažko. Zakaždým potrebuje priveľa slov, aby vypovedala všetko, čo si zaumieni. Jej vyjadrovanie je fádne, bez nápadu, básne nie sú pointované. Akýkoľvek náznak poetickosti, aj keď iba sporadický, je hneď prekrytý ťažkopádnosťou, gramatickým rýmom, triviálnosťou, didaktizmom. Rýmové dvojice sú notoricky známe, čitateľa nedokáže prekvapiť ani zaujať.

ZOologické MYŠlienky je názov zbierky veršov **Petra Kubicu**. V nej čitateľ nájde úpornú snahu autora vtesnať do veršov humor a hravú poéziu, no darí sa to iba zriedka. Až príliš často chýba básňam poriadny motív a ozajstná pointa. Je to povrchné hranie sa so slovami, samoučelné, bez hlbšej sémantiky (zmija sa chce stať maliarkou, tuleň túži po tlačienke, ľady lienku ochladili, ikry išli istým krokom, pavúk hrá futbal). Tieto i ďalšie námety nemajú žiadne poetické rozvinutie, nimi je povedané všetko, čo chce autor detskému čitateľovi priblížiť.

Kubica sa tiež snaží presvedčiť, že dokáže tvoriť dvojveršia i štvorveršia, že dokáže pracovať so združeným, striedavým, obkročným i prerývaným rýmom, že dokáže vytvoriť trojveršia so združeným rýmom, len to veršovanie ostáva v lepšom prípade na rovine prvého významového plánu. Niektoré útvary by sa hodili (Daniel Hevier mi hádam odpustí parafrázu jeho vydarenej básne) skôr do zbierky s názvom *ZOOnelogické myšlienky*. Kubicov pseudohumor na niektorých miestach pripomína snahu Mariána

Hatalu vstúpiť do detskej poézie pred dvoma rokmi. Ak sa chce čitateľ o tom presvedčiť, stačí vedľa seba postaviť báseň Feldeka, ktorú stavia na homonymii slov (povedzme báseň *Veronika*), a báseň Kubicu, v ktorej „*Viera zvierá / v rukách zvierá, / ani na to / nevyzerá, / že udrží / strýka býka, / čo sa hnevá / že mu tyká*“. Kubicova zbierka nespĺňa kritériá poézie pre deti, o čom svedčia neústrojnité veršové presahy, problémy s rytmom, ošúchané rýmové dvojice. Básne nemajú svoje názvy, dlhšie básne sú chaotické, krátke básne k písmenám abecedy zaradené na konci zbierky sú typu „čo mi práve napadlo“. Jedno známe internetové kníhkupectvo o Kubicovej tvorbe hlása, že je „významným prínosom pre rozvoj slovenskej detskej literatúry“. Ostro protestujem v svojom mene a neskromne i v mene tých slovenských básnikov, ktorí vnímajú detského čitateľa ako partnera v dialógu. Kubicovo veršovanie je začiatocnícke, viaceré texty neboli ešte hodné publikovania.

Záverečné slovo o poézii pre deti bude patriť slovu. **Daniel Pastirčák** vydal knihu *Slovo pred slovom (Proglas pre deti a ich rodičov)*, v ktorej ponúkol ku Konštantínovmu Proglasu vlastný básnický text v snahe priblížiť vyššie tisícročný odkaz súčasnému detskému i dospelému čitateľovi. Kniha pozostáva z 22 celkov, každý tvorí 12 veršov so združeným rýmom. Na jednej dvojstrane nájde čitateľ pôvodný text Proglasu (v preklade Eugena Paulinyho a prebásnení Viliama Turčányho) i Pastirčákové verše, v ktorých básnickým jazykom vykladá jednotlivé state.

Pastirčák volí také obrazy, aby detský recipient porozumel posolstvu pôvodného textu. Napríklad na vysvetlenie slova *predslov* si veľmi cit-

livo vyberá slovotvorný rozbor slova („*Predslov je predsa to, čo býva pred slovom.*“) s oporou o skúsenosť dieťaťa, že ešte pred vyslovením prvých slov v živote zažíva dotyk lásky milujúceho rodiča; v tomto zmysle je dotyk predslovom slova mama, otec. Slovo je u Pastirčáka „...*brána. / Cez ňu ku nám veci prichádzajú nemo, / vystupujú z hmly, keď dostávajú meno.*“; slovo je tiež dar („*Mama ti darovala tú moc – prvú reč; / nákovu, oheň, kladivo i ostrý meč.*“). Slovo je ukryté v pravde, lož slovo spotvoruje, vnútorný boj dobra a zla Pastirčák ukrýva do pocitu tepla a chladu („*Bývajú v nás teplá, bývajú i mrazy, / niečo sa v nás darí, niečo sa zas kazí.*“). Autor zrejme pri čítaní knihy počíta so spoluprácou dospelého, pretože niektoré obrazy nie sú pre dieťa bez poznania Evanjelia ľahko interpretovateľné („*Zrnko musí umrieť, aby život dalo. Tým Zrnkom je Slovo, čo sa telom stalo.*“). Inde zas detský čitateľ nepotrebuje takú intervenciu dospelého, sám si utvorí význam:

***Každodenne: raňajky, obed, večera,
pažravý jazýček všeličo požiera.***

***Mamy nás krmia, nech rastieme
ostošest.***

***Rozum a srdce, tie tiež potrebujú
jesť.***

***Rozum si pochutná na tom, čo
poznáva,
pre srdce láska je príhodná potrava.***

Pastirčákovo *Slovo pred slovom* je ukážkou, do akej hĺbky skúmania ľudských i Božích právd treba zájsť, ak chce básnik podať uveriteľnú výpoveď. Obsah každého verša, postavený na filozoficko-teologických premiách, je mnohonásobne kontemplovaný, v texte preto nemožno nájsť tzv.

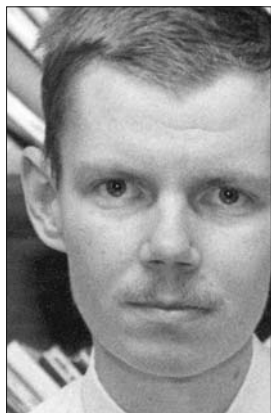
prázdne slová (miesta). Nejde o ľahké čítanie, autor sa nepokúša čitateľovi nadbiehať, ale ťahať ho za sebou v poznávaní človečenstva i jeho spirituality. V tomto smere treba Pastirčákov počin hodnotiť ako výrazný príspevok k slovenskej meditatívno-reflexívnej lyrike (o posledných príspevkoch k duchovnej lyrike pozri aj Klimovič, 2012). Ostáva nám veriť, že si tieto verše nájdú cestu k detským čitateľom práve v čase, keď budú obklopení vnímavými dospelými.

Vrátim sa k úvodnej otázke: Čo je ukryté v poézii súčasných spisovateľov pre deti? Hlboké pravdy i prázdne ťaľafatky. Zažitá skúsenosť i neuveriteľné výmysly. Obraznosť a metafora i fádna priamočiarosť. Premyslená kompozícia i náhodne spojené nesúrodé obsahy. Odkazy na iné texty i samopašné hľadanie zmyslu tam, kde nie je obsah. Ukryť niečo do básne vyžaduje dobre poznať toho, kto bude poklad hľadať. Ukrývanie má ísť v ústrety odkrývaniu. Na to sa občas v poézii pre deti zabúda.

LITERATÚRA

- Klimovič, M.: Súčasná básnická tvorba pre deti a mládež. In: Hodnoty súčasnej slovenskej literatúry pre deti a mládež. Zost. O. Sliacky. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2012, s. 27 – 35.
- Stanislavová, Z.: Vývinové pulzovanie poézie pre deti a mládež. In: Stanislavová, Z. a kol.: Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2010, s. 35 – 55.

mišo ferko

Z pekla šťastie

*Román školáka Róberta o kamarátoch,
láske, gete a tak...*

Jednou z mála osobností viazaných na kultúrny kontext Slovenska, ktoré pootvorili dvierka pamäti, bol autor nezabudnuteľným spôsobom sfilmovej novely *Obchod na korze* Ladislav Grosman. V kontexte literatúry pre mládež je zaujímavý jeho román *Z pekla šťastie*. Hlavným hrdinom príbehu je chlapec, ktorý prežije peklo koncentrákov, pretože si nasadí masku blázna. Stotožní sa s postavami zošitových románov, Nemcom aj iným prípadným prenasledovateľom pre zábaľu prehráva scény z dobrodružného čítania. Samozrejme, nie z mayoviek. Mayovky sú na indexe – vládcom Tretej ríše je jasné, že kto sa zastáva Indiánov, mohol by sa i Židov, ktorým je dopriaty definitívnejší osud než dožívanie v rezerváciách. Sled sebaobrany útržkami dobrodružných a sentimentálnych románov plynulo splyva s historkami a s anekdotami reality i s realitou samotnou. Život je napokon prinajmenšom v danom časopriestore absurdnejší než braková literatúra.

Inšpiráciu zošitkovými edíciami

Grosman prepája s tradíciou pololudového rozprávačstva nielen židovských anekdot chasidskej tradície. Nevyhnutne vynára sa tu súvislosť so Švejkom, socha ktorého napokon stojí na nástupišti v Humennom, rodnom meste rozprávača. Podobne ako u Švejka rozprávač je princíp a maska, avšak nestojí výlučne zvonka ako komentátor s nadhľadom, stáva sa hrdinom historiek, ktorých hranice sa stierajú. Až v závere pointa reality (odsun rodiny rozprávača jedným z úplne posledných transportov) nás upozorní, že úvar nebol vtiplom. Stáva sa jasným, že rozprávanie môže oddialiť skutočnosť, nie vymazať ju, samo osebe nezmení nič. Osud sa zavŕšil v poslednej chvíli do podoby hrôzostrašnej grotesky.

Rozprávač, dvanásťročný židovský chlapec, koncipuje text ako súvislé prúdenie absurditou podfarbených historiek z reality a románov. Realita sa stáva románom, román realitou. Na prestupnej stanici „medzi“ sa uniká smrti. Prestupovaním z nohy na nohu, z vlaku na vlak v oblaku z pary nevedno presne, kedy sa komik stal tragickou postavou a figúrka človekom. Postavičky brakových zošitkov plahočiace sa písomkami nezabíjame, lebo nie sú živé,

a tak môžu pretrvať. Prepichnutie plochy tieňa sa končí v prázdnote. Hrdinovi sa podarí uniknúť len vďaka maske literárneho protagonistu, ktorá sa stáva integrálnou súčasťou princípu rozprávačstva zotierajúceho hranice medzi fikciou a realitou i medzi štátmi. Nedá sa pritom povedať, kedy sa začalo a kedy, a či sa skončí. Napriek hrôzostrašnej pointe je pravdepodobné, že postup bude naďalej východiskom.

Samotný Ladislav Grosman sa narodil roku 1921 v Humennom. Študoval na gymnáziu v Michalovciach. V rokoch 1939 – 1941 pracoval v rodisku ako úradník, neskôr ako robotník v telehni. Z rasových dôvodov bol zaradený do vojenskej pracovnej služby bez zbrane. Po neúspešnom úteku deportovaný do tábora nútených prác v Zemianskych Sadoch. Avšak hrou osudu náhody vyhol sa transportom do skutočných táborov smrti, do táborov skutočnej smrti. Zúčastnil sa SNP, vrátil sa do oslobodeného Humenného. Pochopiteľne, v meste, z ktorého „zmizli“ stovky Židov, nevydržal. Prikrutý vtip.

V Humennom sa nachádza kaštieľ. Štýlovo nie celkom čistý, no dva stĺpy pri vchode má. A sochy levov. Nacisti boli ctiteľmi klasicizmu, antiky a ľudí vysokých, pevných a rovných ako stĺpy. Napríklad Adolf Hitler. O ktorom Charles Chaplin, najmelancholickejší komik všetkých čias a vesmírov, natočil desivo smiešny film Diktátor. O vládcovi, holičovi a zámene. Tyrana si zahral sám. Pretože sa podobali. To bol, pravdaže, žart. Ak by ste to náhodou nepostrehli.

Vráťme sa však ku Grosmanovmu rodisku.

Atmosféru maďarsko-nemecko-židovského Humenného s miernou príchuťou slovenskosti a rusínskosti (podobnú Sabinovu z legendárneho Ob-

chodu na korze) podmanivo vykresľuje v prvom zväzku svojich spomienok pod názvom *Obzri sa s úsmevom* Ján Kalina, známy humorista, vlastným menom Ladislav Schwarz, jeden z mála preživších Židov, ctiteľ Voskovca a Weřicha, zberateľ vtipov, autor knižky *Tisíc a jeden vtip*, do ktorej zaradil stovky anekdot židovských aj iných. Akoľvek maskované za iné témy, predsa pôvod je vystopovateľný. Pravdaže, ak poznáte pointu pôvodu. No smie byť pôvod pointou?

Živel historkárstva ponúkaného Kalinom koluje a kolotá práve aj Grosmanovou knižkou. Prostredníctvom čriepkov príbehov o spolužiakoch, rozprávaných spolužiakmi. Pôvodný prameň je však omnoho vážnejší – rezervoár praktickej filozofie talmudu.

Talmud, priznám sa, nepoznám. Iba ak útržky útržkov, rovnocenné nejasným škvrnám v pamäti. Jednou z náhradných biblií môjho detstva na začiatku osemdesiatych rokov dvadsiateho storočia bola práve už spomenutá kniha *Tisíc a jeden vtip*. Bral som ju potajme otcovi. Lebo mi ju nechcel požičať. Prvýkrát, samozrejme, zo zvedavosti na „neslušné vtipy.“ Neviem už po rokoch, či neboli, alebo si žiadne nepamätám. Prípadne som nepochopil...neslušnosť. Knižku som odvtedy čítal asi tisíckrát. Až roku 1999 pri čítaní Kalinových spomienok som zistil, že autor bol židovského pôvodu. Vtip bol ale v tom, že súvislosti, ktoré sa mi následne vynorili v hlave, boli nepodstatné. Posolstvo bolo predsa dávno tam. Prenosné bez ohľadu na farbu kože, tvar lebky, jazyk. Nie, nepamätám si. Ani jeden. No smial som sa.

V románe z Pekla šťastie sa niekoľkokrát objaví rodina policajta Kalinu. Jednej z mála osôb, ktoré majú odvahu pomôcť rodine rozprávača.

Ladislav Grosman

Reálne či iba v texte? Prečo sa pán policajt volá Kalina? Podľa reálnej osoby, pseudonymu Ladislava Schwarza, je tento pseudonym poctou alebo náhodnou voľbou? Pointu neprezradím, čítajte, hľadajte. V sieti hier na významy. Neraz boľavých.

Po odsune do táborov ostávajú hrdinovi Grosmanovej prózy zo spolužiakov iba spomienky na slová. Tie ne na stene. Hrdina sa zachraňuje oživovaním textov braku a slov, ktoré predstiera ako život a skutočnosť. Za trest sa mu jeho skutočnosť mení na slová. Možno už aj vopred. Možno ako rozprávač-zaklínač šaman odsúdil na smrť svojich priateľov, ak rozprával o nich pomedzi postavy nejestvujúce, akoby ich odsúdil, posunul, predurčil na nebytie vo sfiktívnení.

Vymýšľanie chlapca pod úbežníkom konca, ktorý dejinných udalostí znali

čitatelia prinajmenšom predpokladajú, nadobúda príзраčný ráz veštby. Autor nás ponecháva v neistote, či a koľko tuší rozprávač, nakoľko jeho póza prerastá postavu a stáva sa samotným autorom. Stávame sa aj tým, čím sa rozprávame. Stávame sa rozprávaním a odlišť sa od reality niekedy nie sme schopní, inokedy by sme zas nechceli. Slovo môže byť mocné, kde čin zlyhal, avšak nič nezmôže všetko.

Zošitové romány sú krytie. Tradícia siaha, ako som už spomenul, až poza talmud do pradávien tvorby slova. Chlapček je rozprávač ako princíp. V absurdnej realite sa zachraňuje popretím seba ako reality. Ukrytý za postavy, medzi postavami prežíva. Hrdinom historiek sa predsa nemôže nič stať. Keby niečo, včas sa premenia.

Rozprávač Grosmanovej románovej novely sa z dieťaťa stáva nosite-

lom mágie slova. Potomkom šamanov a tricksterov, ktorí si vyvraveli život predstieraním. Doslova často aj bez písmen. Šahrazád rozpráva príbeh. Kým sa noc neskončí, rozpráva. Noc sa neskončí, kým rozpráva. Kým hovoríme, sme. Prerušenie znamená smrť. A sultán sa bojí tiež. Možno i viac než rozprávač a možno menej. V každom prípade jeho strach je väčšmi vidno ako hrôzu z prázdnoty a smäd po príbehu.

Chlapca nezahriaknu, pretože sú zvedaví, čo bude ďalej. Čakajú a všetci veľmi chcú. Všetci veľmi chceme, aby bolo ďalej niečo iné než pointa transportu vlakom. Žiaľ, pred pravdou sa niekedy mĺkne v pokore a smútku.

Švejk, Eulenspiegel, Šahrazád, pán Kohn i hodža Nasreddin odchádzajú za oponu dejín. Nieto sa komu smiať. Nieto sa z čoho. Nohou skúšaš kľučku od dverí. Je bez dierky. Preklínaš potichu bohov, ktorí ani neboli. A kostony? Škoda reči, prieči sa hovoriť ďalej...

V rozoberanom diele Grosman do kontextu literatúry o osudoch Židov počas druhej svetovej vojny prináša dva mimoriadne neobvyklé a nie ľahko prijímané, prijímateľné, prijateľné prvky – detský aspekt a humor. Akokoľvek je humor čierny, tento živel býva príliš nespútaný na to, aby sa dalo celkom presne určiť zacielenie. Všetkých akoby spakruky citovaných historiek. Smiech je silný, preto radšej opatrne, aby sa nám neporozsýpali svety. V súčasnosti veľmi známy a obľúbený autor židovského pôvodu Max Hilsenrath s románom pod názvom Nacista holič, v ktorom, čiastočne zrejme inšpirovaný aj už spomenutým legendárnym Chaplinovým filmom, so šibeničnou iróniou, a predsa vážne rozvíja motív zámeny identít dozorcú v koncentračnom tábore s obeťou, narazil

s textom vo vydavateľstvách na niekoľko desiatok odmietnutí.

Grosmanov „humor“ mal, po prekonaní bariéry Hilsenrathom, zrejme i preto už k čitateľom ľahšiu cestu. Napokon, majstri slova vedia veľmi dobre, že zlo sa premáha, poznáva aj (a najmä) znesväcovaním zákazov.

A kto sa smeje na miestach, kde by sa malo plakať, tomu už aj tak niet pomoci...

Rukopis najrozsiahlejšej Grosmanovej prózy bol vydaný z pozostalosti po predčasnej smrti autora v Tel Avive, kam s rodinou emigroval po augustových udalostiach roku 1968. Grosman písal sprvoti po slovensky, od roku 1958 sa mu prevládajúcim vyjadrovacím jazykom stáva čeština. Pochopiteľne, po roku 1945 až do odchodu do Izraela pôsobí v Prahe. V rokoch 1953 – 1965 je redaktorom vydavateľstva Slovenská kniha, zároveň od roku 1957 rediguje bulletin Nové knihy, neskôr časopis Učební pomůcky. V druhej polovici šesťdesiatych rokov pôsobí ako scenárista Československého štátneho filmu v štúdiu na Barrandove. Kvôli svetovému úspechu Obchodu na korze sa literárna tvorba autora pri spätnom pohľade dostáva tak trocha do tieňa. Publikuje časopisecky, najprv v slovenčine, neskôršie v češtine. Dôvody zostať verný jazyku národa, ktorý mu nechal vyvraždiť súkmeňovcov, nemá. Prózy uverejňuje postupne v periodikách Slovenské pohľady, Plamen, Mladý svět, Impulz, Svět v obrazech, knižne vychádzajú novely Obchod na korze (1966) a Nevěsta (1969). Už v emigrácii v Tel Avive pripravil do tlače zbierku poviedok Hlavou proti zdi (1976). V dôsledku podobnej skúsenosti vplyvov, podnetov a pocitov sú Grosmanove diela nielen témou, ale i štýlom a atmosfé-

rou podobné tvorbe Arnošta Lustiga. Práve tohto prozaika Grosman osobne poznal a prekladal do slovenčiny. V texte, ktorým sa v článku zaoberám, sa rodák z Humenného od českého priateľa odlišil najvýraznejšie. Prostredníctvom detského rozprávača, ktorý prepája jednotlivé epizódy pokleslého čtiva, autor vzbudzuje dojem príbehovosti, dynamiky, pohybu do diaľky. Čiže atribútov (zdanlivo) protikladných Lustigovej koncentrovanej, úzkostne zovretej psychologizujúco existenciálnej lektúre. Zároveň, pravdaže, núka sa Grosmanovo dielko čitateľom ako ľahšie. Lebo otvorené priebehu činov, riešení, poínt. Lenže príbehy sú predstieraním a klamom, tak ako klamom bola možnosť pohybu a slobodných cieľavedomých rozhodnutí. Vo svete, ktorý skrivil kríže do hákov, sa klasická epika nedá vnímať vážne. Neposkytuje už odraz reality ani vzor či vzorec na prežitie, ako to bývalo voľakedy v mýtoch. Funguje výlučne ako odraz oddelený od obrazu. Povrch bez podstaty a možnosti uveriť. Šaman dôb pradávnych bol presvedčený, že ak si príbeh predstaví správne a dostatočne silne, stane sa, ako povedal. A teda nielen vraví pravdu, vytvára ju, aby vysvetlil svet a pomohol mu. Historkár dvadsiateho storočia vie alebo prinajmenšom tuší, že klame, aby zachránil seba. Pravda je nahotou trýzne nehybnosti obnažovanou v špirálach analýz Lustigových próz. Ibaže pochopiť lož a niešť ju býva mnohokrát ťažšie.

Knižočku Z pekla šťastie z českého vydania z roku 1994 preložil Michal Nadubinský, v slovenčine po prvýkrát vyšla roku 2001. Príbeh sa odohráva v Humennom, Budapešti, Užhorode, Košiciach, na území Slovenskej republiky a Maďarska čias Horthyho či hrô-

zovlády nyilasovcov. Je o nás a pre nás. Pre všetkých i teraz.

Posolstvo o sile slova a výmyslu odznieva iným spôsobom o tisíce kilometrov a roky ďalej. V románe čínskeho prozaika Dai Sijieho Balzac a malá čínska krajčírôčka je hrdina a rozprávač, nedospelý mladík, potomok rodiny Mao Ce Tungom proskribovaných intelektuálov, odvezený na prevýchovu tisíce kilometrov do odľahlej dediny na druhý koniec krajiny. Inteligentný chlapec s kamarátom hrdlačí na poli, kydá hnoj. Na opustenom pôjde objaví kufor plný kníh. Kontraband. Zakázaná klasika úpadkovej buržoáznej kultúry. Balzac, Flaubert, Dickens, Dostojevskij. Rozprávač je zároveň čitateľ, načítané prevádza do slov kamarátovi a krajčírôčke. Detskej láske, s ktorou sa on na rozdiel od priateľa nezblíži telesne, lebo slovo je nie vždy čin. Na rozdiel od Grosmana, u ktorého v románe uložené brakové romány hrdinovi pomáhajú prežiť rozprávaním verejnosti, kvalitná klasika stáva sa tajomstvom a vzdorom. Avšak slovo manifestované navonok pôsobí i tu. Chlapci si vymôžu uvoľnenie od najťažších a najšpinavších robôt výmenou za poznávaciu cestu do najbližšieho mesta, kde povinne aspoň trikrát v kine pozerajú strhujúci „béc-kový“ film. Po návrate ho pred starostom obce rozpráva jeden z chlapcov, druhý ho sprevádza gestami a pohybmi. Víťazí sa teda opäť fikciou – nad odvozom do tábora, „kultúrnou revolúciou“ či inými hrozbami. V oboch románikoch hrdinovia reprezentujú princíp trickstera, potomka šamanov, ktorý prežíva vďaka slovu, nie činu. Slovo je mágia, šestákový román či anekdota, trivializovaný úlomok mýtu. A porovnanie s Annou Frankovou nám vraví, že v atmosfére absurdi-

ty čin viedol k smrti, pravda denníkového vyznania skončila sa tragicky aj pre rozprávačku. Vo svete zla pomáha prežiť lož, pretože máločo je väčšmi kruté než pravda. Grosmannov protagonista vyviazne, Anna umiera. Nebola Šahrazád, neprežila noc. Rozprávač z novely má, ako vraví samotný titul, šťastie z pekla. Ktoré samotné mu bude peklom. Ničím nezaslúžené, získané predstieraním, čiže lžou. Lenže lož je zlo, vraveli mu tí, čo už nie sú. Vraveli pravdu a mali pravdu. On prežil, pretože klamal. Nespravodlivo. Spravodlivosť zmizla v transportoch a šťastie sa stalo peklom trýzne hľadania nových istôt a opôr.

Reálny autor Grosman je po skončení vojny roku 1945 starší než rozprávač. Dvadsaťštyriročný mladý muž prišiel o príbuzných, priateľov, sny, detstvo, vieru vo vieru. Zlyhali všetky koncepcie a záruky, o ktorých vedel. Ostal úplne sám. Aby sa nezbláznil a mohol ďalej žiť, musí sa s čím si stotožniť. Najlepšie rýchlo a rázne, aby vykompenzoval prázdnotu. V rokoch 1945 – 1949 študuje Ladislav Grosman na Vysokej škole politickej a sociálnej v Prahe. Od roku 1950 pôsobí ako tlačový redaktor vo vydavateľstve Pravdy, oficiálneho periodika komunistickej strany. Jeho chiliazmom sa, prinajmenšom na istý čas, stáva náuka marxizmu-leninizmu. Vytriezvenie však postupne prichádza. Napokon na sklonku augusta roku 1968 sa v uliciach zjaví tanky priateľov. Bývalých osloboditeľov a záchrancov. Muž v zrelom veku vytreští oči... Slová náuk sú slová. Realita ukazuje iné. Autor Oscarom ovenčeného scenára emigruje do Izraela. Práve tam ako starý muž napíše knižočku o detstve v pekle. Umrie šesťdesiatročný roku 1981. Rukopis dokončí niekoľko dní pred

skonom. Roku 2006 bola Ladislavovi Grosmanovi in memoriam udelená cena za prínos v oblasti multikultúrnosti a tolerance. V mene manžela ju počas osláv štyridsiateho výročia udelenia Oscara filmu Obchod na korze v Sabinove prevzala manželka zosnulého pani Edita Grosmanová.

V spomienke Arnošta Lustiga tvorca oživa takto:

Mám pred sebou chlapčenskú tvár, v duchu počujem jeho hlas, v pamäti sa mi odvíjajú jeho vysvetlenia, po ktorých ako kvetinová vôňa zostáva múdrosť.

Pohladenie vedomosťou sa niekedy nedostane dostatočne pod kožu. V súvislosti s textom, o ktorom sa píše na stránkach periodika Bibiana, vyvstáva otázka: je tento príbeh vôbec detskou literatúrou či lektúrou vhodnou pre mládež? Depresívny, ťaživý, čo ak nebodaj nepriaznivo zapôsobí na krehkú psychiku vyvíjajúceho sa pokolenia, ktorá je dennodenne vystavovaná tlaku predvádzania násilia v popkultúre či vydieračským taktikám reklamy.

Čo všetko by mali a nemali deti vedieť, je príliš dospelé na to, aby sa dalo pochopiť, čo sa má, a má sa to, čo zvládnu a vezmú si samy od seba. Pravdaže, pedagógovia budú asi protestovať. Nech, ja pedagóg nie som ani nebudem a nemusím plánovať osnovy. Som príliš nezodpovedný. Radšej vám poviem vtip. Jeden z mála, ktoré si pamätám. Nie, v spomenutej zbierke Jána Kalinu ho nenájdete. Už ste dostatočne zvedaví?

Lupič prepadne obeť a zreve:

„Peniaze alebo život!

„Život.“

Mimochodom, neviete, aký trest udeľujú anekdoty za vysvetľovanie po-
int?

Z PEKLA ŠTASTIE

LADISLAV GROSMAN

Ludia chodili hore a dolu schodmi, z kancelárie do kancelárie, ale nikto si ma nevšimol, takže som sa musel vypytovať raz jedného, potom zas druhého, kam vlastne patrí, posielali ma od dverí k dverám, ale nebolo to ani tu ani tam, až som napokon sám zistil, že je to v kancelárii stodevätnásť. Sadol som si na lavicu z latiek a trpezlivo som čakal, kým ma zavolajú.

Aj inakšie to bola hrozne dlhá chodba a páchlo v nej lyzolom ako v humenskej starej nemocnici. Hej, práve takúto lyzolovú vôňu som dýchal, keď tam ležala Čačíkova sestra, hluchonemá Lili, chudérka celá dolámaná v sadrovom obvaze. Lili bola mojou prvou láskou a bola o hodne staršia, lebo jej už šlo na pätnásty rok, ale mne to vôbec neprekážalo. Tak veľmi som ju stále miloval, až som nakoniec povedal jej bratovi Čačíkovi, ktorý bol mojím kamarátom, že sa musím priznať k pravde. Tak sa ma spýtal, k čomu sa teda chcem priznať, a ja som sa zrazu začal hanbiť a on mi povedal: čo sa stále červenáš? No ja na to, že neviem, čestné slovo, neviem. Vieš, vravel. Máš pravdu, odvetil som, musím sa ti k niečomu priznať, a tak som sa mu priznal, že som sa zalúbil do jeho hluchonemej sestry Lili. No a čo mám robiť, spýtal sa, ale vôbec ho to neprekvapilo. Spýtal som sa ho: mohol by si sa u nej za mňa prihovoriť? Namiesto odpovede trikrát mrkol ľavým okom a vyhlásil: ahá, viem, čo myslíš... No čo za to? Tri dobrodružné romány, povedal som. pridaj, odpovedal. Dve viazané knižky z červenej knižnice o vrelej láske a tak. Ešte pridaj, pokračoval. Tak som mu sľúbil novú šachovnicu, ktorú mi sľúbil otecko k narodeninám s novými figúrkami. Potom sme sa všetci traja zišli na dohovorenom mieste, teda ja, Čačík a jeho hluchonemá sestra Lili v červenom svetri. Tu ju máš, povedal Čačík a mrdol plecóm. Keď som nevedel, čo mám robiť, poznamenal: aj tak som vedel, že sa s ňou nedohovoriš, však nevieš, že je nemá? A dohovorím, nedal som sa a začal som robiť rýchle pohyby hluchonemého dorozumievania, až sa Lili šla zájsť smiechom. Aj ona mi takto rukami a prstami odpovedala a Čačík vravel, keď si taký múdry, povedz, čo ti hovorí. Vraví, že súhlasí, povedal som. S čím, pýtal sa Čačík. S tým, že pôjdeme na povalu starej synagógy, kde sa už nikto nemodlí, lebo sa tam povala trochu prepadla. Ak chceš, môžeš ísť s nami, povedal som Čačíkovi. Chcem jej ukázať hrdinský čin, vravel som. To chcem vidieť tvoje hrdinské činy, odvetil Čačík. Som zvedavý, čo s ňou môžeš v mojej prítomnosti robiť na povale starej synagógy, vyhlásil Čačík a vyzval ma, aby som vravel. Musíš sa zaviazť čestným slovom, že to nikomu neprezradiš, povedal som. Na povale starej synagógy sú predkožky z pišošíkov, ktoré pri obriezke hádže obriezkar do popola na podnose. Šames ich potom všetky pochová na povale. Tak jej to chcem ukázať, povedal som.

Z PEKLA ŠTASTIE

Vystupovali sme po drevených schodíkoch na povalu a báli sme sa, lebo sme počuli, že tam straší. Tak som podoprel Lili, krásne som ju podopieral a držal pod pazuchou celkom pri jej prsníku, z ktorého sálalo také teplo, že som sa strašidiel už vôbec nebál, a zatúžil som, aby schodíky na povalu synagógy nemali konca a viedli až do neba. Nakoniec moja modlitba nebola vypočutá, dostali sme sa na miesto a boli v cieli. Dvere na povalu boli zahatané dvoma doskami. Čo teraz, spýtal sa Čačík a mal radosť. Odondieme, povedal som a chystal som sa odtrhnúť dosky, keď sa zrazu zdola ozval šamesov hlas: Kto je tam? Diabli? Duchovia? Škriatky? Ja viem, vy darebáci! Hej, darebáci, čo im nezíde na um nič lepšie, ako chodiť sem tajne fajčiť cigarety. Dolu, galgani, okamžite zlezte! Tak sme chvíľu mlčali, kým sa neozval Čačík: A budete nás biť palicou? Nebudem, ozvalo sa zdola. Prisahajte! A zlaté hodinky s vodotryskom by ste nechceli, sopliaci? Šames kričal, my sme tiež kričali, revali, hvízdali a dupotali, až Lili ten bojový rev tak vyplašil, že sa na úzkych schodoch potkla, zgúlala sa, zlomila si dve rebrá a ruku, takže ju vzali do starej nemocnice, kde to páchlo lyzalom práve tak ako tu v tomto budapešťianskom úrade, kvôli čomu som sa v duchu modlil, aby prišiel nejaký šames, vynadal mi do sopliakov a darebákov a vyhodil ma za golier z tejto zapáchajúcej lyzolovej chodby. No nikto taký neprišiel ani teraz, ani neskôr, keď sa udialo toľko zmien, že by som si to nikdy nebol ani pomyslel.

Lebo z tejto budovy pre židovských utečencov ma odviedli dvaja páni do inej budovy na inej ulici, na celkom inom mieste vo veľikánskom meste, v ktorom som sa vôbec nevyznal, a už vonkoncom som nevedel, kde som, no nech som tým dvom pánom vykladal čokoľvek, aj tak mi neverili a robili si všetko podľa svojho. Všetko sa zbehlo tak, že keď som tam sedel na latovej lavici v budove úradu pre židovských emigrantov a utečencov, ktorý sa skratkou volal Omža, naraz mi zišlo na um, že som si doma zabudol baterku. Ja som bez baterky ako bez ruky. Keď nemám baterku, neviem, čo si mám počítať, taký som nervózny. To bolo na príčine, prečo som, ako som tam tak sedel na latovej lavici, otvoril kufríček, prehrabal sa v ňom, a keď som zistil, že tam baterku nemám, vyletel som z budovy, že ešte chytím Tonču, sám neviem, prečo som to urobil, ale keď som sa upokojil, tak som o tom všetkom premýšľal a teraz to už viem.

Raz mi baterka spadla do záchoda. Nebol to nijaký splachovací záchod, len drevená búdka so žumpou u nás vzadu vo dvore s obrázkami z farebných časopisov. Každý večer som si tam zašiel, aby som si mohol svietiť baterkou, a okrem toho som bol ešte malý a hlúpy, takže som uveril svojmu bratancovi Májkuovi, že svätojánske mušky svietia len do deviatej hodiny večer a potom zhasínajú svoje lampky.

Z PEKLA ŠTASTIE

LADISLAV GROSMAN

Bolo leto, všetky okná pootvárané dokorán, aj dvere, a susedova Mária spievala, veľmi pekne spievala. Tá si vždy, keď kropila a hladila bielizeň, tak si pritom vyspevovala, aj keď už bolo hoci skoro deväť hodín a tma. Cez živý plot som ju nevidel, len svetlo z ich kuchyne, a ja som zatiaľ zostával v tme, lebo som práve sedel na doskách a vykonával potrebu. No nakoniec som celkom zabudol, čo som sa tak započúval do toho spevu, a pridol som sa k nej. Mária ma chvíľu nechala pospevovať, no čoskoro zvolala: už zas falošne, Róbert? Ja som sa zahanbil, rýchlo som začal naťahovať na seba nohavice, rozsvietená baterka sa mi vyklzla z rúk a rovno do tej čiernej žumpy. Až mi to srdce zovrelo, keď som videl, ako sa svetlo prepadá hlbšie a hlbšie do výkalov, baterka napokon celkom zmizla, takže som zostal v tme úplne bezmocný. Odvtedy som v živote baterku nestratil, až zas tu v Budapešti, a tak som sa spanikoval.

Vyrútil som sa z úradu Omža, utekal som za tetou Tončou, ale na námestí som ju už nevidel, no napriek tomu som sa za ňou hnol a hľadal ju, keď tu ku mne pristúpil akýsi mladý pán so šalom okolo krku a vraj, ako by mi mohol pomôcť. Na sebe mal plášť, klobúk na hlave a ja som mu bol veľmi vďačný za ochotu, ba vďačný som bol aj ďalšiemu pánovi, ktorý mal jelenicové rukavice a tiež sa tu zrazu zjavil, akoby zo zeme vyrástol, a tiež bol taký usmievavý a samá ochota pomôcť mi.

Ja som bez baterky ako bez ruky, povedal som a oni mi na to: baterka, to je maličkosť, môžu mi dať aj dve baterky. Potom sa dohodovorili, že by sa mohli zastaviť u Farkaša na kávu a zákusok, pozvali ma, aby som sa k nim pridol, a ja na to: ďakujem za pozvanie, aj tak nemám čo robiť, lebo kým prídem na rad tam na tom úrade, potrvá to ešte aspoň hodinu, ako odhadujem, veď na chodbe je tam predomnou ešte zo desať ľudí, ak nie viac.

Napokon som zistil, že ma oklamali, lebo to nebola cukráreň ani krčmička, ale krajčírka dielňa či čosi podobné, čo som spoznal podľa drevených figurín, na ktorých sa skúša fazóna žaketov. Figuríny stáli v zástupe. Podobné som videl kedysi u jachtavého Kindela, lebo jeho otec bol krajčírom, ktorý vravel, že aj keby mal žiť stodvadsať rokov, ani za svet sa neoblečie do konfekcie, lebo v konfekčných šatách ľudia vyzerajú ako kone z tej istej čriedy, nemožno ich jedného od druhého rozoznať. A ešte vravel, že konfekčné šaty urýchlia koniec sveta, lebo všetci ľudia budú vyzeráť navlas rovnako, teda ako vojaci, takže to bude ten najhorší osud celého ľudstva.

Tí dvaja páni, čo ma zlákali do pochmurnej dielne, sa ma pýtali, či si myslím, že ma sem dovedli, aby som hladkal neživé figuríny namiesto odpovedí na ich otázky. Tak som im povedal, že práve o takýchto tajuplných figurínach mi rozprával jachtavý Kindel,

Z PEKLA ŠTASTIE

ktorý tvrdil, že existujú aj také figuríny, ktoré v noci ožívajú, a že je hrôza na ne hľadiť, ako pri tom ožívaní trpia bolesťou. Nato sa ma jeden ten pán spýtal, kto je to ten jachtavý Kindel, a ja som povedal, že to nie je nijaký pán, ale môj spolužiak, najlepší bežec, ktorý pred rokom vyhral prvú cenu, a keď sme sa všetci bežci zhýkli na námestí, aby sme zvolali pretekom trikrát zdar, a všetko stíchlo, bolo počuť len jachtavého Kindla, zda-zda-dar-dar, lebo aký je rýchly v nohách, taký je pomalý v jazyku, keďže jachce.

Jeden z tých dvoch pánov mi vytrhol z rúk kufriček, ale ja som mu ho vytrhol naspäť a on mi ho znovu vytrhol, až som skoro spadol. Povedal som mu, že na to nemá právo a navyše to nie je nijaký obyčajný kufor, ale že ho mám od ocka, ktorý ho zas zdedil po svojom otcovi, čo s ním cestoval na ďaleké trhy, keď ešte neboli autobusy ani lietadlá a za každým bukom na ceste striehol na neho lúpežník po celom Dargove, čo je taký lesnatý kopec, ktorý sa tiahne od trhového mestečka Sečovce až po starobylé Košice, čo teraz patria Maďarsku a volajú sa Kassa.

Netáraj, okríkol ma ten v jelenicových rukaviciach, vysypal všetko z kufrička na stolík a obaja sa začali prehrabávať v mojich veciach. Povedal som im, aby prestali, že na to nemajú právo, že ja som pocitív žiak a nikomu som nič neukradol. odpovedali mi, že sa to hneď ukáže, a chceli vedieť, odkiaľ mám tri niklové vreckové nožíky, desať pengö v drobných, a čo tie knižky napísané v nejakom čudnom jazyku, no hlavne, na čo mi je ten šperhák a baterka? A tu som zo samej radosti skoro vyskočil, lebo práve kvôli baterke sa mi to všetko muselo stať, a ja som si myslel, že som ju zabudol doma. Dodalo mi to takú guráž, že som im o sebe povedal všetko. Tie vreckové nožíky mám pre svoju chamtivosť, desať pengö v drobných od Ily, ženy Gábora Bátora, ktorý je mäsiarom už v desiatom pokolení, takže nemusí mať strach z vojny ani hladomoru, lebo sedliak a mäsiar nikdy netrpia hladom. Od neho mám aj paklúč, môžete sa ho na to spýtať. Čokoládu som dostal od Bambulíka zo Solivaru, ktorý bol zaľúbený do mojej mamičky, a nikomu som ju neukradol, prisahám. A neukradol som nikomu ani knižky a románové zošity. Ja ich všade vláčim so sebou. Teta Šarlota mi povedala, môžeš si ich všetky nechať. Nemyslím na tú pobožnú tetu Šarlotu, čo nemôže mať deti, ale na tetu školovanú, čo sa mala stať sudkyňou, no nakoniec sa sklzála na šikmú plochu, lebo sa dala na pálenku.

Tí páni sa mi posmievali a jeden z nich mi povedal, aby som ich nevodil za nos, ale priznal sa, kde som sa naučil remeslo a kedy. Tak som mu povedal, že neviem, o akom remesle vraví, no on na to: nerob sa hlúpym, klameš, až sa hory zelenajú! A ten druhý vyhlásil,

Z PEKLA ŠTASTIE

LADISLAV GROSMAN

že o mne vedia pravdu, že som obyčajný vreckár, a chcel vedieť, pre akú bandu robím.

Povedal som im, nech sa na mňa nehnevajú, ale ja nie som nijaký vreckár, môžem to odprisať na svoju vlastnú smrť alebo hoci aj na smrť svojho otecka, no čítal som jednu maďarskú knižku o malom vreckárovi, ktorý sa volal Bandi, alebo – už si to presne nepamätám – Frigyes, ale pamätám sa, že mal krycie meno Old Bendy, aby to poplietlo políciu, veď to bol žiak a mal nevinnú tváričku. Banda ho dala vyučiť remeslu v slávnej vreckárskej škole, ktorú medzi sebou volali Szenyesvári škola a potom ho posielali na rozličné trhy v Debrecíne a Nyiregyháze, kde sa špecializoval na hotovosť v bočných vreckách trhovníkov a prinášal bande veľký úžitok, kým ho nezbalili, lebo nijaký strom do neba nevyrastie.

Tí dvaja detektívi ma spočiatku počúvali, potom ma ťahali za uši, nos, vlasy, všelijako mnou lomcovali, všelijako si ma podávali, fliaškali, neverili mi, že som nevinný, ba čím úpornejšie som tvrdil, že som nikomu nič neukradol, tým menej mi verili, až ma nakoniec odviezli kamsi ďaleko do takého väzenia, ktoré sa v Budapešti volá Toloncház, a než sa so mnou rozlúčili, ešte ma každý z nich nakopal do zadku a ten s jelenicovými rukavičkami mi povedal, že tam mi vyženú z hlavy tie táraniny a klamstvá.

Tak som sa dostal medzi banditov a emigrantov, ba boli tu aj vreckári a pobehlice, všetci boli z rozličných krajín, ale aj z Maďarska, vraveli mnohými jazykmi, bolo to tu ako na babylonskej veži, ale v podzemí, celé mesiace som tu čakal na ortieľ smrti, no ten neprišiel. Ihneď ma ostrihali dohola a dezinfikovali, aby som nemal bchy, vši, ploštice a inakší hmyz, ktorý ohrozuje zdravie.

Mal som šťastie, že som z Toloncházu napokon vyviazol, lebo mnohí nevyviazli, ako napríklad starý Kohn, ktorý bol tiež utečencom zo Slovenska ako ja. Stále žartoval, nakoniec zosmutnel, oči sa mu zapálili, potom pľúca, sotva obstál na nohách a vravel, že nechce mať s tým všetkým tu nič spoločné, že sa teda radšej vráti do Popradu pod zasnežené Tatry, a vôbec vravel od veci, ale to všetko prišlo až neskôr, lebo spočiatku mi bol ako otec. Delil sa so mnou o kôrky a dával mi rady, ako napríklad: len nestrácaj náladu, chlapče, hlavu hore, prežili sme aj horšie...

Keď som si raz v noci nemal kam ľahnúť, lebo sa mi stratil slamník s prikrývkami, starký Kohn mi povedal, že on nepotrebuje spať a že radšej, ako by mal ležať a otláčať si kosti, bude sa prechádzať a nútil ma, aby som si šiel ľahnúť ja. Vravel, že pre neho to nič nie je, keď si deň-dva nepospí, ale ja ešte stále rastiem, najesť sa nám nedávajú, takže keby som sa ani nevyspal, môj kašeľ by mohol prejsť do tu-

Z PEKLA ŠTASTIE

berkulózy. To vtedy som každú noc hrozne kašlal, skoro som sa zadusil, lebo Bingo neznášal kašľanie. Povedal, že on nie je nijaký viečan, ale kultúrny veľkomestský človek s jemným sluchom, a kto kašle, nech si ide niekam do sanatória alebo hoci do horúcich pekiel.

Starký Kohn ma neprestal varovať, aby som sa nenechal zlákať Poliakom Brazelewským. Však je to predsa len Poliak, povedal. Nie že by niečo proti Poliakom mal, ale je lepšie nemať s nimi nič. Je to pša krev. Brazelewskému je už skoro dvadsaťpäť, je celkom skazený a ľahko by ma mohol zviešť na zlé cesty, vravel mi starký Kohn. Je to ľstivý človek, povedal, veď sa len pozri, akú má trebárs chôdzu. Tak som sa stal veľmi zvedavým a potom som sa raz Tadeusza Brazelewského spýtal, prečo si o ňom ľudia myslia, že je skazený a že by ma mohol zviešť na zlú cestu. Brazelewski si ma premeral od hlavy po päty, odpľul si a odišiel. Odvtedy si ma už viac nevšimol.

Keď napadol sneh, starký Kohn prechladol. Z nosa mu večne visela sviečka. Povedal som mu: starký, už zase máte mokré fúzy. A on odpovedal: nie, chlapče, nie mokré. Usoplené. Zatlačil si nosnú dierku prstom a vysmrkal sa. Potom sa ma spýtal, či by som ho trochu nepoškriabal, lebo zas ho svrbí celé telo. Súhlasil som, hoci po práci sa mi starkého ani veľmi škriabať nechcelo. No on to mal hrozne rád. Postavil sa čelom k stene, vystrel obe ruky, oprel ich o stenu a povedal: Môžeš začať. Vošiel som mu rukami pod väzenský kabát, pričom ma viedol a s ohromným pôžitkom vravel: Medzi lopatkami, prosím. Len sa neboj! Oboma rukami a poriadne. Dočerta, čo nemáš silu? Len smelo. Do toho! Škriab! Silnejšie! Trochu vyššie. Ešte. Viac doprava, trochu nižšie, ale nie až natoľko, chlapče! pritlač! Tu-tu-tu! Celý sa rozplýval ako staré kocúrisko, keď sa vystiera na slnku, skoro mu slzy do očí vstúpili a potom povedal: Vieš ty, ako sa raz modlila panovníčka Mária Terézia ku Kráľovi nebeskému? Zopla ruky a vravela: Trestaj, Panebože, Židov, ako chceš, všetkými chorobami ich môžeš trestať, len nie svrabom.... A vieš ty, chlapče, prečo nežičila Židovi svrab? Preto, aby nemohol mať pôžitok, ten krásny, nádherný pôžitok z poškrabania, keď ťa pokožka svrbí, ha-ha-há. Máš hlad? Mám, odpovedal som. Aj ja, povedal starký a rozkašľal sa.

Takto sa mi míňali dni, až som sa napokon dočkal toho najhoršieho, keď som ešte väčšmi reval, ako keď ma mlátili po vypočúvaní. Vtedy mi Tadeusz Brazelewski povedal: Potreboval si to? Nevaroval som ťa včas? Nevravel som ti stokrát, aby si nechal toho protivného starca na pokoji? Každý človek raz musí pôjsť, a keď je už z neho taký starec, môže sa mu to stať aj doma, nielen tu v tejto prekliatej diere. A ty potom hľadiš na to nehybné telo, ako ti chladne a napúcha pred očami.

Len nevrav nič, ja to veľmi dobre poznám.

p í š e

milena šubrtová

Jarní defilé

Jarní období je již řadu let spojeno v České republice s udílením významných literárních cen (nejen) v oblasti vydané literatury pro děti a mládež za uplynulý rok. A tak zatímco příroda se teprve pomalu probouzí a stromy ještě schovávají své listy ve slibně nalitých pupenech, čtenáři a literární kritikové po dlouhé zimě již dolistovali a představují své kandidáty.

V březnu, který v povědomí veřejnosti stále přetrvává jako měsíc knih, byly zveřejněny nominace na cenu Magnesia Litera 2013. Toto ocenění, vypisované občanským sdružením Litera od roku 2002, se v České republice těší značné mediální pozornosti, kterou letos

ještě zvýšily avizované organizační změny. Nakladatel Petr Prchal jako sponzor kategorie dětské knihy sice po protestech České sekce IBBY, která právem argumentovala nevhodností pojmenovávat cenu podle žijící autorky, neprosadil změnu jejího názvu na Literu Lucie Seifertové za knihu pro děti a mládež, k větší publicitě soutěže tím však přispěl. Pětice porotců rozhodujících o ceně za literaturu pro mládež (Jana Čeňková, Ivana Hutařová, Jaroslav Provazník, Svatava Urbanová a Jitka Zítková) nominovala na Magnesii Literu za knihu pro děti a mládež tři tituly.

Velké dobrodružství Pepíka Střechy je v pořadí již sedmou knihou výtvarníka Pavla Čecha. Čech ji dedikoval „všem strážným andělům, těm s křídly i bez nich“. S mírnou nadsázkou lze Velké dobrodružství Pepíka Střechy charakterizovat jako kvintesenci dosavadních Čechových prací pro děti. Již samo vizuální ztvárnění protagonisty příběhu, jímž je kučeravý chlapec s hlubokýma očima a plachým úsměvem,

odkazuje k předchozím autorovým knížkám. Pepík se potýká s nízkým sebevědomím a stává se snadným terčem dětské zlomyslnosti a nevraživosti. Přátelství zpečetěné společně prožitým dobrodružstvím, jehož se chlapci nedostává v jeho každodenní realitě, prožije Pepík až ve snu. Čech povolává na scénu všechny rekvizity klukovského světa, jejichž symbolický význam umocňuje narážkami na vlastní i cizí literární díla: nůž předávaný mezi generacemi jako atribut rodícího se mužství, hodinky odměřující i zastavující čas, staré necky jako plavidlo, nalezená dobrodružná knížka s nedokončeným závěrem. Podobně i prostor evokuje řadu aluzí. Objevuje se zde tajemná zahrada, opřádaná dětskými fantaziemi, opuštěný mlýn u řeky, ostrov s pokladem a majákem, bludiště, labyrint křivolakých městských uliček s oprýskanými fasádami domů. Důležitý je především motiv vody, v níž lze plavat, ale i utonout.

Dobrodružná výprava, kterou Pepík podnikne pro záchranu záhadné kamarádky Elzevíry, osciluje mezi snem a skutečností. Ve fikční realitě příběhu se tak Pepík stává postavou ve své vlastní knížce. Nakonec svede vítěznou bitvu s nejhorším nepřítelem, jímž je jeho vlastní strach, který ho pronásleduje s důsledností stínového dvojníka. Stvrzuje tak poznání, že člověk, který pomáhá druhému, zachraňuje i sám sebe. Čech nevypráví jenom slovy, rovnocennou vypravěčskou funkci plní výtvarná část knihy. Typické komiksové prostředky autor

rozšiřuje o koláž, olejomalbu, výtvarnou citaci a parafrázi.

Další nominovaný titul vzešel ze spolupráce Jiřího Dvořáka a Alžběty Skálové. Pod názvem Rostlinopis s podtitulem Podivuhodné pravdy a výmysly ze zeleného světa se skrývá publikace na pomezí literatury naučné a beletristické. Téměř šedesátka hesel v abecedním pořadí přibližuje exotický a domácí rostlinný svět s jeho zákonitostmi i zvláštnostmi. Dvořák má k přírodě blízko a schopnost skloubit zajímavé informace s poutavým příběhem prokázal již ve svých předchozích knihách (např. *Minimax a mravenec*, 2009; *Stromovka*, 2010). Každé heslo zkouší uchopit jinak: prostřednictvím personifikace (chloroplast jako vděčný nájemník rostlinné buňky), historického exkurzu (preslička) či veršů (kaštan). Aspekt komunikativnosti zvyšují texty vysázené v postranních sloupcích, které podněcují čtenářovu zvědavost otázkami a nabízejí odpověď (např. proč se ptáci neotraví plody prudce jedovatého tisu, který zobají; kam se v zimě ztrácí žabinec). Ilustrace Alžběty Skálové jsou místy poetické, místy dějové, využívají rovněž komiksových postupů. Rostlinopis sice není podřízen jednotící příběhové linii, ale všechna hesla spojuje důležitá myšlenka o nedělitelné provázanosti lidské existence se světem rostlin. Texty stylizované s lehkostí a vtipem, zároveň však nerezignující na informativní hodnotu, předurčují knihu k rodinnému čtení. Didaktickému využití ve školní i mimoškolní přírodovědné výchově pak napomáhají pracovní listy,

kteře ke knize nabízí zdarma ke stažení na svých webových stránkách nakladatel.

Marka Míková, autorka třetího nominovaného titulu Mrakodrapy, rovněž nepatří na poli tvorby pro děti k literárním nováčkům. V minulosti Míková, která působí jako divadelnice a hudebnice, zaujala knížkami *Roches a Bžunda* (2001), *Knihafoss* (2007), *JO537* (2009). *Mrakodrapy*, inspirované autorčiným pobytem v Americe, sestávají ze tří samostatných povídek. Propojuje je motiv mrakodrapu, který představuje svobodu, pestrost, ale i přesah k neproniknutelným nebeským výšinám. První povídka je deštivou procházkou dcery s tatínkem mezi mrakodrapy. Dětský pohled registruje všední dění na ulici, ale spolu s linií mrakodrapů míří i vzhůru a umožňuje klást otázky týkající se transcendentálna. Hrdinka druhé povídky putuje výtahem uvnitř mrakodrapu a podobná Malé princezně Jána Uličianského objevuje na svých zastávkách v jednotlivých podlažích mikrosvět mrakodrapu s jeho obyvateli a mnohdy bizarními zákoutími. Třetí povídka nabízí naopak náhled na svět z perspektivy samotných personifikovaných mrakodrapů. Mrakodrap je kondenzovaným prostorem a představuje podobenství světa. Jednoduché ilustrace Alexandry Švolíkové sice korespondují s dynamickým vypravěčstvím Marky Míkové, nedokáží však reflektovat snovou rovinu příběhů ani kontrastnost vyvolávaných emocí. Zatímco texty svým vyzněním šplhají do výšek,

ilustrace zůstávají v pomyslném přízemí a připomínají banální dětskou omalovánku.

Lze mezi nominovanými tituly najít nějakou spojnicí? Ačkoliv jsou výsledkem rozdílné autorské inspirace a odlišné poetiky, přesto vykazují řadu společných rysů. Patří k nim především snaha aktivizovat dětského adresáta jak k vlastnímu interpretačnímu dotváření příběhů (Čech, Míková), tak k hledání dalších souvislostí a informací (Dvořák). Všechny tituly charakterizuje jistá hravost (u Čecha nabývá podoby intertextové hry, u Dvořáka se ubírá cestou parafráze) a schopnost skrytým poselstvím oslovit rovněž adresáta dospělého. Porota nakonec přirrhla vítězství komiksově pojatému příběhu Pavla Čecha. O jeho významu svědčí i fakt, že získal druhé místo v anketě SUK (kategorie Cena knihovníků klubu dětských knihoven SKIP) a objevil se rovněž mezi tituly nominovanými na Zlatou stuhu. Zatímco reakce na vyhlášení výsledků v kategoriích literatury pro dospělé provázejí pocity nespokojenosti z čekání na velký nebo výrazný román (viz např. letošní povzdech Ondřeje Nezbedy v článku Výroční anoncování, který zveřejnil časopis Respekt, č. 18/19, 2013), Pavel Čech přesvědčil nejenom odborníky, ale i čtenáře. Jeho poslední knížka je v českých knihovnách stále beznadějně rozpůřčována.

Snažím sa vydávať knihy, ktoré sa páčia aj mne

Rozhovor s **Magdalénou Fazekašovou**
z vydavateľstva **Trio Publishing**

pripravil
Ondrej Sliacky

Magdalénu Fazekašovú som ešte pred pár rokmi poznal ako šéfredaktorku úspešného porevolučného vydavateľstva Perfekt. Najčastejšie som ju stretával pri slávnostných prezentáciách alebo pri preberaní cien za odmenené tituly. V súčasnosti ju stretávam tiež a znova pri preberaní cien. Ibaže už nie ako úspešnú šéfredaktorku Perfektu, ale ako úspešnú vydavateľku s vlastným vydavateľstvom Trio Publishing.

■ **Moja prvá otázka je teda celkom pochopiteľná. Pani doktorka, prečo ste jednu úspešnú pozíciu vydavateľského manažéra vymenili za druhú?**

Možno by sa teraz odo mňa očakávalo, že poviem niečo v tom duchu, že desaťročia pôsobenia vo vydavateľskom biznise vo mne vyústili do želania vyskúšať si svoje schopnosti ako samostatnej vydavateľky s vlastnými predstavami o tom, čo budem vydávať a s kým... Je to však len čiastočná pravda. K jej úplnosti chýba fakt, že som sa po tých rokoch cítila unavená, túžila som po tom, že si trochu oddýchnem, zložím z pliec ťarchu zodpovednosti za rozhodnutia,

ktoré môžu v prípade, že sa rozhodnem zle, ohroziť kolektív mojich spolupracovníkov. Mala som pocit, že strácam dych... „Osamostatnila som sa“ s predstavou, že si sem-tam vydám nejakú knižku a budem si spokojne a skromne žiť ako malý, „jednoosobový“ vydavateľ. Táto moja predstava sa veľmi rýchlo zmenila: nerátala som so svojou povahou, ktorej nie je vlastné len tak sa „pretĺkať“ a odovzdane prijímať, čo život dá.

■ **Ale ešte prv než budeme pokračovať v rozhovore o vašej terajšej práci, bolo by zaujímavé dozvedieť sa, kde sú počiatky vášho záujmu o literatúru, knižnú kultúru vôbec. V detstve, na strednej škole, počas vysokoškolského štúdia?**

Pamätám si jeden z prvých zážitkov z môjho detstva na slovensko-maďarskom pomedzí. Ako prváčka som sa chválila tým, že mám doma až 5 kníh, dokonca som si ich pravidelne počítala – pre ten pocit, koľko veľa ich je. Ak to porovnáme s dnešnými časmi a s rodinami, kde vychovávajú deti v láske k písanému slovu, resp. ku knižkám, to nie je bohvieaký veľký počet. Vtedy, na začiatku 60. rokov minulého storočia, to však nebolo až také samozrejmé. Najväčšiu

radosť mi moji blízki vždy urobili, keď mi kúpili knihu. V časoch, keď darčeky neboli také sprofanované ako dnes, dostať knihu bolo niečo úžasné. Zbierala som ich a čítala s láskou a hrdosťou ako možno moji rovesníci servítky alebo nálepky zo zápalkových škatuliek. Na svoju prvú knihu si dodnes pamätám: *Chlapčekomu leto* Márie Rázusovej-Martákovovej. Bola v maďarčine a tak som ju aj čítala. Zaujímavé, že jej cudzojazyčný názov mi v pamäti neostal. Minule som ju videla vo výklade antikvariátu, ale kým som sa dostala k tomu, že si ju z nostalgie kúpim, už bola preč. Postupne k nej pribúdali knihy v slovenčine: ako odmeny za výsledky v škole, za reprezentáciu školy v prednese, resp. v iných disciplínach, od rodičov k narodeninám... Lásku k poézii zasiala vo mne pani učiteľka Lukáčiková na základnej škole, pod jej vedením som recitovala predovšetkým slovenskú poéziu od štúrovcov cez Ľudmilu Podjavorinskú po Jána Smreka. Neskôr to už bolo na mne, či sa to ujme, zakorení... ale z pohľadu desaťročí sa zdá, že sa to ujalo.

■ **Po absolvovaní FFUK v Bratislave ste zostali pracovať na Katedre slovenského jazyka. Mám to chápať tak, že vás v tom čase viac zaujímala jazykoveda než literatúra?**

Napriek silnej Katedre slovenskej literatúry na Filozofickej fakulte pod vedením profesora Jána Števčeka (a to som ešte ako študentka zažila aj profesora Milana Pišúta, špičkového literárneho vedca, a docenta Pavla Bunčáka, významného nadrealistického básnika), počas štúdia mi učarovala jazykoveda. Myslím, že to bol zrejmy vplyv dvoch profesorov: profesorky Eugénie Bajzíkovej, skvelej odborníčky a pedagogičky v oblasti morfológie a priekopníčky textovej syntaxe na Slovensku, a profesora

Jozefa Mistríka, dodnes neprekonaného odborníka v oblasti štylistiky, ku ktorému som sa po skončení štúdia prihlásila za aspirantku v oblasti rétoriky. Zaujala ma jazykoveda ako exaktná disciplína, konkrétne „uchopiteľná“, s jasne formulovanými východiskami a vzťahmi v rámci disciplíny... A predsa som sa dala na rétoriku, kde popri exaktných pravidlách a zásadách o konečnom dosahu rečníckeho prejavu (radšej by som to nazývala verejného vystúpenia) vždy rozhoduje niečo, čo v konečnom dôsledku nie je uchopiteľné: talent, osobnostné danosti, charizma...

■ **A predsa ste sa po dvoch rokoch s jazykovedou rozlúčili a prešli ste do nakladateľstva Smena. Vlastne tu sa začala vaša vydavateľská kariéra. Na rozdiel od iných nezačali ste však od piky, ale hneď ako zástupkyňa šéfredaktora. Ako ste tam zapadli, čo bolo náplňou vašej práce?**

Bola som mladá, plná ideálov a pochybností o sebe a svojom mieste v živote, aj keď sa to možno viacerým takto nezdalo. K mojim kolegom patrili také skúsené osobnosti ako Jozef Gerbóc, básnik a významný prekladateľ z poľskej literatúry, a v neposlednom rade excelentný redaktor umeleckých textov básnik Ján Šimonovič, s ktorým sme sedeli v jednej kancelárii ako zástupcovia šéfredaktora už spomínaného Jožka Gerbóca, Ján Barica, mimoriadne skúsený redaktor populárno-náučných textov, sám autor viacerých publikácií literatúry faktu... Prišla som do Smeny v čase, keď Dni Smeny v Partizánskom boli legendárne a zúčastnili sa na nich vtedajší renomovaní, ale aj nastupujúci (dnes renomovaní) autori. Vladimír Mináč, Ladislav Ballek, Milan Zelinka, Ján Zambor, Vojtech Kondrôt, Dušan Dušek, Pavel aj Ján Vilikovskí... Čo meno,

to pojem. Pre mladého človeka, začínajúceho v tejto oblasti, bolo vzrušujúce stretávať osobnosti, o ktorých sa ešte nedávno učil v škole. To, že dnes pracujem ako vydavateľka, je zásluha môjho prvého riaditeľa Rudolfa Belana, ktorý ma na túto profesiu zlákal a poskytol mi šancu. Keď sa nad tým teraz zamýšľam, každou knihou, ktorú vydám, splácam dlh všetkým, ktorí ma v mojich začiatkoch ovplyvnili a podali mi pomocnú ruku. Dokonca aj tým, ktorí stáli obďaleč a čakali, ako sa vyfarbím, kde zakopnem, čo sa mi nepodarí.

■ Čo sa stalo, že ste po šiestich rokoch zo Smeny odišli? Išlo o nejakú zásadnú vec alebo to máte v povahe – po pár rokoch jedny dvere zatvárať a druhé otvárať?

Je známy názor, že po čase by človek mal zmeniť pôsobisko, aby nezapadol do vychodených kolají. Ja som to pocítila po piatich rokoch pôsobenia v Smene a rozhodla som sa vymeniť v tom čase perspektívnu kariéru za menej lukratívne miesto v menšom, menej významnom vydavateľstve Pressfoto. To, čo v tom čase viacerí považovali za krok späť v rozbiehajúcej sa kariére, sa nakoniec ukázalo ako jedno z najlepších rozhodnutí v mojom živote. Až tam som mala príležitosť naučiť sa od základov, o čom je vydavateľská práca: že ide nielen o dobrú tému, talentovaného autora, kvalitný text, ale musíte vedieť rozhodnúť o výtvarnom stvárnení knihy, o formáte, výbere papiera, tlačiarenských možnostiach, o ekonomických súvislostiach, výpočte spotrebiteľskej ceny a jej primeranosti, propagácii a marketingu, odbytových možnostiach, vedieť charakterizovať svojho čitateľa... To sme už ale písali rok 1989, na konci ktorého tieto praktické skúsenosti mali veľkú cenu.

■ A ako to bolo s vydavateľstvom Perfekt? Tam vás pozvali alebo ste ho nebudaj spoluzakladali? V každom prípade založiť nekomerčné či, presnejšie, nebrakové vydavateľstvo v čase explózie komerčnej a brakovej literatúry bola poriadna odvaha. Navyše v poprevratovom čase vznikali na Slovensku podobné firmy ako huby po daždi. Veď i dnes, ako hovorí môj priateľ, je u nás viac vydavateľstiev ako čitateľov. Perfekt však prežil, osobne si dokonca myslím – a nie som na tom nijako osobne zainteresovaný – že so ctou. Napríklad taký projekt, akým bolo vydanie súborného diela Vojtecha Zamarovského, a to bez ohľadu na to, či projekt bol dotovaný, alebo nie, je unikátnym činom, ktorý sa nepodaril ani etablovaným vydavateľstvám. Všetkým sa nemýlim, keď si myslím, že Magdaléna Fazekašová so svojou invenčnou erupciou nemohla pri tom nebyť.

Perfekt znamená pre mňa dvadsať nesmiernych krásnych a náročných rokov, keď som celou svojou dušou uverila snu zakladateľa tohto skvelého vydavateľstva a doterajšieho jeho riaditeľa Eduarda Drobneho o vybudovaní „možno nie najväčšieho, ale najlepšieho vydavateľstva na slovenskom trhu“, ako to pán riaditeľ rád s úsmevom hovorieval. A nazdávam sa, že počas všetkých tých rokov sa na jeho knižnej produkcii odrážala aj moja pečať. Keď ma Ing. Drobny v lete roku 1990 oslovil s ponukou, či by som do tohto projektu šla, ako by som na takúto možnosť už pripravená čakala: mala som v talóne knižku, ktorá na dlhé roky významne ovplyvnila prosperitu Perfektu: Veľkú knihu o matke a dieťati, knihu z produkcie úspešného anglického vydavateľstva Dorling Kindersley, ktorá je dodnes na slovenskom knižnom trhu a ktorá v čase, keď tvorila vlajkovú loď Perfektu, vyšla v slo-

venčine a v češtine v náklade takmer 1 milión výtlačkov. Príbeh môjho stretnutia s touto knihou je príbehom, ktorý sa v mojom živote stal už viackrát: akoby som v správnom čase stretávala správnych ľudí a správne veci, stačilo len neprejsť okolo bez povšimnutia, byť ústretový k danej príležitosti a všetko ostatné bolo už len vecou zápalu a tvrdej práce. Myslím, že som v tomto smere (aj v iných) mala v živote šťastie: dostala som šancu pracovať v oblasti, ktorá ma zaujímala, do ktorej som bola ochotná celá sa vložiť a ktorej som bola pripravená venovať svoje schopnosti a veľmi často aj svoj voľný čas.

■ **A nie sú to len Zamarovského knihy, čo dokázali, že na Slovensku je vydavateľstvo schopné vydávať perfektné knihy (v tejto súvislosti mi nedá, aby som nepripomenul výnimočný Proglas). Boli ich desiatky a niet pochyb, že na každý z nich je vaša vydavateľská DNA. Povedzte mi, ako je možné, že po takýchto výsledkoch ste to po devätnástich rokoch zabalili a roku 2010 z Perfektu odišli do vydavateľstva Trio Publishing?**

Tak ako tvrdím, že vydať knihu je kolektívna práca, takou bolo aj moje pôsobenie v Perfekte: v tomto vydavateľstve sa stretli ľudia, ktorým išlo o spoločnú vec a každý priniesol „svoju – väčšiu či menšiu – trošku do mlyna“. Mojimi rukami prešlo vyše 600 titulov, ale nebyť tvorivej atmosféry, ktorá tam vládla, a zázemia, ktoré tvorili kolegovia na rozličných postoch, nebolo by sa to podarilo. A prečo som odišla? Na túto otázku som odpovedala už na začiatku tohto rozhovoru.

■ **Z Perfektu ste teda neodišli do cudzieho, ale do vlastného. Kedy ste vlastne založili toto vydavateľstvo a čo vás k tomu viedlo?**

TRIO vzniklo ešte v roku 1995 ako vydavateľstvo, na ktorom mali participovať tri subjekty: slovenský, poľský a maďarský a jeho hlavnou náplňou mali byť koedície titulov v týchto troch jazykoch a na tieto tri trhy. Poľský partner odstúpil ešte pred založením vydavateľstva a po dvoch-troch rokoch sa ukázalo, že vo vydávaní konkrétnych titulov sa nezhodujeme ani s maďarským partnerom. Takže z TRIA Publishing sa stala sólovka a vydavateľstvo dlhé roky čakalo na svoju príležitosť.

■ **Takže, čo je stratégiou vydavateľstva, ktoré v ostatnom čase nechýba pri žiadanom oceňovaní najmä detských kníh?**

Čo je našou stratégiou? V tomto malom vydavateľstve vydávať „veľké“ knihy. Poskytnúť priestor kvalitným, najmä domácim autorom a nemusia to byť výlučne autori, ktorí už svoju brázdú v slovenskej literatúre vyhlúbili. Ako príklad slúži náš debutant Maroš Krajňak. Autor, ktorý ma oslovil v roku 2011 so svojím debutom Carpathia, nad ktorým som dlho zvažovala, či ho vydať. Premietala som si v hlave zodpovednosť vydavateľa, ktorý odmietne alebo, naopak, prinesie do literatúry nového talentovaného autora. Ten talent bol zjavný, ale vedela som aj to, že debutantovi treba venovať osobitnú starostlivosť a necitlivý prístup vydavateľa môže autorovi aj jeho dielu ublížiť. A priznám sa, dovtedy som nemala skúsenosti s vydávaním beletrie (najmä nie debutovej), venovala som sa zväčša populárno-náučným knihám a vecnej literatúre. A výsledok? Maroš Krajňak sa svojím debutom stal finalistom Anasoft Litera za rok 2011. A aby toho nebolo dosť, aj svojou druhou knihou, ktorá vyšla v Triu minulý rok, sa do finálovej desiatky Anasoft Litery za rok 2012 dostal opäť. Posmelilo ma to, ale nie až natolko, aby som

RUDOLF CIGÁNIK / Jozef Lenhart: Čierne zlato

stratila zo zreteľa cieľ, ktorý zhmotňuje už spomínaný slogan. (Mimochodom, pochádza od Ľubky Subalyovej, ktorá v jednom rozhovore takto charakterizovala TRIO Publishing. A keďže Ľubka exaktne vyjadrila to, čo sme v Triu cítili, s vďakou som si jej slogan osvojila.) Teda naďalej budem pozorne zvažovať, ktorého autora a aké dielo zaradím do portfólia TRIO Publishing.

Som vďačná osudu i svojim priateľom, ktorí pri mne stáli počas neľahkých dní, keď som sa rozhodovala o samostatnej kariére vydavateľky – a patria medzi nich aj moji terajší autori. A vďaka

čím mnohým ďalším: bolo neuveriteľné až prekvapujúce, s koľkou žičlivosťou som sa od prvých krokov fungovania Tria Publishing stretla.

■ To, že vašimi reprezentačnýmietskými autormi sú Ján Uličiansky a Daniel Hevier, o niečom vypovedá. O vašom dobrom vkuse prinajmenej. Lenže ani jeden z nich nie je vašim objavom. Oboch „vypracovali“ Mladé letá, príležitosť im ponúkli aj iní (Uličianskeho Veveričke Veronke napríklad vydavateľstvo NONA). Ako ste to dokázali, že „kopú“ za vás? A ďalší príklad

– Ján Milčák dosiaľ publikoval najmä v takmer rodinnom vydavateľstve Modrý Peter a zrazu svoju výbornú knižku Rozprávku o oslíkovi vydal v Triu Publishing. Všimol som si však, že ste v edícii kníh pre deti vydali i Jozefa Lenharta a vydávate knihu autorských rozprávkových adaptácií Igora Váleka, teda autorov začiatočníkov. Pôjdete teda na istotu alebo i zariskujete s dobrým menom svojho vydavateľstva i s dôverou detských čitateľov?

Čo je v našej brandži istota? Iba to, že si môžeme byť istí, že nič nie je isté a vopred dané... Všetci autori, ktorých ste menovali, sú výborní a aj dvaja posledne menovaní dokázali v iných oblastiach, akí sú talentovaní. Nakoniec, v prípade Jozefa Lenharta sa to potvrdilo aj ocenením Najlepšia a najkrajšia kniha jesene 2012 jeho knihy Čierne zlato. Mať v portfóliu menovaných autorov je pre vydavateľstvo česť, zároveň si uvedomujem, že vkladajú do vydavateľa dôveru, ktorú by TRIO nerado sklamalo. Každý nový rukopis je nová výzva.

■ K prevažnej väčšine, ak nie ku všetkým, neviem to s istotou, vašich detských kníh sú pripojené i separátne brožúrky interpretujúce primárny text. Pravdepodobne ide o reakciu na Európsku úniu, ktorá rozhodla, že uhorky sú príliš zakrivené a že európske deti, z nich najmä slovenské, nedokážu čítať s porozumením. Osobne si myslím, že ide o ďalšie absurdné rozhodnutie bruselských byrokratov, ktoré vyhovuje mnohým firmám i mnohým expertom. Ak zoberiem do úvahy, že vy ste vzácnou výnimkou, keďže Fazekašová sa len tak ľahko rožkom opiť nedá, nech by bol hneď z Bruselu, povedzte, komu sú tieto interpretácie určené. Deťom? A koľké z nich im rozumejú? Koľké ich či-

tajú? Rodičom? Učiteľom, ktorí majú za sebou odborné štúdium literárnej didaktiky? Majú tieto interpretácie aj konkrétny efekt? Zvyšujú napríklad predajnosť knihy? Alebo ste urobili odborný výskum, že deti porozumeli Uličianskemu, Hevierovi či Milčákovi až potom, keď si dodatočne preštudovali brožúrky pripojené k ich knihám? Tak ako je to vlastne s projektom, ktorý (ak sa pri najbližšom meraní (!!!) čítania s porozumením osvedčí) môže mať zásadný význam pri zastavení stále rastúceho nezaujmu detí o čítanie beletrie?

Edícia Analfabeta Negramotná/Čítame s porozumením, ktorú pripravujeme s odborníčkou na problematiku Timoteou Vráblovou, je na knižnom trhu tretí rok. Ak odhliadnem od reakcií učiteľov, ktorí spozornejú pri informácii, že ku knižkám edície je pripojená príručka *Ako čítať danú knihu s porozumením*, a knižky si so záujmom pozerú, dokonca i objednávať a tvrdia, že s nimi budú pracovať, je to veľmi krátke obdobie na to, aby sa výsledky nášho snaženia prejavili na lepších výsledkoch práce detí s textom. Erudovanosť, s akou Timotea Vráblová príručky pripravuje, nápady, s akými vedie čitateľov – nech sú to rodičia, starí rodičia, učitelia, knihovníci či samotné deti – pod povrch textu a do jeho hlbín, ako oduševnene a vtipne vedie workshopy, ktorých cieľom je implementácia projektu Čítame s porozumením do praxe, už zaznamenávajú prvé úspechy. A je nimi skutočnosť, že sa predovšetkým učitelia, ktorí si vyskúšali prácu s našimi príručkami, na nás obracajú znova a siahajú po ďalších tituloch tohto projektu. Našťastie, podobných snažení, ako je naša edícia, je vo vydavateľskej i školskej verejnosti viacero. A možno to bude ako s tou povestnou kvapkou: dovtedy budeme zo všetkých strán kvapkať na tvrdý kameň ne-

záujmu o literatúru a jej nepochopenie, až sa poddá.

■ Okrem detských kníh, dodávam umeleckých, čo zas nie je pri dnešnom pretlaku grafomanských slečien a paničiek až také samozrejmé, vydávate i knihy pre dospelých. A zas si zaslúžite poklonu, pretože medzi nimi nie sú žiadne perly našich celebrit či tzv. ženských autoriek. Povedzte nám teda niečo o knihách autorov pre dospelých. Mimochodom, ako ich objavujete a aký majú ohlas u čitateľov? Ktorá z nich je vašou najmilšou?

Najmilšia kniha je vždy tá posledná, momentálne je to výber Dobšinského strašidelných rozprávok pod názvom *NEBOJSA a iné HORORozprávky* v adaptácii Igora Váleka, zbierka ľúbostnej poézie Mariána Hatalu *Ľúbostnato*, ale ešte prednedávnom to bola publikácia Janky Krivošovej *Slovenská ľudová architektúra* a ešte pred ňou rovnako náročný projekt *Historické záhrady a parky Bratislavy* od Tamary Reháčkovej. Ako vidno, okrem beletrie – detskej i dospelej – má v Triu miesto aj populárno-náučná literatúra, kde dostávajú priestor domáci odborníci. Čo je však pre mňa podstatné: sledujem cieľ, že okolo svojho vydavateľstva budem vytvárať okruh ľudí, s ktorými sme naladení na rovnakej vlne, pre ktorých je vzájomná spolupráca príjemná a s ktorými sa aj problémy (lebo, žiaľ, aj tie sa vyskytujú) dajú riešiť vecne a konštruktívne, v záujme spoločného úspechu, a tým je spokojný čitateľ. Týka sa to autorov, ilustrátorov, výtvarníkov, grafických dizajné-

rov, prekladateľov, redaktorov, tlačiarov, ale aj spolupracujúcich škôl a knižníc...

■ Kdesi som počul, myslím, že to hovoril Anton Hykisch, že vydávanie kníh v dnešnom nekultúrnom svete je najrizikovejšie obchodné podnikanie. Ak je to naozaj tak, bude Magdaléna Fazekášová toto riziko znášať aj v najbližších rokoch? Mimochodom, čo robíte, keď toto riziko neznášate?

Čo robím? Šediviem... A či budem toto riziko znášať aj v budúcnosti? Neviem. Závisí to od množstva činiteľov. Zhoršujúceho sa podnikateľského prostredia, spoločenskej krízy i krízy v nás, odsúvania knihy na perifériu záujmov spoločnosti i jednotlivcov. Budem vládvať? Bude pre koho ešte vydávať knihy? Nepriprie nás kríza natoľko, že táto otázka bude bezpredmetná? A keď sa v úvahách dostanem až sem, zvyčajne sa niečo stane: zazvoní telefón a na druhej strane sa ozve niektorý z našich autorov s nápadom na novú knižku, príde objednávka od záujemcu o knihu (nebodaj o viac), zistím, že mi na účte pribudla dlho meškajúca platba za predaj kníh v distribučnej sieti, dostane sa mi do ruky rukopis, ktorý by možno stál za to, niekto prejaví záujem o besedu s naším autorom, príde nová kniha z tlačiarne a s radosťou zisťujeme, že sa hádam opäť niečo pekné podarí alebo jednoducho opäť vyjde slnko...

Ďakujem za rozhovor a želám vám i nám, priaznivcom vášho vydavateľstva, aby to vaše slnko vôbec nezapadalo.

markéta andričíková

Od zvedavosti k múdrosti

*(Humor a hra ako manifestácia
slobodného postoja k životu)*

Humor pomáha človeku hodnotiť svet z odstupu a z nadhľadu. Takýto postoj k životu by si mal človek vytvárať od útleho detstva, pretože detstvo so svojou nezaťaženosťou kultúrnymi či spoločenskými konvenciami poskytuje humoru priam ideálny priestor. Humor ako psychologickú kategóriu možno pokladať za prostriedok slúžiaci na zmiernenie napätia medzi očakávaním a reálnou skutočnosťou, keďže práve takéto situácie preverujú schopnosti človeka zaujať k životu hravý a tvorivý postoj. Z toho dôvodu je veľmi dôležité, aby sme v dieťati neustále podporovali a rozvíjali prirodzený zmysel pre humor, pretože, mu tým poskytujeme „výzbroj, ktorá mu pomôže stať sa menej zraniteľným.“ (J. Heldová 1984, s. 155)

Literatúra pre deti vo veľkej miere reflektuje túto potrebu, využívajúc pritom predovšetkým prostriedky slovej, charakterovej či situačnej komiky, nonsensu, paródie.

60. roky 20. storočia boli pre pôvodnú slovenskú literatúru prelomo-

vé, aj čo sa týka presunu postavenia humoru a nonsensu ako nevyhnutných prostriedkov na vytvorenie autentického obrazu dieťaťa, ako aj na vytvorenie partnerského dialógu autora s dieťaťom. V zložitých spoločenských i literárnych podmienkach sa v slovenskej literatúre sformovala silná generácia básnikov a prozaikov, ktorá zaujala deti svojimi humornými dielami. Túto humornú líniu výrazne dopĺňala aj prekladová literatúra. Koniec 50. rokov a celé 60. roky prinášali v prekladoch také významné diela svetovej literatúry, ktoré dnes v rámci poetiky humoru možno v oblasti tvorby pre deti pokladať za kánon. Za všetky spomeňme Čapkove *Rozprávky o psíčkovi a mačičke* (1956), Werichovo *Fimfárum* (1965), Nosovove *Nevedkove dobrodružstvá* (1959) a *Nevedka v Slniečnom meste* (1961), humorné básne K. Čukovského *Doktor Jajbolíto* (1964), Collodiho *Pinochia* (1966), Rodariho *Cibulkove dobrodružstvá* (1967), Milnovho *Macka*

Pu (1960), Lindgrenovej *Pippi Dlhú Pančuchu* (1968).

Humorne ladené literárne diela, ktorých poetika je do veľkej miery založená na princípoch hry, reflektujú ľudské nedostatky a chyby, transformované a tematizované najmä v konaní rozličných typov postáv.

Takýto pohľad v konečnom dôsledku prispieva aj k duchovnej premene čitateľa samotného v zmysle uvedomovania si vlastného naivného a v istom ohľade limitovaného hodnotenia sveta. Poetika humoru a nonsensu sa v týchto dielach ukazuje ako primeraná stratégia na obrusovanie hrán medzi konvenčne očakávaným a reálnym správaním a konaním dieťaťa.

ZVEDAVÝ NEVEDKO¹

Protagonisti „nevedkovskej“² trilógie – malí človečikovia, kratuľkovia alebo fafrni a fafrnky – sú z hľadiska psychického vývinu dosť nejednoznačne identifikovateľní. Aj sám autor ich v prvej časti trilógie jednoznačne nezaraďuje ani k deťom, ani k dospelým. V druhej časti už o nich hovorí aj ako o malých chlapcoch a dievčatkách, pričom túto príbuznosť čitateľ prirodzene vytuší. No práve veková ambivalentnosť týchto postavičiek, pre kto-

ré je typický naivný pohľad na svet, sa podieľa na ich komickom stvárnení.

Kratuľkovia sú maličkí – *ani jeden kratuľko nebol väčší od strednej uhor-ky* (s. 5) – mená ako Nevedko, Vševedko, Balalajka, Tubôčka, Šrófik, Šraubík, Umazanček, Strakatý majú podľa prevládajúcej vlastnosti, schopnosti či záľuby. Hovoriace mená prinášajú čitateľovi rozsiahlu galériu postáv, pričom každá z nich je reprezentantom istého (zámerne deformovaného) pohľadu na svet.

Balalajka, Tubôčka, Rubínik reprezentujú svet umelcov, Šrófik a Šraubík sú zasa technicky zdatní, Vševedko je zo všetkých kratuľkov najmúdrejší, Cukrík-Sirupček má veľmi rád sódočku so sirupom, doktor Pilulka lieči kratuľkov, hvezdár Skielko pozoruje Mesiak a hviezdy, Ponáhľajko sa stále niekam ponáhľa, Guľkovou záľubou je poľovačka atď.

Najzaujímavejšia je postava Nevedka, ktorý už svojim menom naznačuje istú nezaradenosť, otvorenosť, možnosť ďalšieho vývinu. *Nevedkom ho volali preto, že nič nevedel.* (s. 6) Svojou nevyhranenou inklináciou má veľmi blízko k dieťaťu, ktoré je zvedavé, všetečné, ale aj túžiace po poznaní.

Jeho povaha sa dá anticipovať už z jeho vonkajšieho opisu: *Nevedko nosieval belasý klobúk, kanárikovo-žlté nohavice a pomarančovú košeľu. Mal rád pestré farby. Vyobliekal sa ako papagáj a celé dni sa ponevierať po meste...* (s. 6 – 7) Z jeho inklinácie k pestrým farbám možno predpokladať jeho optimistický postoj k svetu a z ich nevšednej kombinácie zasa jeho nekonvenčnosť a hravosť, ale aj istú nedôslednosť, o ktorej sa dočítame aj v jeho vnútornej charakteristike.

K Nevedkovým povahovým vlastnostiam sa rozprávač vyjadruje hneď

1 Citáty pochádzajú z 5. vydania – 1971, Mladé letá, Bratislava.

2 1. diel Nosovovej trilógie o Nevedkovi *Nevedkove dobrodružstvá* preložila Mária Ďuričková v roku 1957 a v roku 1960 vyšlo v jej preklade aj pokračovanie *Nevedko v Slnčnom meste*. Obidve knižky vyšli s pôvodnými ilustráciami A. Lapteva. Už v roku 1961 vyšlo 2. vydanie Nevedkových dobrodružstiev a v roku 1962 2. vydanie Nevedka v Slnčnom meste. Do konca 60. rokov vyšli Nevedkove dobrodružstvá ešte v dvoch ďalších vydaniach, tentoraz už s ilustráciami V. Hložníka. Tretia časť trilógie – *Nevedko na Mesiaci* – vyšla na Slovensku až v roku 2009 v preklade Ivany Vranskej Rojkovej (a s prevzatými ilustráciami z novšieho ruského vydania J. Revuckej).

DUŠAN KÁLLAY / Slovenské rozprávky

v úvode druhej kapitoly: *Keď sa Nevedko chytil do práce, nikdy ju neurobil, ako treba, preto mu všetko vypáľilo zle. Čítať sa riadne nenaučil, iba slabikoval a písať vedel len tlačnými písmenami. Mnohí vraveli, že Nevedko je prázdna hlava, ale to nebola pravda. Ved' ako by potom mohol myslieť? Pravda, myslelo mu to všelijako, ale topánky si predsa len obúval na nohy a nie na hlavu – čo znamená, že jednako len myslel.* (s. 9) Rozprávačov argument obhajujúci Nevedkovu schopnosť myslieť tým, že si predsa len obúval topánky na nohy, je vo vzťahu k predchádzajúcej charakteristike humorný a sčasti aj ironický. Zároveň je Nevedko prototypom detskej potreby hrať sa na dospelých, jeho spôsob napodobňovania dospelého správania je vlastne umeleckou transformáciou imitatívnych hier. Jeho naivný a detsky zjednodušený postoj k hodnoteniu sveta je transformovaný aj do jeho túžby niečo vedieť, ale bez učenia. Vyberá si z takých činností, ktoré najviac vyhovujú jeho naturelu (chce sa stať muzikantom, maliarom a básnikom), pretože umelecká tvorivosť má blízko k detskej zvedavosti, u umelca sa predpokladá zmysel pre hru a nevšedný pohľad. No jeho pokusy stať sa muzikantom, maliarom či básnikom stroskotávajú hneď na začiatku, lebo Nevedko si nepripúšťa, že aj zdanlivo jednoduchú a zábavnú činnosť, akou je umelecká tvorba, by mala sprevádzať dôsledná príprava a seriózná práca. Naivne predpokladá, že sa môže bez väčšieho úsilia presláviť. Taká motivácia je nepostačujúca, a dôsledkom toho sú obyvatelia Kvetného mesta najradšej, keď Nevedko nevytrubuje, nečmára smiešne portréty a neskladá nezmyselné verše.

No aj napriek tomu, že reakcie

na Nevedkove výtvary sú odmietavé, nemožno im uprieť istý znak originalnosti, aký často sprevádza práve detskú tvorivosť. Jeho verše – *Vševdedko išiel na riečku, preskakoval tam ovečku. Ponáhľajko raz hladný bol, žehličku teplú prehltol* (s. 16) – majú výrazne nonsensový charakter a jeho kresby zasa charakter karikatúry. V tomto prípade potom oveľa komickejšie ako jeho umelecké pokusy pôsobia rozhorčené reakcie „dotknutých osôb“, dovolávajúce sa pravdivosti Nevedkových výtvarov, čo možno vnímať jednak ako prejav nezrelosti a obmedzenosti detského myslenia, ale zároveň aj ako prejav dospelostného rigorózneho postoja k životu.

Komické modelovanie postáv sa v príbehoch o Nevedkovi odohráva už na lexikálnej úrovni. Nosovove postavy sa prejavujú ako komické spravidla vo svojich priamych prehovoroch. Nevedko a jeho priatelia sa často správajú ako deti, ale vyjadrujú sa ako dospelí alebo naopak.

Takto napríklad okrikuje Nevedko cestou do Slniečného mesta za volantom svojho kamaráta Strakatého: – *Počuj, Strakatý, nejeduj ma! Šoféra za volantom neslobodno znervózňovať, lebo sa môže stať karambol.*

– *Teda keď ty sedíš za volantom, ja musím klamať?*

– *Prečo klamať? Azda ti kážem klamať? – vzbíkol Nevedko.*

– *Prosím ťa, Gombička, povedz mu, že za seba neručím!*

... – *Prosím ťa, Strakatý, prestaň. Jedz radšej zmrzlinu, – prehovárala ho Gombička. Strakatý si vzal nanuk a stíchol* (s. 43)³.

Nevedkove dobrodružstvá, akokoľ-

vek zábavné, na viacerých miestach prechádzajú do didaktizmu, čo je zjavné najmä pri stretnutiach s fafrnkami v Zelenom meste. Fafrnky často pôsobia ako lepšia stránka charakteru fafrnov. V Kvetnom meste je doktor Pilulka, v Zelenom meste doktorka Šalvia, v Kvetnom meste žije básnik Rubínik, v Zelenom meste zasa poetka Cherubínik, ktorá každú svoju báseň zakončí nejakým mravným ponaučením:

*Ale mravček tiež je smutný,
chce si vonku pobehať...
Nebudem sa babrať s nimi,
treba knižku prečítať.* (s. 80)

Didaktizmus silno zaznieva napríklad v závere prvej knižky, kde si Nevedko uvedomí svoje chvastúnstvo, olutuje klamstvá, spriatelí sa s fafrnkami a po návrate do Kvetného mesta sa namiesto futbalu učí čítať a písať; alebo v druhej knihe, keď si Nevedko musí svojimi nezištnými dobrými skutkami zaslúžiť čarovný prútik.

Múdry Macko Pu.⁴

A. A. Milne venoval knihu svojmu synovi Christopherovi Robinovi, pričom inšpiráciu pre jednotlivé posta-

3 Citát pochádza z 3. vydania *Nevedko v Slniečnom meste*, r. 1972.

4 Na Slovensku vyšiel prvýkrát Milnov *Macko Pu* v roku 1960 v preklade Petra Javora (pseudonym Petra Žďána), verše prebásnil Ján Turan. Rok nato nasledovalo 2. vydanie a 3. vydania sa kniha dočkala v roku 1969 – tentokrát už s riadnym menom prekladateľa. Všetky vydania ilustroval Peter Novák. V roku 1981 vyšiel nový preklad pod názvom *Macko Puf*, kde prekladateľka Margita Příbusová zaradila už aj preklad druhej knihy (*The House at Pooh Corner*). Knihu ilustroval Ladislav Nesselman. V roku 2002 vyšla kniha o Púovi v treťom preklade Stanislava Dančiaka pod názvom *Medvedík Pú* aj s prekladom druhej Milnovej knihy *Dom v Púovom kútiku* s pôvodnými ilustráciami E. H. Sheparda. Citáty pochádzajú z 3. vydania – 1969, Mladé letá, Bratislava.

vy mu poskytli práve synove plyšové hračky.⁵

Príbeh sa začína rozhovorom rozprávača s Krištofkom Robinom, pričom tento rozhovor je modelovaný jednak ako súčasť fikcie a jednak ako transformácia literárneho komunikačného modelu – dialóg autora s čitateľom. Krištofko Robin rád počúva vymyslené príhody o svojom oblúbenom plyšovom medvedíkovi⁶ a aktívne sa podieľa na ich dotváraní. Väčšinou vstupuje do príbehu vtedy, keď si Pu a jeho kamaráti – Prasiatko, Králik, Sova, somárik I-áčik, Klokana a Klokankček – nevedia s niečím rady. Autor tým dieťa zvyšuje na úroveň svojho partnera, pristupuje k nemu s veľkým taktom a rešpektom a zároveň pozdvihuje hru ako princíp odkrývania zákonitostí života.

Príhody Macka Pu a jeho priateľov sú ladené humorne a nonsensovo. Do centra rozprávania je vždy postavený Macko, ktorý má nadovšetko rád med, je vždy ochotný pomôcť priateľom, za každých okolností sa usiluje myslieť, je hravý (rád na každú situáciu vymýšľa básne – rovnako nonsensové ako samotné príbehy), je skromný a ústretový. Pri kontakte Macka s inými postavami sa odkrývajú aj ich dominantné vlastnosti – prasiatko je ustráchané, Sova rada rozpráva a filozofuje, somárik I-áčik má stále depresívnu náladu so sklonsmi k sebaľúťosti, Králik je dôsledný a prísny, niekedy aj málo tolerantný, Klokana je starost-

livá matka a Klokankček je hravý a odvážny.

Na prvý pohľad sú príbehy antropomorfizovaných plyšových zvieratiek postavené na jednoduchej zápletke s lineárnym humorne-nonsensovým fabulovaním, no pri dôkladnejšom vniknutí do medzitextového priestoru nachádzame predovšetkým príbeh o hlbokej empatii, tolerancii, skutočnom priateľstve a láske. Vzájomné porozumenie, rešpektovanie iných a akceptovanie ich jedinečnosti a osobitosti sa odohráva jednak vo vzťahu rozprávača a Krištofka Robina, vo vzťahu Krištofka a jeho plyšových kamarátov a jednak vo vzťahu Macka Pu ku všetkým postavám. Pritom Milne tieto základné hodnoty medziľudských vzťahov nikde explicitne nepomenúva, sú však latentne prítomné v celom rozprávaní.

Jednotlivé typy postáv Milnovej rozprávky reflektujú isté povahové vlastnosti a charakterové črty, pričom ich zdôraznením izoláciou od iných vlastností vzniká humorný efekt. Spôsob, akým Macko Pu formuluje svoje myšlienky, ako aj spôsob ich zachytenia na lexikálnej a syntaktickej úrovni, zjavne napodobňuje detské myslenie a vyjadrovanie. Podobne myslia a formulujú svoje názory aj iní obyvatelia Stohektárovej hory. Milne veľmi presvedčivo reflektuje detskú logiku a detský spôsob hodnotenia sveta. Takéto situácie potom komicky vyznievajú preto, že ide akoby o komiku mimovoľnú, založenú na naivnom formulovaní názorov a postojov. Podľa Boreckého (2000) sa pri takomto type komiky stáva subjekt vyvolávačom smiechu. Vo vzťahu k Milnovmu Mackovi Pu však treba zdôrazniť, že nikdy nejde o ironický smiech. Antropomorfizované plyšové hračky reprezentujú

5 Informácie pochádzajú z *Wikipedie*: <http://en.wikipedia.org/wiki/Winnie-the-Pooh>, ako uvádza zdroj, všetky pôvodné plyšové hračky Christophera Robina Milna sú vystavené v múzeu v New Yorku.

6 Macko Pu ako súčasť mimoliterárnej i literárnej skutočnosti predstavuje modelový „prechodový objekt“ (porov. T. Vráblová, podľa D. W. Winnicotta, 2012), ktorý dieťaťu pomáha „vytvoriť most medzi ilúziou a skutočnosťou“ (tamtiež, s. 52).

PETER UCHNÁR / Božena Němcová: Soľ nad zlato

optimisticky hravý postoj k svetu, čím na jednej strane vyzdvihujú zmysel hry v reálnom živote detí a na druhej strane u svojich detských čitateľov vyvolávajú pocit intelektuálnej prevahy. Psychologicky dôsledne prepracovanou stratégiou tak Milne svojich detských čitateľov pozdvihuje na úroveň Krištofka Robina.

Všetky uvedené atribúty textu podčiarkujú aj situačná komika, nonsense a hra so slovom. V Stohektárovej hore majú viacerí obyvatelia na svojich domčekoch nápisy – Macko Pu býva na adrese Pán Pieskovec, Sova býva vo štvrti Gaštany a nad dverami svojho domu má jednu tabuľku s nápisom: AK KCEŤE OTPOVEŤ RAČŤ ZVONIŤ a druhú tabuľku s nápisom AK NEKCEŤE OTPOVEŤ RACŤE KOLOPATŤ; pričom, ako sa dozvedáme

z textu, *Tieto tabuľky napísal Krištofko Robin, lebo v celom lese on jediný vedel písať.* (s. 36) Podľa pravopisu je zjavné, že Krištofko sa správne píše iba učil, no Milne tento fakt nevyužíva na to, aby sa mu vysmieval. Takisto humorne vyznieva aj obsah slov – alternatíva, ktorú majú pred Sovinými dverami návštevníci.

Všetky situácie, v ktorých sa ocitne Macko Pu so svojimi priateľmi, sú komické. S prasiatkom napríklad poľuje na *Dlaboša*, napätie sa stupňuje, keď spolu opakovane obchádzajú húštinu a nachádzajú čoraz viac stôp. Pu hodnotí situáciu nasledovne: *Bud' sú to dva Laboše a jeden Dlaboš, alebo sú to dva Dlaboše a jeden Laboš.* (s.30)

Mackova invenčnosť sa prejavuje jednak pri riešení každého problému

(keď sa chce dostať ku včelám, požičia si Krištofkov balónik a tvári sa, že je obláčik, aby bol nenápadný) a jednak pri vymýšľaní básničiek. Všetky Mackove básne majú nonsensový charakter. Napr.:

*Makovník, makovník plný máčku,
kopla mucha vtáčka do zobáčku.
Zahádaj mi hádku, milý bratku –
a ja ti odpoviem poporiadku.*

*Makovník, makovník plný máčku;
aj ryby sa hrajú na skrývačku?
Zahádaj mi hádku, milý bratku –
a ja ti odpoviem poporiadku.*

*Makovník, makovník plný máčku;
kura cerí zuby na omáčku.
Zahádaj mi hádku, milý bratku –
a ja ti odpoviem poporiadku.
(s. 53 – 54)*

Podobne ako všetky uvedené znaky a vlastnosti Milnovho textu, aj básne navodzujú detskú hravosť a spontánnosť. Pre Macka Pu, rovnako ako pre dieťa, je forma podstatnejšia ako obsah, o čom svedčia predovšetkým druhé verše každej strofy citovanej básne.

Akokoľvek naivne a komicky pôsobí na prvý pohľad Puova postava, pri jeho dôkladnejšom pozorovaní si nemožno nevšimnúť jeho prirodzenú múdrosť, ktorá však nevyplýva z naučených poučiek a pravidiel, ale z jeho povahy. Je pokorný, priateľský a veľmi empatický. Akceptuje všetko, čo mu povedia iní, ak niečo chce alebo ak s niečím nesúhlasí, naznačuje to veľmi taktným spôsobom. Z tohto hľadiska je jeho postava významne axiologicky nasýtená, pričom celý Milnov text je potom v konečnom dôsledku aj váž-

ným posolstvom o nevyhnutnosti medziľudského porozumenia.

ZÁVER

Podľa Harpáňovej definície sa *komické obyčajne privádza do súvislosti so smiechom a smiešnym, a teda sa ako estetická kategória zakladá na porovnávaní, pričom na jednej strane je osoba alebo realita vystavená kritike a na druhej strane je jej ideálny predobraz.*⁷ V súlade s takto postulovanou požiadavkou na komické postupoval pri modelovaní Nevedka Nikolaj Nosov. Ako literárna postava Nevedko predstavuje dieťa, ktoré stojí na začiatku poznávania zákonitostí života, medziľudských vzťahov i prírodných zákonov a postupne sa vyvíja, aby sa priblížilo k ideálu (v kognitívnej, emocionálnej i sociálnej rovine).

Milnova komika nemá takýto konfrontačný charakter. Je založená na akceptovaní detského sveta v plnej miere. Dieťa tu nie je objektom výchovného pôsobenia. Milne skôr vyzdvihuje tie stránky detstva, ktoré by mali počas celého života fungovať ako morálne ľudské konštanty.

Literatúra:

BORECKÝ, Vladimír: *Teorie komiky*. Praha: nakladatelství Hynek, 2000.

HARPÁŇ, Michal: *Teória literatúry*. Bratislava: ESA, 1994.

HELDOVÁ, Jacqueline: *V ríši obrazotvornosti*. Praha: Albatros, 1984.

VRÁBLOVÁ, Timotea: *Od ilúzie k realite*. In: Hodnoty súčasnej slovenskej literatúry pre deti a mládež. Bratislava: LIC, Ústav filologických štúdií PF UK, 2012. s. 51 – 57.

Wikipedia: <http://en.wikipedia.org/wiki/Winnie-the-Pooh>

7 HARPÁŇ, M.: *Teória literatúry*. Bratislava: ESA, 1994, s. 256.

Obživovanie koreňov

Veľkomoravské motívy v literatúre pre deti a mládež

Tridsiate roky minulého storočia sú obdobím, v ktorom dochádza ku konštituovaniu umeleckej slovenskej literatúry pre deti a mládež. V rámci tohto procesu, ktorému predchádzala zmena spoločenského vedomia o zmysle detskej literatúry, sa rozširuje i dovtedy skromné žánrové zastúpenie systému, ktorý zásluhou talentovaných autorov literatúry pre dospelých sa vzápätí stane integrálnou súčasťou národnej literatúry. Jedným z týchto nových žánrov rozširujúcim akčný rádius dobovej detskej literatúry je žáner historický. Pravda, v prvých knižných kreáciách, medzi ktorými má akceptovateľnú estetickú úroveň len Hronského *Zakopaný meč* (1932), nejde ešte o žáner v pravom slova zmysle historický. Historizmus je v ňom zastúpený viac-menej povestou historickej proveniencie, postupne však dochádza k vzniku diel, ktorým už atribúty historického žánru – aj keď s istou licenciou – uprieť nemožno. V porovnaní s literatúrou pre dospelých sa teda vývin detskej literatúry oneskoruje i v tomto smere, čo je na prvý pohľad

paradoxné, pretože utváranie historického vedomia slovenskej spoločnosti, predovšetkým mládeže, bolo jednou z deklarovaných priorít predchádzajúcich generačných elít. Vzhľadom na fakt, že dobová detská literatúra sledovala didakticko-utilitárne ciele a historický žáner do týchto cieľov bezprostredne nezapadal, však môže byť jedným z dôvodov, pre ktorý štúrovská generácia do svojich intencionálnych textov pre deti historické motívy nevčleňovala. A to dokonca ani tie, ktoré sa odkazmi na veľkomoravský spoločenský a kultúrny historizmus stali východiskami jej utvárajúcej sa národnej doktríny. Nateraz za vôbec prvý text tematicky súvisiaci s Veľkou Moravou sa neoficiálne považovala povestová miniatúra J. C. Hronského *Zakopaný meč pod Zoborom*. Ešte predtým, než ju Hronský v roku 1932 publikoval v knižnej zbierke, uverejnil ju v IV. ročníku *Slniečka*. V podtitule uviedol „podľa E. Černého“. Tento edičný údaj, mimochodom už pri ďalších povestových textoch Hronského sa nevyskytujúci, má cennú informačnú hodnotu. Ak sa totiž potvrdí, že ide o adaptáciu textu Emila Černého, bu-

de to dôvod na korigovanie konštatovania, že štúrovská generácia veľkomoravskú tému do detskej literatúry nevčleňovala. Emil Černý¹, dvadsaťštyriročný profesor klasickej filológie a slovenčiny na banskobystričskom gymnáziu, toto poverenie prijal a v krátkom čase vytvoril dielo, ktoré v nejednom ohľade patrí k významným vydavateľským činom Matice slovenskej. Z hľadiska obsahu dvojzväzková *Slovenská čítanka*² nebola koncipovaná ako tradičná školská učebnica, ale ako literárna antológia prezentujúca formou ukážok texty Hollého, Kollára, Kráľa, Sládkoviča, Chalupku, Botta, Štúra a iných autorov. Touto iniciatívou sa dobová pôvodná literatúra zásluhou školského média dostala do vzdelávacieho systému, čím získala nový, spoločensko-kultúrny rozmer. Zásluhou citlivého výberu zostavovateľa, ktorý zohľadňoval perцепčné možnosti svojich adresátov, Slovenská čítanka nadobudla však i ďalší, vonkoncom nie zanedbateľný význam. Stala sa alternatívou k umelecky neproduktívnej dobovej intencionálnej detskej literatúre ešte predtým, než tak urobila nasledujúca, realistická generácia svojimi návratmi do detstva a študentských mladých liet. Vzhľadom na našu tému je však dôležité zistenie, že v Slovenskej čítanke sa nachádza motív, ktorý Hronský o sedemdesiat rokov neskôr spracoval v povesti Zakopaný meč pod Zoborom. Autorsky však nepatrí Černému, ale Petrovi Kellnerovi-Hostinskému, ktorý v závere svojej elégie *Mojmírova mohyla* dopovedá príbeh Svätoplukových potomkov:

„Z nich dvaja padli, tretí, bez krajiny,
odišiel sa modliť do hôr,
aby mu takto odpustil Boh viny –
tam vraj ku Nitre na Zobor.

Hronský v snahe uviesť do historického vedomia detí a mládeže veľkomoravskú ikonu, Hostinského motív prepracúva; na Zobor prichádza umrieť nie Svätoplukov potomok, ale sám veľkomoravský vládca, čo je príznačné pre autorovu historicko-povešťovú monumentálnosť. Černého Slovenská čítanka ozrejmuje teda genézu jednej z najznámejších Hronského historických povestí pre deti, významná je však predovšetkým tým, že obsahuje ďalšie texty, ktoré odkazmi na veľkomoravskú minulosť mali v stredoškolskej mládeži založiť povedomie národnej historickosti. Hneď prvý text, *Životopis sv. Cyrila a Metoda* Jána Hollého, napĺňa tento zámer výkladom pôsobenia solúnskych bratov na Veľkej Morave, pozitívnym zhodnotením ich iniciatívy pri utváraní staroslovienskej kultúry, pričom originálne vyznieva i tým, že je polemickou reakciou na tvrdenia, že predkresťanské obdobie veľkomoravských Slovanov je obdobím barbarickým. „*Reč staroslovanská už za pohanských časov vzdelaná byť musela, keď písmo sväté do nej tak výborne preložiť sa dalo... Je to dôkazom toho, že národ, ktorý ju užíval, nie divoký a barbarický, ale už v pohanstve svojom mravný a vzdelaný bol.*“ Hollého esejistickú miniatúru v 2. zväzku čítanky dokladá náučný text Ctiboha Zocha *Obraz Slovenska v IX-tom storočí*, ktorý v intenciách romantického chápania veľkomoravskej histórie a v rozpore s historickými faktmi pripisuje mojmírovskej dynastii slovenský pôvod, pričom Pribinu charakterizuje

JANA KISELOVÁ-SITEKOVÁ / Juraj Kuniak: *O stratenej rukavičke*

„jako viac dvorov psa“. V časti o pôsobení Konštantína a Metoda na Veľkej Morave Zoch zdôrazňuje, že „*pamiatka týchto mužov má byť u nás nesmrteľná, preto ju treba čím najčastejšie obživovať.*“ Náučnú časť venovanú veľkomoravskej tematike editor čítanky rozširuje ešte o dve rozsiahlejšie state. Prvou je ukážka zo Šafárikových *Slovanských starožitností*, nazvaná *O Moravanech a Slovácích*, posilňujúca náučnú, dejepisnú časť výkladu veľkomoravských dejín. Druhá, *Počiatky literatúry slovanskej vôbec a slovenskej zvlášte*, je výňatkom z Hurbanovho Slovenska a jeho života literárneho. Jej zmyslom nepochybne malo byť prehĺbenie formujúceho sa

historického vedomia študentov slovenských gymnázií o literárnohistorický aspekt. Zaradením básnických odkazov na veľkomoravské témy, medzi nimi ukážky z Hollého *Svätopluka*, jeho *Plač matky Slávy nad synmi Svätoplukovými*, Štúrovho básnického textu *Lúčenie sa Svätoboju* zas Černý tento aspekt aktualizoval. Všetky tieto texty, náučné i beletristické, nepatria k dobovej intencionálnej literatúre pre deti. Vznikli v inom čase a v inej literárnej situácii než Škultétyho a Čipkova *Zornička*³ či básnická antológia *Rečňovanka*⁴. V čase, keď intencionálna detská literatúra vzhľadom na svoj didaktizujúci štatút preferovala mentorské a moralizátorské témy, Emil Černý

práve týmito textami, pôvodne napísanými pre dospelého adresáta, napĺňal memorandové predstavy o národnej výchove v slovenských ľudových a stredných školách. Doterajšie zistenia literárnohistorického výskumu predumeleckej fázy literatúry pre deti a mládež treba teda poopraviť v tom zmysle, že štúrovská beletristika pre deti síce s veľkomoravskými motívmi nepracovala, zásluhou Slovenskej čítanky Emila Černého slovenská mládež získala prvé dejepisné a literárne informácie o veľkomoravskom období svojich národných dejín, paradoxne, práve vďaka romantickej generácii. Memorandová výchova k národnej identite, upriamovanie pozornosti na historickú i kultúrnu tradíciu Veľkej Moravy, založenú klasicistickým Hollým, bola pochopiteľne v rozpore s pripravovaným projektom jednotného uhorského národa. A tak spolu s likvidáciou troch matičných gymnázií v roku 1874 bola štátnym rozhodnutím zakázaná i Slovenská čítanka. Ak sa preto v nasledujúcich desaťročiach v intencionálnej beletristike pre deti ani v čítankách pre ľudové školy neobjavuje ani zmienka o veľkomoravskom období slovenských dejín, príčinou nie je nezáujem autorov o veľkomoravskú a cyrilometodskú tematiku, ale brachiálny postup uhorských úradov, ktorý vyvrcholí v aponiovských zákonoch v podstate likvidujúcich slovenské školstvo vôbec.

Zmena spoločenských podmienok po roku 1918 vytvára predpoklady na intenzívny rozvoj národného školstva i pôvodnej beletristiky pre deti a mládež. Kým však história Veľkej Moravy a v rámci nej i cyrilometodský aspekt sa stáva prirodzenou súčasťou učebníc dejepisu, historický žáner, ktorý práve v tomto čase prózou Jágeho prekoná-

va romantickú koncepciu národnobuditeľského historizmu, sa konštitučného aktu historickej beletristiky pre deti a mládež nedotýka. Jej vývin sa ubera vlastnou cestou, podmienenou špecifickosťou detského príjemcu a hodnotovým stavom dobovej detskej literatúry. Zásluhou umeleckej kompetencie J. C. Hronského a neskôr jeho pokračovateľa Jozefa Horáka dospieva síce k akceptovateľnému výsledku, prevažná časť medzivojnovnej historickej prózy pre deti a mládež je však triviálneho rázu. Jej pôvodcami sú totiž netalentovalí autori, ktorí detskú literatúru naďalej vnímajú z didaktických pozícií a tak pristupujú aj k tvorbe historickej beletristiky. Základnými črtami ich textov – presne ich vystihuje Čepanova⁵ charakteristika triviálnej historickej prózy medzivojnovného obdobia – je deskriptívna faktografia, parafrázovanie ľudových historických povestí, dobrodružná štylizácia deja, schematická profilácia postáv, a po vzniku slovenského štátu predovšetkým historizujúca tendenčnosť. Dokladom toho sú napríklad dve knihy Jána Domastu – *Mladý vlk* (1942) a *Slovenské legendy* (1943). V tematickom repertoári vznikajúcej historickej beletristiky pre deti sú to knihy, ktoré ako jedny z prvých tematizujú veľkomoravské historické obdobie, aj keď v Slovenských povestiach sa Veľkej Moravy dotýka len parciálna časť *Legendy o svätom Cyrilovi a Metodovi*. Z hodnotového hľadiska sa na obe vzťahuje Čepanova charakteristika dobovej triviálnej historickej prózy; „*príbehy zo života detí v slovenskej dávno-kosti*“ Mladý vlk sú koncipované ako naivná alúzia na dobovú detskú spoločenskú organizáciu a konjunkturálny národno-apologetický charakter majú i Slovenské legendy. Navyše, až na Le-

gendu o smrti svätého Cyrila a Legendu o smrti svätého Metoda, pri ktorých je zrejmä inšpirácia tradovanými legendovými zlomkami, v oboch prípadoch ide o pseudožánrové úžitkové imitácie. Literárne ambicióznejšie sa Domasta prezentoval prózou *Veľké skúšky* (1948), v ktorej detskému čitateľovi predstavil prvé zrážky pilišských Slovienov so staromaďarskými kmeňmi. Koncepcne v nej nadviazal na poviedku Sokoliar Tomáš (1932), v ktorej sa Hronský nesústredil ani na verifikovateľnú historickú osobnosť, ani neevokoval konkrétnu dejinnú udalosť, ale cez dobrodružný príbeh ústrednej detskej postavy sprostredkoval malému čitateľovi mravný charakter dobovej spoločnosti. Pod jeho vplyvom sa i Domasta zameral na príbeh detského protagonistu, a hoci ho situoval na Veľkú Moravu, do jej pohraničných oblastí v čase prvých nájazdov staromaďarských kmeňov, na vecno-poznávaciu osnovu svojho príbehu rezignoval. V podstate tak nadviazal na Hronského a Jozefa Horáka (na druhého v predfebruárovom štádiu jeho tvorby), ktorí akceptujúc psychomentálne vybavenie dieťaťa pred beletristickým historizmom takticky uprednostnili jeho dobrodružný variant, ibaže bez umeleckej presvedčivosti. Z hľadiska tematizácie Veľkej Moravy detskou beletristikou v medzivojnovom období a v 40. rokoch nemožno teda hovoriť ani o kvantitatívnom a už vôbec nie kvalitatívnom prínose.

Situácia sa v tomto ohľade nezmenila ani v čase ideologickej prestavby detskej literatúry. Po februárový režim radikálne vyradil z literatúry témy, ktoré boli v rozpore s ideológiou utvárajúceho sa totalitného systému. Najmä v prvej polovici 50. rokov sa národná výchova vnímala ako neprípustná na-

cionalizácia spoločnosti, pričom také témy, akými bola napríklad cyrilometodská kultúra, ak sa už neklasifikovali ako religiózne, tak sa rozhodne marginalizovali. Výsledok – do 60. rokov nevznikla jediná kniha, ktorá by detskému čitateľovi beletristickým spôsobom ozvláštnila to málo znalostí o Veľkej Morave, čo mu poskytovali učebnice dejepisu. Pritom zásluhou výskumov českých i slovenských historikov a archeológov na konci 50. a začiatkom 60. rokov už bolo nespochybniteľné, že kultúra Veľkej Moravy, doložená i legitimitou staroslovienciny ako štvrtého liturgického jazyka, bola merateľná s kultúrou súvekých európskych národov. Otázka vyslovená Ludovítom Zúbkom v závere knihy *Ríša Svätoplukova* „Prečo sa tak váhavo hlásime k tomuto veľkému dedičstvu?“⁶ nebola teda mienená len ako odkaz na naše – nazval by som to národné bezvedomie – ale predovšetkým ako výzva z tohto bezvedomia dostať predovšetkým mládež. Paradoxné pritom je, že keď ho samého ako autoritatívneho tvorcu historických próz vydavateľstvo Mladé letá požiadalo napísať náučnú knihu o Veľkej Morave a v rámci nej i o pôsobení byzantskej misie, túto ponuku odmietol. Pritom práve v tom čase – ako dokladá Milan Jurčo v jeho monografickom portréte – sa ochotne podujal napísať filmovú poviedku o Svätoplukovi.⁷ Na vytvorenie „básne o pravde“ sa totiž ako umelec cítil kompetentný, na napísanie náučnej knihy, akceptujúcej fakty a vedecké teórie, nie. A opäť paradox – veľkofilm podľa Zúbkovho scenára nevznikol, kniha pre mládež s názvom *Ríša Svätoplukova* áno. Po dlhom zvažovaní a vyhodnocovaní pre i proti Zúbek využil materiál získaný pri príprave na napísanie filmovej po-

viedky o Svätoplukovi a vytvoril knihu, ktorou nielen spolu so Zamarovským inštaloval moderný variant literatúry faktu, ale ktorá dodnes patrí k tomu najhodnotnejšiemu, čo sa o Veľkej Morave pre mládež napísalo. Jej jedinečnosť zabezpečil tým, že tradičný národno-apologetický výklad veľkomoravskej histórie, tak ako ho sformovala obrodenecká a romantická generácia, nahradil hľadaním ľudského rozmeru dávných udalostí a ich protagonistov. Absolútne originálne sa však prejavil v tom, že svoj výkladový koncept postavil na prezentácii vtedajšieho poznania veľkomoravskej histórie a snahou do tohto poznania polemicky preniknúť, odhaliť jeho genézu. Týmto spôsobom, pripomínajúcim detektívne postupy, dejiny Veľkej Moravy ponúkol mladému čitateľovi ako atraktívny príbeh, ktorým podľa Milana Jur-

KATARÍNA SLANINKOVÁ / Hana Košková: Uľa-Fuľa krotí farby

ča navodil stav, v ktorom sám a s ním aj jeho čitateľ zažíva slasť z vlastného hľadania a objavovania historickej pravdy.⁸ Pre Zúbkov naturel je však príznačné, že knihu, ktorá zásadným spôsobom zasiahla do reflektovania veľkomoravskej tematiky v literatúre pre deti a mládež, označil v jej závere len za „náhradné dielko, výpomoc do tých čias, kým vznikne o Veľkej Morave v e l k é literárne dielo“.⁹ Takéhoto diela však v slovenskej detskej literatúre niet dodnes, i keď na rozdiel od predchádzajúcich období predsa len v 80. a 90. rokoch možno zaregistrovať snahu niekoľkých autorov Zúbkov náučný projekt rozšíriť o jeho beletristický variant. V roku 1980 napríklad Zlata Dônčová vydala prózu *Taja kniežací jazdci*, v ktorej tromi sekvenciami – Pribina, Svätopluk a Pád – predstavila mladému čitateľovi utvorenie, vzostup a zánik Veľkej Moravy. V snahe neskĺznuť do manierov „čítavých“ historicko-dobrodružných bestsellerov, ktoré v našom prípade reprezentuje román Jozefa Repka *Vládca ohňa* (1993), rezignovala v nej na tradičný príbeh a pokúsila sa o imitáciu staroslovanských slovesných útvarov – tzv. zlomkov. Podľa Ivana Kupca výsledkom tohto konceptu je potom beletristická rekonštrukcia pôsobiaca ako stará malebná freska, na ktorej si kruto zapracoval čas, ale z ktorej predsa len vidieť kontúry krajiny a ľudí v nej.¹⁰ Z percepčného hľadiska je však otázne, či tento inovatívny prístup k historickému žánru, ktorého výsledkom je sugestívna atmosféra nasvecujúca detail, psychologický i predmetový, mladého čitateľa zainteresuje. Podstatou literatúry pre deti a mládež, jej konštitučným znakom, je totiž detský aspekt a ten v Dônčovej diele abscentuje v akýchkoľvek svojich podoba-

bách. V tomto zmysle sa nepochybne ústretovejšie prejavil Milan Ferko knihou *Staré povesti slovenské* (1990). Po trojväzkovom románe *Svätopluk* rozhodol sa na konci 80. rokov minulého storočia vytvoriť dielo, ktoré by bolo beletristickým pendantom k umelecko-náučnej knihe Luda Zúbka Ríša Svätoplukova. Jeho názov síce zdanlivo odkazuje na kultovú povestovú zbierku Aloisa Jiráska, v skutočnosti ide o knihu, ktorá sa od nej líši tak svojím obsahom, ako svojou formou. Kým Jirásek sa inšpiroval českou historickou povestou rozsiahleho časového obdobia, Ferko sa, až na niekoľko tematických látok z predslovanského obdobia, sústredil na obdobie Veľkej Moravy. Ďalší a vari najpodstatnejší rozdiel spočíva v tom, že Jirásek vychádzal z bohatej tradície českej historickej povesti, jednak ľudovej, jednak zaznamenatej českými stredovekými kronikami, Ferko absenciu historickej povesti, najmä veľkomoravskej, musel riešiť rôznymi zástupnými spôsobmi. Až na zanedbateľné výnimky jeho texty nie sú autentickými povestami, ale autorskými beletristickými útvarmi, ktoré buď vychádzajú z konkrétnych historických prameňov týkajúcich sa Veľkej Moravy a beletristickým postupom sú len ozvlášťňované, alebo sú to fiktívne beletristické texty, do ktorých autor vsúva náučné informácie, a tak východiskovú fikciu zvierohodňuje. Motivický výber oboch týchto žánrových útvarov, prirodzene, rozšírený aj o niekoľko pseudopovestí, je pritom koncipovaný tak, aby priam panoramaticky zachytil Veľkú Moravu od jej prvopočiatkov až po zánik. Prítomnosť fikcie a náučného dokumentarizmu však v rámci celku nevyznieva najpresvedčivejšie, hoci popri príbehovej kompozícii prevažnej časti tex-

tov je práve tento postup pre mladého čitateľa istým lákadlom. Po *Nových povestiach slovenských (1994)*, v ktorých Ferko tou istou metódou – beletrizácia istého faktu z konkrétneho historického dokumentu – pokračoval v tvorbe historických poviedok a imitácií historických povestí, dochádza k opätovnému útlmu sprítomňovania veľkomoravskej histórie deťom a mládeži. A to tak v rovine literatúry faktu, ako v beletristike. Paradoxne v novej spoločenskej situácii, ktorá sa vytvorila vznikom samostatnej Slovenskej republiky a inštaláciou demokratického systému, pre takýto stav neexistujú žiadne ideologické dôvody. A tak jediným prijateľným vysvetlením, prečo dodnes nevzniklo veľké literárne dielo pre deti a mládež o Veľkej Morave, o ktorom hovoril Zúbek v závere svojej Ríše Svätoplukovej, je nepochybne naša tradičná ľahostajnosť k prameňom vlastnej národnej identity.

Ešte šťastie, že v čase cyrilometodských osláv Daniel Pastirčák sprítomnil dnešným deťom posolstvo Proglasu.¹¹ Na splnenie túžby Oskára Čepana, aby sa slovenské deti už v základnej škole zoznamovali s jeho originálnym obsahom, dokonca sa ho učili naspať, bude však potrebné asi viac času, než uplynulo od jeho vzniku.

LITERATÚRA

- 1 SLIACKY, O.: Emil Černý (1840 – 1913). In: Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež. Bratislava : LIC, 2009, s. 63 – 64.
- 2 Slovenská čítanka. Diel I. „Pre nižšie gymnasia“ zostavil Emil Černý. Viedeň : 1864, 344 s. „Matičných spisov číslo 2“. Slovenská čítanka. Diel II. „Pre nižšie gymnasia“. Banská Bystrica : 1865.
- 3 Zorňička. Zábavník pre djetki. Svazok I. Levoča : 1846, 91 s. Zorňička. Zábavník pre djetki. Svazok II. Levoča : 1847, 95 s.
- 4 Rečňovanka pre slovenskej školy. Usporiadaná od A. H. Škultétyho. Banská Bystrica : Spoločnosť podsiťníanska pre lacné školské knihy, 1850, 92 s.
- 5 ČEPAN, O.: Historický žáner. In: Dejiny slovenskej literatúry V. Bratislava : Veda, 1984, s. 620.
- 6 ZÚBEK, L.: Ríša Svätoplukova. Bratislava : Mladé letá, 1969, s. 177.
- 7 JURČO, M.: Priekopník literatúry faktu pre mládež. In: Dielo Ľuda Zúbka. Bratislava : Mladé letá, 1985, s. 308.
- 8 JURČO, M.: Priekopník literatúry faktu pre mládež. In: Dielo Ľuda Zúbka. Bratislava : Mladé letá, 1985, s. 310.
- 9 ZÚBEK, L.: Ríša Svätoplukova. Bratislava : Mladé letá, 1969, s. 178.
- 10 KUPEC, I.: Traja kniežací jazdci. In: DŇOVÁ, Z.: Traja kniežací jazdci. Bratislava : Mladé letá, 1980, záložka.
- 11 PASTIRČÁK, D.: Slovo pred slovom. Proglas pre deti a ich rodičov. Bratislava : LIC, 2012, 23 s.

Svet knihy Praha – 19. medzinárodný veľtrh a literárny festival – sa uskutočnil v dňoch 16. – 19. mája 2013. Čestné hostovanie pripadlo tohto roku Slovenskej republike, pričom garantom národnej expozície bolo Literárne informačné centrum.

BIBIANA do celkovej mozaiky veľtržných podujatí prispela piatimi výstavami ilustrácií, výstavou kníh, premietaním troch pásiem animovaných filmov a dvomi odbornými podujatiami.

Výstava *Ilustrátori ocenení na BIB 2011* prezentovala nositeľa Grand Prix, nositeľov piatich Zlatých jablák, piatich Plakiet, dvoch Čestných uznaní a Ceny detskej poroty. Výstava *Grand Prix BIB 1967 – 2011* obsahovala 23 ilustrácií nositeľov najvyššieho ocenenia Bienále ilustrácií Bratislava od jeho založenia po súčasnosť. Podobne koncipovaná bola aj výstava *Slovenskí ilustrátori ocenení na BIB 1967 – 2011*, pozostávajúca z kolekcie 16 diel. Práce desiatich ilustrátorov tvorili výstavu *Českí ilustrátori ocenení na BIB 1967 – 2011*. Návštevníci veľtrhu si so záujmom pozreli aj výstavu *Nositelia Ceny detskej poroty BIB 1993 – 2011*.

Výstava *Najkrajšie knihy Slovenska 2011* záujemcom priblížila knihy ocenené v minulom ročníku celoslovenskej súťaže – 18 kníh a 8 titulov edície Tisíc a jedna noc, spolu so zvláštnym ocenením poroty za knihu Tisíc očí.

S veľkým záujmom sa stretlo premietanie troch pásiem animovaných filmov z Bienále animácie Bratislava. Prvé pásmo tvorila výberová kolekcia víťazných filmov slovenských tvorcov z BAB 2006 – 2012. Druhý deň si deti mohli pozrieť súbor filmov výtvarníka a animátora Kolomana Lešša, jeho legendárne postavičky z výstavy Najmenší hrdinovia, ktorá bola počas BAB 2012 otvorená v BIBIANE. Tretím pásmom bol Animačný expres – pestrá kolekcia diel slovenských tvorcov animovaného filmu.

Odbornej verejnosti boli určené dva semináre. Na *Seminári o histórii a význame BIB-u* túto unikátnu medzinárodnú prehliadku, ktorej 24. ročník otvorí svoje brány v septembri, predstavili Peter Tvrdon, Zuzana Jarošová, Dušan Roll a Viera Anoškinová. Súčasnému stavu literárnej kritiky detskej literatúry na Slovensku bol venovaný seminár *Hodnoty súčasnej slovenskej literatúry pre deti a mládež*. Ľubica Kepštová na ňom predstavila publikácie Literárneho informačného centra a Eva Cíferská priblížila genézu vzniku a súčasnosť revue o literatúre pre deti a mládež BIBIANA.

BIBIANA na Svete knihy v Prahe predstavila širokú škálu aktivít zo svojej bohatej činnosti, čo ocenili mnohí návštevníci veľtrhu.

Eva Cíferská

JOZEF ŽARNAY

Signály ľadového sveta

Bratislava, Regent 2012, il. Martin Kellenberger, 130 s.

Priaznivci príbehov Jozefa Žarnaya sa dočkali. Dvadsaťdva rokov od vydania románu Časolet (1990). Stretávame sa s Mirom, Januszom a ďalšími hrdinami známymi z románu Kolumbovia zo základne Ganymedes (1983). Dej tohto diela je v úvode spomenutý iba v skratke ako dobrodružstvo skupiny kozmických robinsonov z oddelenia Q 5. Nadväznosť je voľná, knižka čitateľná ako celok, samostatne a osobitne novou generáciou milovníkov dobrodružstiev.

Ako „pamätník“ (Kolumbov som čítal v primeranom veku ako knižnú novinku) a literárny historik som však v texte narazil na problém. Nejasnou mi ostáva doba odstupu od udalostí v Kolumboch. Najmä kvôli veku hrdinov. Z kontextu udalostí sa dajú odhadnúť týždne, možno mesiace, potom sa však dozvieme, že mladšia sestra Pavla Stolarova, ktorý mal v prvom príbehu pätnásť rokov, má vyše dvadsať, zato však huncút Heinz, známy tiež z predošlého dielu, má stále sotva niečo vyše desať rokov. Hýbateľovi deja je teda poskytnuté právo byť natoľko nezodpovedným, aby sa zatúlal mimo pravidel zodpovedných kolonistov novej planéty do neočakávaností a dobrodružstiev. Prosto obľúbený lapaj a nezbedník príbehov pre deti v akcii. Žarnay aj v tejto knižke dokáže atmosféru vhodným spôsobom uvoľniť – napríklad komickým prvkom malých trojčiat, ktoré iba málokto rozozná (Heinz áno).

Pravda, familiarizácia javí sa mi občas prehnanou. Frekvencia prísloví je privysoká, oslovenie „bráčkovci“ v prostredí medziplanetárnych letov nesedí – ibaže neabsolvoval som žiaden, tak ako ani pán Žarnay, takže šance na pravdivosť sú rovnaké, uvidí sa neskôr, priamo v praxi, ako kto kde bude.

V každom prípade autor sa vedome usiloval o poľudštenie sterilného jazyka beletristickej fantastiky. Možno miestami trochu prestrelil, avšak vcelku atmosféra „dýcha“ klasikou žánru opäť dôvtipne prepojenou s prvkami detskej literatúry. Mimochodom, čo sa týka tradície – veliteľ celej výpravy zo Zeme sa nazýva Jefremov – zjavne podľa autora legendárnej Hmloviny Andromedy, diela, ktoré k vedeckej fantastike priviedlo Žarnaya a jeho rovesníkov – tak ako o generáciu neskôr nás jeho romány.

Ale k veci, čiže k deju. Po dobrodružstvách hŕstky detí-robinsonov (spôsobených poruchou budiaceho režimu lode), opísaných v knižke Kolumbovia zo základne Ganymedes, už funguje celá výprava v normálnom režime. Prieskum planéty Torga sa rozbieha.

Zápletka je osnovaná na dvakrát, zakaždým okolo ochorení. Prvé sa nazýva epidémia striebornej horúčky, prenášané je starými knihami civilizácie Torga a spôsobuje duševnú nemohúcnosť postihnutých. Druhé sa prejavuje blúznením v neznámom jazyku, následne nezanecháva nepriaznivé následky. Naopak, poskytne kľúč k odhaleniu celej civilizácie planéty Nardekaal, ktorá sa po výbuchu svojho slnka v planéte ako kozmickej lodi vydala na cestu k novému domovu. Napokon zakotvila ako obežnica pri Torge. Pretože cesta trvala prídlho, obyvatelia sú udržiavaní pri živote v stave hibernácie. Je však potrebné prebudiť ich včas, ale k tomu dôjde zrejme až v ďalších pokračovaniach príbehu.

Žarnayov text je hutný, svižný, pútavý, zrozumiteľný. Zaisť zaujme najmä mladých čitateľov. V porovnaní s knižkami zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov mi pripadá stručnejší – až nadmieru. Ale asi to tak má byť. Kvôli deťom. Kto by už dnes, vo veku vizualizácie, čítal dlhé vety s drobnými písmenkami. Veterán školských katedier iste vie lepšie, čo robí, takže ja sa vzdávam ďalších hodnotení. Radšej sa vydám na cestu vesmírom a spoločne s hrdinami sa budem tešiť a zároveň trochu trpieť pred prvým

stretnutím so zatiaľ ešte spiacimi obyvateľmi Nardekaalu. Samotný názov civilizácie znie tajomne, vzrušujúco a súčasne vznešene.

Ale vek hrdinov vám, pán Žarnay, ako historik neodpustím. Ibaže by ste to v ďalšej časti uhrali na časový paradox.

MILOŠ FERKO

ZBYNĚK FIŠER, VLADIMÍR HAVLÍK,
RADEK HORÁČEK

Slovom, akciou, obrazom

Brno, Masarykova univerzita 2010, 208s.

Kniha *Slovom, akciou, obrazom* má podtitul: príspevok k interdisciplinarite tvorivého procesu. Tvoriť znamená robiť niečo nové a užitočné, hodnotné pre istú referenčnú skupinu. Tvorivosť sa prejavuje v rozličných činnostiach. Autori knihy sa zaoberajú tvorivým procesom v troch disciplínach, ktoré aj prednášajú na moravských univerzitách. Doc. PhDr. Zbyněk Fišer, PhD., vedie kurzy tvorivého písania na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne. Doc. Mgr. Vladimír Havlík sa zaoberá akčnou tvorbou na Pedagogickej fakulte Palackého univerzity v Olomouci. Prof. PaedDr. Radek Horáček, PhD., sa venuje galerijnej pedagogike a sprostredkovaniu umenia na Pedagogickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne. Ide o renomovaných odborníkov schopných písať o problematike, ktorá je predmetom ich záujmu, vysoko odborne a zároveň pútavo. Každý z autorov spracoval samostatne jednu kapitolu.

V teoretických vstupoch v úvode jednotlivých kapitol vymedzujú autori základné pojmy, charakterizujú svoju disciplínu, opisujú jej vývoj a súčasný stav, a to nielen v Českej republike, ale i vo svete.

Publikácia má aj metodický charakter. Každý z autorov uvádza súbor námetov na

činnosti, ktoré sú overené vlastnou pedagogickou praxou. Námety obsahujú fotografie dokumentujúce priebeh a výsledky aktivít. Tvorit' sú schopní všetci ľudia. Samozrejme, na rozličnej úrovni. Tvorivé schopnosti možno rozvíjať. Aktivita, ktoré autori navrhujú, sú takýmito činnosťami. Môžu byť inšpiráciou pre pedagógov vyučujúcich spomínané disciplíny a pre študentov študujúcich literárne alebo výtvarne zamerané študijné odbory. Kniha môže byť však i podnetným materiálom pre ľudí, ktorí chcú tvorivo tráviť voľný čas, ktorí potrebujú vyjadriť svoje myšlienky a city textom, akciou alebo obrazom. Bez ohľadu na to, v ktorom odvetví pracujú. Rozvíjať tvorivé schopnosti má zmysel. Vitame publikácie, ktoré ukazujú, aký zaujímavý (netvrdím, že vždy ľahký) je proces tvorby. Robí z nás lepších ľudí, ktorí dokážu prinášať hodnoty sebe i iným ľuďom. O tvorivosti ako o spájajúcom atribúte a o význame jej rozvíjania píšú spoločne všetci traja autori v poslednej kapitole.

Publikácia je prehľadne štruktúrovaná. Čitateľ iste ocení, že i zoznam literatúry je rozdelený do štyroch častí zodpovedajúcich jednotlivým kapitolám: Tvorivé písanie, Akčná tvorba, Galerijná pedagogika a sprostredkovanie umenia, O tvorivosti. K dobrej orientácii v publikácii prispieva i menný register. A ak bude mať čitateľ záujem skontaktovať sa s autormi, v knihe nájde aj kontakty na nich. Čitateľ tak získava možnosť reagovať na prečítaný text, konzultovať s autormi prípadné nejasnosti.

Knihu *Slovom, akciou, obrazom* vydala Masarykova univerzita – vydavateľstvo MUNI PRESS – ako 146. zväzok Spisov Pedagogickej fakulty Masarykovej univerzity. Nepoznáme, samozrejme, všetkých 146 zväzkov, ktoré boli takto vydané. Ale ak sú rovnako kvalitné ako táto publikácia, istotne sú hodné preštudovania.

BRIGITA LEHOŤANOVÁ

Hodnoty súčasnej slovenskej literatúry pre deti a mládež

Bratislava, LIC, Ústav filologických štúdií PF UK 2012, zostavovateľ a vedecký redaktor Ondrej Sliacky. 360 s.

Literárnych vedcov, ktorí svoju pozornosť dlhodobo, niekedy celoživotne upriamujú na tvorbu pre deti a mládež, nie je v ume-novednom prostredí veľa. Verejnosť sa s ich vedeckou prácou zoznamuje vďaka publi-kovaným výstupom z bádania i z pracov-ných stretnutí, žiaľ, publikačné možnosti nie sú neobmedzené. A to aj napriek tomu, že tvorba a produkcia pre detského čitateľa patrí k sféram spoločensky najzávažnejším. Vždy je preto vítaná publikácia, ktorá eru-dovane ozrejní aktuálnu situáciu detskej li-teratúry s väzbou na hodnoty minulosti i na perspektívy, resp. trendy budúcnosti.

Ťažiskom, ktorá to v tejto chvíli robí, sú štúdie sumarizujúce a preverujúce tvorbu posledného desaťročia s prihliadnutím na prínos do hodnotového fondu národnej li-teratúry. Je to predovšetkým obsiahla štú-dia *Zuzany Stanislavovej Hodnoty a "hodno-ty"*, ktorá už v názve avizuje konfrontáciu hlbkových kvalít textu s viac-menej štylizo-vanými pseudohodnotami a ktorá predpo-kladá umeleckého reflektovania detského sveta vidí v autorovej schopnosti imaginá-ciou a hrou ozvláštniť všednosť, a tak do-spieť k univerzálnym významom. Stanisla-vová analyzuje najnovšie autorské hod-notové vklady, najvýraznejšie príspevky v intenciách prozaických žánrov: od základ-ných (autorská rozprávka, folklórne inšpirá-cie, povest', poviedka pre deti) cez aktuálny vzostup spoločenskej prózy (príbehy s refe-renčným hrdinom i s psychosociálnymi jav-mi súčasnosti) až k impulzom a inšpiráciám autentickými javmi a udalosťami (literatúra faktu). Štúdia dokladuje autorkin široký vý-skumný záber, jej fundovanosť, erudíciu. Či-tateľovi sa stáva akýmsi sprievodcom v sú-

časnej ponuke autorov a titulov. Nemusí pre-to sám, možno slabšie zorientovaný, blúdiť takpovediac Ecovým literárnym lešom.

Zaujímavý a erudovaný je i pohľad *Marti-na Klimoviča*. V štúdiu *Súčasná básnická tvor-ba pre deti a mládež* upriamuje pozornosť na najvýraznejšie trendy veršovanej tvorby po-sledných rokov, predovšetkým na produk-ciu roku 2011. Oceňuje kvalitu textov star-šej básnickej generácie, no upozorňuje i na zriedkavú iniciatívu mladých autorov. Stre-dobodom jeho skúmania sú dve línie: jazy-kovo-hravá poetika a línia meditatívnej poé-zie. M. Klimovič sa teší zo všetkých počinov, k autorom je však náročný a netoleruje re-dundancie vo sfére jazyka, didaktizmus, uti-litarizmus, verbalizmus a pod. Pre deti žiada poéziu hravosti, sémantickej prekvapivosti, metaforickosti a vypointovanosti. To všetko zakladá v slovenskej tvorbe pre deti tradíciu hodnú nasledovania.

Mnohé príspevky rozvíjajú Stanislavo-vou a Klimovičom naznačené cesty kvalit-nej produkcie v detailnejších sondách. *Peter Naščák* v štúdiu *Variácie súčasnej autorskej rozprávky* analyzuje texty Jána Uličianskeho, Petra Karpinského, Jána Milčáka a Braňa Jo-busa. Oceňuje ich invenčný prístup k téme, pričom v humore, komickosti, často paródii až bizarnosti vidí spôsob, ako osloviť čitateľa bez didaktického poučovania.

Pohľad na žáner rozprávky s kresťan-sko-didaktickou tendenciou ponúka štúdia *Gabriely Magálovej Aktuálne modifikácie rozprávok s kresťansko-didaktickou tenden-ciou*. Autorka v nej ukazuje, aké má tento typ rozprávky mnohoraké podoby a ktorí autori ich reprezentujú (napr. E. J. Groch – meditatívny typ rozprávky, D. Pastirčák – fi-lozofujúci typ atď.) V rozprávkovom didak-tizme vidí isté prepojenie s tradíciou sak-rálnych textov nachádzajúcich inšpirácie v biblických príbehoch. *Timotea Vráblová* mapuje situáciu v ponuke textov pre začína-júcich čitateľov. V príspevku *Od ilúzie k re-alite* naznačuje, že je to problematika málo

skúmaná. Zaslúži si však pozornosť, pretože ide o fázu prvého čítania, t.j. utvárania čitateľských návykov a čitateľského vkusu.

Zahraničná produkcia (filmová aj knižná) podnietila domáci záujem o žáner fantasy. Dlhodobu sa tejto problematike venuje *Miloš Ferko*. Do monografie prispieva štúdiom *Moderná slovenská fantasy pre deti a mládež*. Zaoberá sa produkciou posledných piatich rokov a konštatuje, že pôvodná slovenská fantasy sa ešte len rozvíja. Nádejných autorov, ktorí znesú prísnejšie hodnotiace kritériá, je málo. Nachádza však zopár mien, ktoré v budúcnosti môžu byť garanciou kvality produkcie sui generis (A. Pavelková, J. Červenák, B. Palacková).

Všestrannosť odborného prístupu k problematike je evidentná z komplexných aj čiastkových riešení, ale aj zo šírky záberu. Tu by som spomenula tri pohľady odborníkov: na rómsku literatúru, tvorbu vojvodinských Slovákov a českú prózu a poéziu. Všetky štúdie (*Bibiana Hlebová: Priezračný prameň vody*, *Jarmila Hodoličová: Oprstienkování rodiskom*, *Naděжда Siegllová: K ověřeným hodnotám*, *Milena Šubrtová: Co přinesl lyrický vítr*) majú podobný hodnotiaci a enumeratívny charakter. Prinášajú informáciu, čo národná produkcia ponúka, aké hodnoty môže čitateľ detskej knihy očakávať. Autorky príspevkov o inonárodnej literatúre vytvárajú svojimi sondami a pohľadmi akýsi pendant k štúdiu Z. Stanislavovej a M. Klimoviča. Ide tiež o informáciu o novej tvorbe a nových trendoch, tentoraz však v produkciách, ktoré so slovenskou literatúrou súvisia (rómsky kontext) alebo sú jej priamou odnožou (vojvodinská literatúra), príp. dlhoročnou vzájomnou inšpiráciou (česká tvorba). Exkurz do blízkych, resp. vzdialenejších literárnych teritórií dodáva monografii patričnú šírku pohybu v problematike a tiež väčšiu možnosť konfrontácie a následnej kooperácie národného s inonárodným.

Pohľad na súčasnú tvorbu pre deti kompletizujú príspevky, ktoré mapujú situáciu v divadelnej tvorbe a mediálnej dráme (*Len-*

ka Dzadíková, Adela Mitrová). Autorky varujú pred istou stagnáciou mediálnych žánrov (s výnimkou rozhlasovej tvorby pre deti). Dramatické umenie by malo v kultúrnej výchove človeka zaujímať významné miesto. Je to efektívny spôsob, ako osloviť a získať záujem mladej generácie o kvalitné literárno-dramatické umenie.

Nemenej zaujímavá je štúdia *Michala Tokára Trendy súčasnej ilustračnej tvorby pre deti a mládež*. Dozvieme sa, že ilustrácia sa v súčasnosti oslobodzuje od tradičného poňmania obrazu textu a smeruje k ilustračnej variabilite a originalite. Inšpiráciou sú najmä komiksové princípy a postupy, ktoré dnešné deti obľubujú – azda preto, že nie sú v rozpore s ich komunikačnou úspornosťou a takpovediac s ich recepčnou netrepezivosťou. M. Tokár venuje problematike patričný priestor, konštatuje prevahu expresívnej ilustrácie s jej dvoma základnými líniami (štylizácnou a realistickou).

Ak hovoríme o kvalitách tvorby pre deti a mládež, nemôžeme nespomenúť základný kameň výstavby textu, jeho jazykovú úroveň. V monografii sa k problematike jazyka a štýlu a k spôsobom súčasnej komunikácie vyjadruje Ján Kačala, jeden z najkompetentnejších odborníkov v danej vedeckej oblasti. Na príklade dvoch románov Juraja Šebestu posudzuje zámerne zložitú úroveň jazykového vyjadrovania v spätosti so zložitým prežívaním osudov mladých hrdinov. Upozorňuje, že práve jazyková zložka textu môže a má byť zrkadlom rozmanitosti umeleckých obrazov života.

Svoje opodstatnenie v publikácii majú aj komplementárne príspevky *Miloša Ondráša* (charakteristika koncepcie a štruktúry časopisu *Slniečko*) a *Miroslavy Vallovej* (výchova dieťaťa k čítateľstvu a rozvoj čitateľskej kultúry). Dokazujú, ako sú dôležité všetky spôsoby, možnosti, prístupy k výchove a vzdelanosti mladej generácie.

Na záver som ponechala štúdiu, ktorá mapuje problematiku detskej tvorby v jej celistvosti, ktorá síce sumarizuje výsledky dosiah-

nuté počas dlhšieho bádateľského obdobia, ale predovšetkým naznačuje cesty k dnešnému stavu výskumu literatúry pre deti a mládež. Je to stať *Ondreja Sliackeho Reflexia o reflexii*, ktorá je retrospektívou situácie, hľadaním počiatkov v dávnejšej minulosti a pripomenutím každej aktivity, každého vedeckého úsilia a každého dôležitého mena v intenciách výskumu detskej literatúry. Podáva prehľad výskumov, ale je to skôr ponor do zložitosti bádania a budovania fondu odbornej literatúry. Sliacky je nesporne garantom plynulého generačného presunu výskumnej zodpovednosti zo staršej generácie na svojich nástupcov, mladých bádateľov. Už teraz je zrejmé, že aj jeho zásluhou kontinuita vedeckej práce v oblasti literatúry pre deti a mládež nebude prerušená a akékoľvek obavy o budúcu úroveň bádania sú neopodstatnené. Potvrdzujeme slová O. Sliackeho, že hodnotový systém vybudovaný predchádzajúcimi generáciami už nemožno i napriek všetkým dnešným mimo-literárnym faktorom zvrátiť.

Vedecká monografia *Hodnoty súčasnej slovenskej literatúry pre deti a mládež* prichádza v čase, keď sa o hodnoty môžeme či viac-menej už musíme obávať. Pravda, nie o pôvodnú umeleckú produkciu, ale o záujem, vkus a preferencie čitateľov. O komunikáciu umenia s mladou generáciou, s tou generáciou, ktorej komercializácia a moderná technika ponúkajú nespočetné možnosti hier, zábavy a rozptýlenia a ktorá preto už ani nemusí vyvíjať vlastnú iniciatívu a zapájať vlastnú fantáziu. Nastal však čas, keď je potrebné vykročiť za čitateľom, podať mu potrebnú informáciu a posmeliť ho, aby od doslovných významov postúpil k preneseným, od jednotlivostí k súvislostiam, od informácií k univerzálnejším pohľadom. Je to úloha pre tvorcov umenia aj literárnych vedcov. Dôkazom záujmu bádateľov je i táto vedecká monografia.

JANA NEMCOVÁ

MILENA ŠUBRTOVÁ

Tematika smrti v českej a svetovej próze pro děti a mládež

Brno, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Katedra české literatury 2007, 127 s.

Knihu českej literárnej vedkyne Mileny Šubrtovej *Tematika smrti v české a světové próze pro děti a mládež* som bral do rúk s mrazivým pocitom človeka, ktorý, ovplyvnený doktrínou Jozefa Čigera Hronského o nevyhnutnosti chrániť psychiku dieťaťa pred akýmkoľvek traumami, podobnú tému považoval za kontraproduktívnu až devastáciu. Napriek tomu, že existovali autori či autorky, o jednej z nich bude reč v závere recenzie, ktorí motív smrti začlenili do svojej výpovede, išlo skôr o vzácne výnimky ako o snahu priznať tomuto ľudskému fenoménu legitímne právo na literárnu existenciu. Paradoxné pritom je, že kým sa beletristika aspoň ojedinele o to pokúsila, slovenská reflexia detskej literatúry túto tému uvzato prehliadala. A to dokonca aj od 60. rokov, keď moderná slovenská literatúra pre deti a mládež už motív smrti objavila a začlenila ho do svojho tematicko-motivického repertoáru. Nevie, nezamýšľal som sa nad príčinami, pre ktoré sa tak stalo a deje doteraz, pravdepodobným dôvodom je skutočnosť, že zo spoločensko-didaktického prostredia nevychádzal a nevychádza tlak zaoberať sa touto problematikou. Lenže – a to mi bolo zrejmé po oneskorenom prečítaní knihy Mileny Šubrtovej – tu vonkoncom nejde o beletristické tematické či motivické vákuum. Podstatnejšie je, že tabuizovaním smrti v literatúre pre deti i v jej reflexii sa slovenská detská literárna kultúra pripravila o možnosť cez fenomén smrti dieťaťa či smrti, ktorá dieťa poznamenáva, dospieť k celistvejšej identifikácii jeho sveta. Navyše – a to je presvedčivo doložené autorkou knihy – touto tabuizáciou utrpelo i dieťa sa-

motné, pretože v existujúcom knižnom fonde sa nenachádzalo nič, čo by mu v zástupnej podobe pomohlo pootvoriť dvere do trinástej komnaty ľudského života či dokonca bezprostredne pôsobiť ako literárna psycho-terapia.

Všetkým týmto chcem povedať, že práca Mileny Šubrtovej presahuje vlastný literárny kontext a v inšpiratívnom význame vstupuje aj do kontextu slovenského. Pritom aj pre samotnú českú odbornú literatúru je to práca objavná, a vonkoncom nejde len o jej tému. Dôležité je uchopenie tejto témy a to v prípade Mileny Šubrtovej je natoľko presvedčivé, že už jeho štruktúra naznačuje rozsah a hĺbku jeho výnimočnosti. Rozhodne nie je to tradičná sumarizácia českých a svetových diel pre deti a mládež s motívom smrti, hoci popri inom, podstatnejšom, je tu prítomná i ona. To iné, podstatnejšie, je prienik do sociologicko-filozofického chápania smrti, do spoločenských vývinových fáz, ktoré v každom období pod vplyvom sociálno-kultúrnych jedinečností utvárali špecifické povedomie o smrti.

Keďže ide o prácu reflektujúcu detskú literatúru, v popredí autorkinej pozornosti je skúmanie tohto fenoménu z pozície a v kontexte dieťaťa. Hneď potom, čo s odbornou psychologickou garanciou odprezentuje také témy ako *Dieťa a jeho stretnutie so smrťou v minulosti a dnes*, *Tabuizácia smrti*, *Utváranie detského povedomia o smrti a Výchova k umieraniu a umelecká literatúra*, dôležité najmä z hľadiska interaktívneho didaktického a literárnovedného konceptu práce, pristupuje k literárnym interpretáciám relevantných literárnych diel. A opäť ako zvrchovaná literárna vedkyňa i tentoraz postupuje originálne, keďže tieto diela neskúma, nevyhodnocuje len na základe univerzálnosti témy, ale ich interpretuje na zložitejšej úrovni, v závislosti od ich typu. Následné sekvencie – *Smrť rešpektovaná*, *Smrť ako prirodzená súčasť života*, *Tajomstvo života a smrti*, *Túžba po nesmrteľnosti*, *Príprava na smrť a umieranie*, *Smrť v literatúre pre mlá-*

dež ako kultúrna metafora – možno chápať aj ako typológiu smrti v literatúre pre deti a mládež, čo je – aspoň neviem o ničom obdobnom – ďalším prínosom tejto práce. A teraz nastupuje to, čo je v nej najpodstatnejšie – autorkin základný koncepčno-filozofický postoj, od ktorého sa odvíjajú jej interpretácie vybraných literárnych diel: „*Smrť nie je tragickým a obávaným momentom, pokiaľ ju dokážeme vnímať ako nevyhnutné vyústenie života. Smrť nezriedka čelia samotní hrdinovia príbehov a práve definitívne uvedomenie si vlastného konca ich privádza k dôležitej reflexii života.*“ Vyznávači iného chápania tohto fenoménu môžu, prirodzene, polemizovať s tou časťou konštatácie, ktorá smrť charakterizuje ako definitívny koniec. V tejto chvíli je dôležité to, že Šubrtová programovo pracuje s literárnymi dielami, ktoré v dieťati aktivujú životnú energiu a cez ňu vlastnými spôsobmi objavujú ľudskejší rozmer života aj v jeho tragických dimenziách. A nielen pracuje, povyšuje ich na svoju doktrínu, takže jej práca o smrti je vlastne reflexiou života, čo napokon sama potvrdzuje tým, že jednu z interpretačných častí nazvala *Smrť ako učiteľka života*.

V tejto súvislosti je nezanedbateľné, že Šubrtovej interpretácie diel, ktoré zástupne reprezentujú rôzne literárne spôsoby spracovania témy a motívov smrti v literatúre pre deti a mládež, sú koncipované tak, aby motivačne či stimulujúco pôsobili aj v pedagogickej praxi. A to nielen vo všeobecnej rovine, ale trebárs aj ako súčasť literárnej psychoterapie. O to viac mi je ľúto, že medzi dielami, ktoré Milena Šubrtová brilantne interpretovala, nie je skvost modernej slovenskej literatúry pre mládež, román Kláry Jarunkovej *Brat mlčanlivého vlka*. Istéže, téma práce sa taxatívne viaže na českú a svetovú prózu pre deti a mládež, ibaže v kapitole *Smrť v literatúre pre mládež ako kultúrna metafora* Šubrtová využíva rozprávku súčasného slovenského autora Erika Jakuba Grocha *Dievčatko so zápalkami* z knihy *Píšťalkár ako doklad estetickej aktu-*

alizácie andersenovskej detskej smrti. Tým, pravdaže, v istom zmysle vytvára precedens pre interpretáciu i ďalších relevantných slovenských titulov. Ak však predsa len zotrváme na tom, že práca je zameraná na reflexiu českej a svetovej prózy pre mládež, potom musím autorke pripomenúť, že román Brat mlčanlivého Vlka získal v 60. rokoch Národnú cenu Talianskej republiky i Národnú cenu Spolkovej republiky Nemecko. Dôležitejšie je však niečo iné. A to, že motív smrti – zvláštny, výnimočnej, pretože osudovej – by bol stál za vyhodnotenie, najmä ak jej príbeh korešponduje s tým, o čo sa Milena Šubrtová usilovala v celej svojej práci, že totiž smrť v literatúre pre deti a mládež je akceptovateľná len vtedy, ak ozrejmuje ľudskosť.

ONDREJ SLIACKY

PETRA NAGYOVÁ – DŽERENGOVÁ

Klára a mátohy

Slovart, 2012, il. Katarína Gasko, 96 s.

Petra Nagyová–Džerengová je známa najmä ako autorka tzv. ženských románov. Odklon autora k inému žánru či, v tomto prípade, príklon k inej cieľovej skupine čitateľov, vždy vzbudí istú pozornosť. O to väčšiu, keď vydanie nového titulu sprevádza kampani pri domácich tituloch pre deti a mládež nie celkom zvyčajná. Veď ktorá iná pôvodná knižka pre deti má svoj vlastný originálny reklamný spot?

Čo sa týka originality samotného diela, motivicky sa Džerengová pohybuje v osvedčených vodách. Gros deja sa odohráva cez letné prázdniny na dedine u starých rodičov; ide o posledné prázdniny pred nástupom do školy a tieto sa na dôvažok nesú v očakávaní príchodu nového súrodenca. Jedným z kľúčových je teda motív zmeny.

Hoci autorka napínavo rozohrá sujet, motív strachu z mátoch, ktorý predznamenáva titul knihy, akoby postupom času vyšumel do stratenia. Prekonať strach z nich mal Kláre pomôcť práve prázdninový pobyt u dedka. Klárin ocko totiž skôr ako sa rozlúčia, vysloví želanie, aby sa jeho dcéra počas mesiaca stráveného u dedka naučila sama spávať. Hoci dedko (na rozdiel od Klárinho otca) existenciu mátoch nespochybňuje, aj keď pripúšťa, že *väčšina dospelých už mátohy nevidí*, Klárinu premenu na nebojácnu školáčku nesilí (čo je síce chvályhodné), no ani jej nijako výraznejšie nepomáha. Je totiž predstaviteľom starej školy a domnieva sa, že ide len o *moderné výmysly*. Klára, aj keď na slub ockovi nezabúda, stále odkladá jeho realizáciu. Otázkou však potom zostáva, aký vplyv mal na Klárino „osamostatnenie sa“ pobyt mimo domova. Azda bolo chybou, že som si Kláru sprvu pasovala do role akéhosi propovského hrdinu, takého, čo odchádza z domu, aby s pomocou dedka zlikvidoval nedostatok – strach z mátoch, získal potrebnú odvalu a víťazoslávne sa vrátil domov. Očakávala som, že likvidácia nedostatečného bude mať svoju postupnosť, že prázdniny prinesú silný zážitok, či motiváciu a náhla strata strachu bude mať svoj konkrétny, explicitne sformulovaný dôvod.

Hrôza z mátoch sa však pominie akoby z ničoho nič. Klára si po návrate domov uvedomí, že nemôže *predsa zradiť dedka a priznať, že jeho misia bola neúspešná*. Navyše dostane psíka a povie si, že *mátohy si na dvoch netrúfnu*. Áno, knižka o Kláre a mátochách je spoločenská próza a stavia na reálnom základe. Strachy skutočne opúšťajú deti častokrát z ničoho nič, tak prirodzene, ako rastú a dospievajú. Dúfala som však, v prípade knihy pre deti, v objavení čohosi čarovného v každodennosti, akéhosi impulzu či aspoň zobrazenia hlbšieho ponoru do psychiky malej Kláry, skrz ktoré by čitateľ mohol sledovať jej vnútornú premenu.

Z kompozičného hľadiska dostávajú rámčujúce kapitoly odohrávajúce sa doma –

R E C E N Z I E

pred odchodom a po návrate z prázdnin – temer rovnaký priestor ako tie kľúčové, opisujúce Klárin pobyt na vidieku. Je škoda, že ich nie je viac, sú totiž naozaj vydarené (a s ohľadom na uvedené pôsobia skôr ako digresia). Džerengovej sa podarilo navodiť hrejivú atmosféru leta u starých rodičov. Zo stránok priam stúpa vôňa trávy a malinčia, perín a palacínok, dažďa a malých kuriatok. Dobrodružstvá, ktoré Klára prežíva so starým otcom a neskôr s novými kamarátmi, sú milé a nápadité. Zaujímavé sú i z pohľadu recepcie Astrid Lindgrenovej v našom kultúrnom prostredí. Príhody Kláry, Radka a Romanky pripomínajú dobrodružstvá švédskych kamarátov zo susedstva, detí z Bullerbynu. Hoci sú len traja a na základe vzájomných vzťahov by azda skôr vyvolávali asociáciu s inými postavami z pera tejto autorky, s Pippi, Tommym a Annikou, nie je to tak. Napriek tomu, že kniha o Pippi Dlhej Pančuche je Klárinou obľúbenou, ide o odlišné charaktery. Koniec koncov, všetky strašidlá a mátohy sveta žijú predsa na Pippinej povale a ostatné deti preto nemusia mať strach, že by sa náhodou objavili pod ich posteľou. Uveriť tomu je však zrejme pre

Kláru ťažšie ako prijať fakt, že na dedkovom dvore rastie strom – čokoládovník, priam taký ako v Pippinej záhrade.

Na štylistickej rovine je zjavná autorkina literárna skúsenosť, jej prejav je kultivovaný, jazykové prostriedky volené s ohľadom na detského čitateľa. Ako krajne nevhodná sa však javí ustavične sa opakujúca zmienka o malých „černoškoch“, o ktorých sa stará Klárina skutočná mama ako lekárka v Afrike. Ide v prvom rade o „deti“ až potom o „černoškov“. Nie som zástancom novej vlny cenzúry detských kníh v intenciách politickej korektnosti, ktorá v niektorých prípadoch (zásahy do nových vydání Preusslera a Lindgrenovej v nemčine) zachádza ad absurdum. No upozorňovať deti 21. storočia na rozdiely determinované farbou pokožky je jednoznačne kontraproduktívne.

Vcelku vydarená kniha pre deti by si zasluhovala pozornejšie oko redaktora (*chcela po ňom, morská nemoc*). Po všetkých ostatných stránkach si na nej jej tvorcovia (napriek spomenutým výhradám) dali záležať.

ALEXANDRA DEBNÁROVÁ

Slovenskí ilustrátori v Marseille

V rámci týždňa slovenskej kultúry sa 15. mája v Knižnici Alcazar v Marseille uskutočnila vernisáž výstavy *Slovenskí ilustrátori ocenení na BIB 1967-2011*. Na výstave sedemnástich slovenských ilustrátorov sa zúčastnil veľvyslanec Slovenskej republiky vo Francúzsku Marek Eštok, riaditeľka Slovenského inštitútu v Paríži Tatiana Paracková, primátor mesta Marseille Jean-Claude Gaudini a Daniel Hermann, riaditeľ knižnice Alcazar. Výstava potrvá do 8. júna 2013.

(va)

SPRÁVA Z VRANOVSKÝCH KNIHODNÍ

Neboli to traja králi, ale traja poddaní slovenskej literatúry Miroslav Brück, Peter Milčák a Ján Milčák, ktorí prišli do Hornozemplínskej knižnice vo Vranove nad Topľou.

Hostí obyčajne víta na železničnej stanici dychovka, ale spisovatelia pricestovali v zelenom autíčku, preto ich privítanie bolo veľkolepejšie a vzácnejšie. Víтали ich malí čitatelia. Spisovatelia mohli medzi knihami ľahko zablúdiť, ale mladí čitatelia boli v knižnici ako doma. A tak sa stali sprievodcami hostí v rozľahlých priestoroch plných kníh. A keď si posadali na stoličky, začali sa zázračné minúty. Zvedavosť ako farebné motýle poletovala vo vranovskej knižnici. Najstarší z trojice spisovateľov nešetril svojich spoločníkov, vymyslel začiatok básničky, ktorá nemala koniec, a tak Miro Brück i Peter Milčák museli pokračovať. Deťom sa narychlo vymyslená básnička neobyčajne páčila, tleskali ostošest.

Ale aj pracovníčky knižnice pripravili pre hostí prekvapenie, stretnutie s kráľovnou čitateľov. Ján Milčák sa jej veličenstvu Dianke Dargajovej zabudol pokloniť, ale stretnutie s kráľovnou ho nadmieru potešilo.

Zvedaví neboli iba mladí čitatelia, ale aj spisovatelia. Za zaujímavé odpovede rozdával Ján Milčák jednotky. Aj vtedy, keď bol učiteľom, písal najradšej takéto známky.

Peter Milčák priniesol do vranovskej knižnice zaujímavú publikáciu, rozprávkovú knihu A. A. Milneho Medvedík Pu.

Vyšla vo vydavateľstve Modrý Peter a je určená nevidiacim čitateľom. Vedia z nej čítať pomocou Braillovho písma a rodičia môžu na paralelnej strane sledovať text vytlačený ofsetom. Ilustrácie do takých kníh sa vyrábajú ručne – myška má naozajstný kožuštek, dvere do domčeka sa dajú otvoriť a medvedík pred dverami pohybuje nôžkami. Malí vranovskí čitatelia sa so zatvorenými očami a len pomocou hmatu usilovali uhádnuť, aké postavy sú na obrázku v knižke.

Na besede sa najviac hovorilo o rozprávkových knihách a o zvieratkách. Boli to zvieratká rozprávkové. A rozprávkovými sa stali aj tie, ktoré chovajú deti, pretože sa s nimi každý deň usilovne rozprávajú. Najobľúbenejšou animálnou postavou na besede bol kocúr Kilimandžáro. Deti sa zaujímali, prečo prechádza z rozprávky do rozprávky, prečo sa volá Kilimandžáro a ako sa mu býva medzi knižnými stranami.

Vranovské knihodni pokračovali novou besedou s pedagógmi vranovského okresu. Diapazón otázok na besede bol širší, rozmanitejší a netýkal sa iba printových textov. Besedujúcich zaujímali názory spisovateľov na všeličo, čo súvisí nielen s kultúrou, ale aj s aktuálnou situáciou mladej generácie v súčasnom svete. Bola to užitočná diskusia, nie iba monológ spisovateľov. Ukázalo sa, že rozprávky dokážu osloviť širokú obec čitateľov.

A nemali by chýbať ako chlieb a soľ na každom stole.

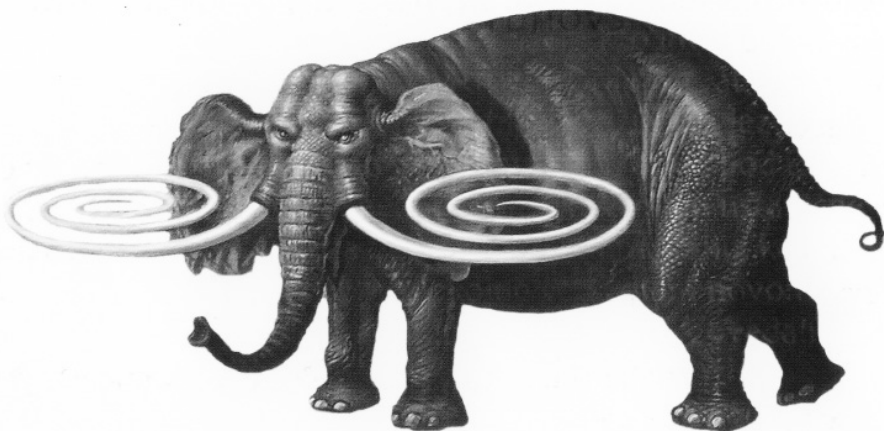
Ján Milčák

Súčasná slovenská ilustrácia 2013

Nominačná výstava na 24. ročník BIB

Je už tradíciou, že pred Bienále ilustrácií Bratislava prezentujeme najnovšiu tvorbu slovenských ilustrátorov kníh pre deti a mládež. Preto majú návštevníci BIBIANY, medzinárodného domu umenia pre deti, možnosť vidieť od 6. júna 2013 originály ilustrácií kníh pre deti a mládež od dvadsiatich deviatich slovenských ilustrátorov. Ilustrácie v detských knihách nie sú len na dotvorenie alebo obohatenie textu. Dokážu podporovať a rozvíjať detskú fantáziu a vnímanie. A dôležité sú aj z toho hľadiska, že vďaka svojej kvalite môžu priviesť deti k vnímaniu umenia ako takého. Aj to je jeden z dôvodov, prečo je kvalitná ilustrácia v detských knihách taká potrebná. Táto výstava však nie je len prezentáciou toho, čo vzniklo v poslednom období v ilustračnej tvorbe pre deti, ale je aj nomináciou na súťažnú prezentáciu originálov ilustrácií pre Bienále ilustrácií Bratislava, ktoré sa uskutoční na jeseň tohto roku. Ilustrátori sa takto uchádzajú o možnosť reprezentovať Slovensko na dvadsiatom štvrtom ročníku. Je veľmi potešujúce, že sa na výstave zúčastnili všetky generácie ilustrátorov – od tých najmladších, ktorí ešte študujú, napr. Veronika Holecová, ktorá ako jediná reprezentovala Slovensko na Medzinárodnom knižnom veľtrhu v Bologni v tomto roku, až po renomovaných umelcov ako Dušan Kállay či Peter Klúčik. Odborná porota však môže vybrať len pätnásť z nich, pričom najdôležitejším kritériom je umelecká kvalita, ale aj inovatívny prístup k uchopeniu či spracovaniu textu v ilustrácii. Jej práca nie je vôbec jednoduchá, pretože musí hodnotiť viac ako dvesto ilustrácií z takmer štyridsiatich kníh. Rozhodovanie je o to ťažšie, že vystavená kolekcia je kvalitatívne na vysokej úrovni. Verím však, že porota vyberie ilustrátorov, ktorí uspejú aj v silnej medzinárodnej konkurencii na BIB 2013.

Viera Anoškinová

PETER KLÚČIK / Viera Brunovská: Medzi našimi zvieratami

VÝSTAVY V BIBIANE

SÚČASNÁ SLOVENSKÁ ILUSTRÁCIA DETSKEJ KNIHY

Výstava originálov ilustrácií z 38 kníh pre deti od 29 výtvarníkov. Porota zložená z členov Výkonného výboru BIB vyberie z nich pätnásť, ktorí budú reprezentovať Slovensko na 24. ročníku Bienále ilustrácií Bratislava 2013.

Kurátorka Viera Anoškinová.

Termín: 6. 6. – 7. 7. 2013

RÓMSKE DETI Z BRAZÍLIE

Fotografka Ingrid Ramush približuje svet Rómov zo skupiny Calon, ktorí žijú v stanových táboroch na okraji mesta São Paulo v Brazílii. Nazerá do ich každodenného života a upozorňuje na to, že aj tie najchudobnejšie rómske deti sa rady smejú a vedia byť šťastné. Výstava vznikla v spolupráci s Veľvyslanectvom Brazílskej federatívnej republiky v SR.

Termín: 13. 6. – 13. 7. 2013

S JEDLOM SA (NE)HRÁME

Jedlo a jedenie je téma, ktorá sa týka ľudí každý deň, v každej časti sveta, v každom veku, a to od nepamäti ľudstva. V tejto netradičnej výstave pozývame deti, aby vstúpili do sveta jedla i jedenia a prostredníctvom hry si overili svoje skúsenosti, uvedomili si význam jedla v našom živote, zároveň sa dozvedeli niečo zaujímavé o príprave jedla, o histórii, stolovaní, rôznorodých kultúrach, tradíciách a zvykoch. Autori výstavy deťom sprostredkujú túto rozsiahlu tému v príťažlivej výtvarnej inštalácii, doplnenej pôvabnými veršovankami, ktoré pomenúvajú zmysel každého vystaveného objektu.

Autorka Magdaléna Fábryová, dramaturgia Saša Broadhurst-Petrovická, výtvarno-priestorové riešenie: Barbora Peuch.

Termín: 14. 2. – 30. 9. 2013

OBLEČENÝ ČAS

Výstava o tajomnej reči obliekania a histórii odievania, o pôvode a spôsobe spracovania rôznych textilných materiálov. Egypt, antické Grécko a Rím, byzantská, románska a renesančná móda, barok a rokoko až po 19. a 20. storočie – to sú tematické okruhy, v rámci ktorých sa deti dozvedia o tom, že ľudia sa odjakživa chceli svojím odevom odlišovať. Na výstave si môžu vyskúšať, ako sa kedysi tkalo, ako sa ľudia cítili v šatách a módnych doplnkoch v rôznych historických obdobiach.

Námet a scenár Ingrid Abrahamfyová, výtvarné riešenie Katarína Slaninková, Ildikó Dobešová, Jana Maderová a Ingrid Abrahamfyová, výtvarno-technické riešenie Marek Dobeš.

Termín: 7. 3. – 30. 9. 2013